



T.C.

Hitit Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı

**FETİH SÛRESİ BAĞLAMINDA ARAP DİLİNDEKİ MANSÛBÂTIN
İNCELENMESİ**

Muhammet Fatih DEMİRTÜRK

Yüksek Lisans Tezi

Çorum 2018

**FETİH SÛRESİ BAĞLAMINDA ARAP DİLİNDEKİ
MANSÛBÂTIN İNCELENMESİ**

Muhammet Fatih DEMİRTÜRK

Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı

Dr. Öğretim Üyesi Şahabettin ERGÜVEN

Çorum 2018

KABUL VE ONAY

Makamret..Fakih..Reun...tarafından hazırlanan "*Fetih Süresi Bağlamında*
Asap..Dilin..Laha..Manz..k..ta..in..sele..ması.." başlıklı bu çalışma,
27.07.2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak
yüksek lisans/ doktora/ sanatta yeterlilik tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

(Unvan, Adı ve Soyadı) (Başkan)

Prof. Dr. Ali Bolu

İmza

(Unvan, Adı ve Soyadı) (Danışman)

Dr. Öğretim Üyesi Şahabettin ERGÖVEN

İmza

(Unvan, Adı ve Soyadı)

Dr. Öğretim Üyesi İclal ARSLAN

İmza

(Unvan, Adı ve Soyadı)

İmza

(Unvan, Adı ve Soyadı)

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

İmza

(Unvan, Adı Soyadı)

Prof. Dr. Mehmet EKURAN

Enstitü Müdürü

T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağımı gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (27.08.2018)

Muhammet Fatih DEMİRTÜRK



İmza

ÖZET

DEMİRTÜRK, Muhammet Fatih, *Fetih Sûresi Bağlamında Arap Dilindeki Mansûbâtın İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Çorum, 2018.

Şüphesiz ki bir metnin iyi bir şekilde anlaşılabilmesi yazılı olduğu dili iyi bir şekilde bilmeye bağlıdır. Kur'ân-ı Kerim, Hadis-i Şerif ve diğer İslâmî kaynakların Arapça olması, Arapça'nın iyi bir şekilde bilinmesini gerekli kılmıştır.

Yüce kitabımız Kur'ân-ı Kerim'in anlaşılması için birçok farklı ilim dalı bulunmaktadır. İslâm âlimleri tefsir, esbâb-ı nüzul, belağat, sarf, nahiv, kıraat, mecâz, üslûb, i'râb vb. birçok farklı ilimle Kur'ân-ı Kerim'i anlamaya ve anlatmaya çalışmışlardır.

Mansûbât Arapça cümle yapısında önemli bir konuma sahiptir. Mef'ûller ise Mansûbâtın aslını oluşturmaktadır. Mef'ûller; Mef'ûlün bih, Mef'ûlün leh, Mef'ûlün fih, Mef'ûlün meah, Mef'ûlü Mutlak olmak üzere beş kısımdır. Asıl olan mef'ûllere benzeyenler ise münâdâ, hâl, temyiz, müstesnâ, كَنَّ ve kardeşlerinin haberi, ظَنَّ ve kardeşlerinin mef'ûlleri, كَادَ ve kardeşlerinin haberi, إِنَّ ve kardeşlerinin ismi, cinsini nefyeden lâ'nın ismi, لَيْسَ 'ye benzeyen mâ ve lâ'nın haberidir. Fiili muzari de başında nasbedici edatlardan birisi bulunması durumunda mansûb gelmektedir. Sıfat, Tekîd, Atıf, Bedel, Atf-1 beyân olmak üzere beş kısımda incelenen tâbiler ise öncesindeki kelimeye i'râb açısından tâbi olmaktadır. Bundan dolayı mansûb bir kelimeye tâbi olanlar da Mansûbâtandır. Çalışmamızda Mansûbâtı teorik olarak inceleyip daha sonra da bu konuları Fetih sûresi bağlamında değerlendireceğiz. Bu çalışmamızın hayırlara vesile olmasını Allah Azze ve Celle'den niyaz ediyorum.

Anahtar Sözcükler: Mansûbât, Fetih Sûresi, İ'râb, İ'râbü'l-Kur'ân, Nahiv, Dilbilgisi, Arapça.

ABSTRACT

DEMİRTÜRK, Muhammet Fatih, *The Mansûbât Within Sûrah Fath In Its Linguistic Explanations*, (Master Thesis), Çorum, 2018.

There is no doubt that the understanding of a text completely goes through knowing its language very well. The Qur'an, and the Prophetic traditions are in the 'Arabic language which is encouraging us to learn the 'Arabic language very well.

In order, to understand our holy book -the Qur'an- there are various scientific areas. İslâmîc scholars have tried to understand the Qur'an through many scientific areas such as tafsir (interpretation), esbâb-ı nüzul (reasons of revelation), belağat (rhetoric), sarf and nahiv (grammar), Kıraat (recitation), mecâz (metaphor), üslûb (method), i'râb (expression). This helps to understand the Qur'an much better.

The Mansûbât (accusatives) have an important role in the shape of an 'Arabic sentence. So there are objects called Mef'ûls which are the basic elements of the Mansûbât. However, the Mef'ûls are 5 as follows: Mef'ûlün bih (an accusative object), Mef'ûlün leh (adverbial qualification of purpose), Mef'ûlün fih (adverbial qualification of time and place), Mef'ûlün meah (which tells about the event happening next to the act), Mef'ûlü Mutlak (cognate accusative-the absolute object). There are also others which can be regarded as the side elements of these basics as follows: münâdâ (called), hâl (to remove the ambiguity of the basic items), temyiz (to remove the ambiguity of the person), müstesnâ (espective), the predicate of كَانَ and its sisters, the predicate of كَانَتْ and its sisters, the Name of إِنَّ and its sisters, the name of lâ which negates its type, the predicate of mâ and lâ which look like لَيْسَ. The Present tense is also a mansûb. There are also the so-called followers which are always following their formers in grammar ruling such as: sıfat (the adjective), tekîd (added word for emphasis), atif (the concunction), bedel (the substitute), atf-ı beyân (another type of the concunction). Therefore, anything follows the Mansûbât in ruling are also called likewise. In this work we will analyse the Mansûbât theoretically and will try to examine it on sûrah Fath. We ask Allah (swt) to make this work beneficial.

Keywords: Mansûbât, Sûrah Fath, İ'râb, Grammar, Linguistics, 'Arabic.

TEŞEKKÜR

Tez konusunu belirlemem ve kaynak kitaplara ulaşmamda yardımlarını esirgemeyen, ilgi ve desteğini hep yanımda hissettiğim çok kıymetli hocam ve tez danışmanım Dr. Öğretim Üyesi şahabettin ERGÜVEN'e ve hocam Dr. Öğretim Üyesi İclâl ARSLAN'a teşekkürü bir borç bilirim.



İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT.....	ii
TEŞEKKÜR	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR	xi
ÖN SÖZ	xii
GİRİŞ	1
1. ÇALIŞMANIN KONUSU, ÖNEMİ VE AMACI.....	1
2. ÇALIŞMADA YÖNTEM.....	2
3. TEZDE KULLANILAN KAYNAKLAR.....	2
BİRİNCİ BÖLÜM: GENEL BİLGİLER	5
1.1. NAHİV İLMİNİN ORTAYA ÇIKIŞI	5
1.2. KELİME VE KISIMLARI.....	8
1.2.1. İsim.....	9
1.2.2. Fiil	9
1.2.3. Harf	10
1.3. KELAM.....	10
1.4. ÂMİL.....	11
1.4.1. Lafzî Âmil	12
1.4.1.1. Semâi Âmil	12
1.4.1.1.1. Harfi Cerler.....	12
1.4.1.1.2. İsmi Nasb, Haberini Ref Eden Harfler	13
1.4.1.1.3. İsmi Ref, Haberini Nasb Eden Harfler	13
1.4.1.1.4. Sadece İsmi Nasb Eden Harfler.....	13
1.4.1.1.5. Fiili Muzariyi Nasb Eden Harfler	13
1.4.1.1.6. Fiili Muzariyi Cezm Eden Harfler.....	13

1.4.1.1.7. Fiili Muzariyi Cezm Eden İsimler	14
1.4.1.1.8. Nekra İsimleri Temyiz Olarak Nasb Eden İsimler	14
1.4.1.1.9. Ref Eden ve Nasp Eden İsim Fiiller	14
1.4.1.1.10. Nâkıs Fiiller	15
1.4.1.1.11. Mukarebe Fiilleri	15
1.4.1.1.12. Medih ve Zem Fiilleri	16
1.4.1.1.13. Şek (Şüphe) ve Yakîn Fiileri (Efâli Kulûb).....	16
1.4.1.2. Kıyâsi Âmil.....	16
1.4.1.2.1. Fiil.....	16
1.4.1.2.2. Masdar	16
1.4.1.2.3. İsmi Fâil.....	16
1.4.1.2.4. İsmi Mef'ûl.....	17
1.4.1.2.5. Sıfatı Müşebbehe	17
1.4.1.2.6. Muzaf.....	17
1.4.1.2.7. İsmi Mübhem Tam	17
1.4.2. Manevî Âmil	17
1.4.2.1. Mübteda ve Haberi Ref Eden Mânevî Âmil	17
1.4.2.2. Fiili Muzariyi Ref Eden Mânevî Âmil.....	17
1.5. MA' MÛL	17
1.5.1. Merfûât	18
1.5.2. Mansûbât	18
1.5.3. Mecerûrât	18
1.5.4. Meczûmât	18
1.6. İ' RÂB VE KISIMLARI.....	18
1.6.1. İ' râb	18
1.6.2. İ' râb'ın Kısımları	20
1.6.2.1. Zât ve Hakikate Göre İ' râb	20
1.6.2.2. Mahalline Göre İ' râb	20
1.6.2.2.1. Sadece Harekeyle İ' râb.....	20
1.6.2.2.2. Sadece Harflerle İ' râb.....	22
1.6.2.2.3. Hareke İle Birlikte Hazf Olan İ' râb.....	23
1.6.2.2.4. Harf İle Birlikte Hazf Olan İ' râb	23

1.6.2.3. Nevisine (Çeşidine) Göre İ' râb.....	24
1.6.2.3.1. Ref Alâmetleri	24
1.6.2.3.2. Nasb Alâmetleri.....	25
1.6.2.3.3. Cer Alâmetleri	26
1.6.2.3.4. Cezm Alâmetleri.....	26
1.6.2.4. Sıfatına Göre İ' râb	27
1.6.2.4.1. Lafzî İ' râb	27
1.6.2.4.2. Takdîrî İ' râb.....	27
1.6.2.4.3. Mahallî İ' râb	29
1.7. MU'REB ve MEBNÎ	29
İKİNCİ BÖLÜM: MANSÛBÂT.....	31
2. MANSÛBÂTIN KISIMLARI.....	31
2.1. MEF'ÛLLER.....	31
2.1.1. Mef'ûlün Bih	31
2.1.1.1. Mef'ûlün Bih'in Âmili.....	32
2.1.1.1.1. Müteaddî Fiil	32
2.1.1.1.1.1. Bir Mef'ûle Müteaddî Olan Fiiller	32
2.1.1.1.1.2. İki Mef'ûle Müteaddî Olan Fiiller.....	33
2.1.1.1.1.3. Üç Mef'ûle Müteaddî Olan Fiiller	33
2.1.1.1.2. Müteaddî Fiilin İsmi Fâil Sigası:	33
2.1.1.1.3. Müteaddî Fiilin Masdar Sigası	34
2.1.1.1.4. Müteaddî Fiilin İsim Fiili:	34
2.1.1.2. Mef'ûlün Bih'in Hükümleri.....	34
2.1.1.3. Mef'ûlün Bih Sarîh	36
2.1.1.4. Mef'ûlün Bih Gayr-ı Sarîh.....	36
2.1.1.5. Mef'ûlün bih'in Zâhir ve Zamir Olması	36
2.1.2. Mef'ûlü Mutlak	37
2.1.2.1. Mef'ûlü Mutlak'ın Âmili.....	38
2.1.2.1.1. Fiil.....	38
2.1.2.1.2. İsmi Fâil.....	38
2.1.2.1.3. Masdar	39
2.1.2.2. Mef'ûlü Mutlak'ın Manaları.....	39

2.1.2.2.1. Tekîd.....	39
2.1.2.2.2. Nevi	40
2.1.2.2.3. Adet	40
2.1.3. Mef'ûlün Leh	41
2.1.3.1. Mef'ûlün Leh'in Âmili	41
2.1.3.2. Mef'ûlün Leh'in Özellikleri	41
2.1.4. Mef'ûlün Fih	43
2.1.4.1. Mef'ûlün Fih'in Âmili	43
2.1.4.2. Zarf-ı Zaman.....	43
2.1.4.3. Zarf-ı Mekan.....	44
2.1.5. Mef'ûlün Meah.....	46
2.1.5.1. Mef'ûlün Meah'ın Âmili	46
2.2. DİĞER MANSÛBÂT	47
2.2.1. Münâdâ.....	47
2.2.1.1. Müfred Alem (Özel İsim) Münâdâ	48
2.2.1.2. Nekre-i Maksûde Münâdâ	49
2.2.1.3. Nekre-i Gayr-ı Maksûde Münâdâ.....	49
2.2.1.4. Muzâf Münâdâ.....	50
2.2.1.5. Şibh-i Muzâf Münâdâ.....	50
2.2.2. Hâl.....	51
2.2.2.1. Hâl'in Özellikleri	51
2.2.3. Temyiz.....	54
2.2.3.1. Temyiz'in Kısımları.....	54
2.2.3.1.1. Sayı ve Miktarlardaki Kapalılığı Açıklayan Temyiz.....	55
2.2.3.1.1.1. Sayıların Temyizi	55
2.2.3.1.1.2. Ölçü Birimlerinin Temyizi	56
2.2.3.1.2. Nisbettteki Kapalılığı Açıklayan Temyiz	56
2.2.3.1.2.1. Dönüştürülmüş Temyiz	56
2.2.3.1.2.1.1. Fâilden Dönüşen Temyiz	56
2.2.3.1.2.1.2. Mef'ûlden Dönüşen Temyiz	57
2.2.3.1.2.1.3. Muzâftan Dönüşen Temyiz.....	57
2.2.3.2. Temyiz'in Özellikleri.....	57

2.2.3.3. Temyiz ve Hâl'in Ortak Özellikleri.....	58
2.2.3.4. Temyiz ve Hâl'in Farkları	58
2.2.4. Müstesnâ	58
2.2.4.1. Müstesnâ'nın Âmili	59
2.2.4.2. الَّا 'dan Sonra Gelen Müstesnâ'nın Hükümleri	59
2.2.4.2.1. Nasb Gelmesinin Vacip Olması	59
2.2.4.2.2. Nasb ve ya Bedel Gelmesinin Câiz Olması.....	59
2.2.4.2.3. Cümledeki Âmilin Gerektirdiği İ' râbı Alması	60
2.2.4.3. الَّا 'dan Önce Gelen Cümlenin Hükümleri	61
2.2.4.3.1. Tam ve Olumlu İstisna	61
2.2.4.3.2. Tam ve Olumsuz İstisna	61
2.2.4.3.3. Nâkıs ve Olumsuz İstisna	62
2.2.5. Nevâsıh'ın Mansûbâtı	62
2.2.5.1. إِنَّ ve Benzerlerinin Haberi	62
2.2.5.1.1. كَانَ ve Benzerlerinin Özellikleri.....	63
2.2.5.2. كَادَ ve Benzerlerinin Haberi	68
2.2.5.3. Mukârabeye Fiilleri	69
2.2.5.3.1. Ümit (Recâ) Fiilleri	70
2.2.5.3.2. Başlama (Şuru') Fiilleri	70
2.2.5.4. ظَنَّ ve Benzerlerinin Haberi	71
2.2.5.4.1. ظَنَّ ve Benzerlerinin Özellikleri	72
2.2.5.5. إِنَّ ve Benzerlerinin İsmi.....	72
2.2.5.5.1. أَنْ ve إِنَّ	73
2.2.5.5.2. كَأَنَّ.....	75
2.2.5.5.3. لَكِنَّ.....	76
2.2.5.5.4. لَيْتَ.....	76
2.2.5.5.5. لَعَلَّ.....	76
2.2.5.5.6. Cinsini Olumsuz Yapan لَّا.....	77
2.2.5.6. إِنَّ , مَا , لَ , لَآت 'nin Haberi.....	79
2.3. MANSÛB OLAN TÂBİLER.....	80
2.3.1. Sıfat	80
2.3.1.1. Sıfat'ın Manaları	80

2.3.1.2. Sıfat'ın Hükümleri	80
2.3.1.3. Sıfat'ın Kısımları	81
2.3.1.3.1. Hakiki Sıfat.....	81
2.3.1.3.2. Sebebî Sıfat.....	82
2.3.1.4. Sıfat'ın Kullanım Şekilleri.....	82
2.3.1.4.1. Müfred Sıfat.....	82
2.3.1.4.2. Cümle Sıfat.....	82
2.3.1.4.2.1. İsim Cümlesi	83
2.3.1.4.2.2. Fiil Cümlesi	83
2.3.1.4.3. Şibih Cümle Sıfat	83
2.3.2. Te'kid	83
2.3.2.1. Lafzî Te'kid	84
2.3.2.2. Mânevî Te'kid	84
2.3.3. Harflerle Atf.....	85
2.3.3.1. وَ.....	85
2.3.3.2. فَ.....	86
2.3.3.3. ثُمَّ.....	87
2.3.3.4. أَوْ.....	87
2.3.3.5. أَمْ.....	88
2.3.3.6. إِمَّا.....	88
2.3.3.7. بَلْ.....	89
2.3.3.8. لَّا.....	89
2.3.3.9. لَكِنْ.....	90
2.3.3.10. حَتَّى.....	90
2.3.4. Bedel	91
2.3.4.1. Bedel-i Kül (Mutabık)	91
2.3.4.2. Bedel-i Ba'z.....	91
2.3.4.3. Bedel-i İştimal	92
2.3.4.4. Bedel-i Galat.....	92
2.3.5. Atf-ı Beyan.....	92
2.4. MANSÛB FİİLİ MUZARİLER.....	92
2.4.1. Kendi Başına Fiili Muzariyi Nasb Edenler	93

2.4.1.1. أَنْ.....	93
2.4.1.2. لَنْ.....	94
2.4.1.3. كَيْ.....	94
2.4.1.4. إِذَنْ.....	95
2.4.2. Kendinden Sonra Caiz Olarak Gizli Gelen أَنْ ile Nasb Edenler.....	95
2.4.3. Kendinden Sonra Vacip Olarak Gizli Gelen أَنْ ile Nasb Edenler	96
2.4.3.1. Lâm-1 Cuhud.....	96
2.4.3.2. حَتَّى.....	96
2.4.3.3. Sebep Fa'sı.....	97
2.4.3.4. Birliktelik Vâv'ı.....	97
2.4.3.5. أَوْ.....	98
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: FETİH SÛRESİ'NİN MANSÛBAT AÇISINDAN	
İNCELENMESİ	99
3. SÛRE HAKKINDA GENEL BİLGİ.....	99
3.1. NÜZÛL SEBEBİ	99
3.2. SÛRENİN MUHTEVÂSİ.....	99
3.3. SÛRENİN FAZİLETİ.....	99
3.4. SÛRENİN MEÂLİ	100
3.5. SÛRE'NİN MANSÛBAT AÇISINDAN İNCELENMESİ	104
SONUÇ ve DEĞERLENDİRME	130
KAYNAKÇA.....	132

KISALTMALAR

- a.g.e. : Adı geçen eser
a.s. : Aleyhisselam
bkz. : Bakınız
c. : Cild
DİA : Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
h. : Hicri
Hz. : Hazreti
nşr. : Neşreden
ö. : Ölüm Tarihi
r.a. : Radiyallahu ‘anh
s. : Sayfa
S. : Sayı
s.a.v. : Sallallahu aleyhi vesellem
ss. : Sayfalar arası
t.y. : Tarih Yok
y.y. : Yayın yeri yok.

ÖN SÖZ

Kur'ân-ı Kerim, içerisinde birçok hükmü barındıran, Arap Dili açısından mükemmel bir nazma sahip olan Allah kelimidir. O'nun anlaşılması hem dünya hem de âhiret saadeti demektir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra İslâm'ın geniş coğrafyalara yayılması neticesinde Arap olmayan toplumlar da İslâm'ı kabul ettiler. Bu durum saf Arapça'nın bozulmasına neticede temel islâmî kaynakların da yanlış anlaşılmasına sebep olabilirdi. İslâm âlimleri Ğarîbü'l-Kur'ân, Mübhemâtu'l-Kur'ân, Esbâb-ı nüzul, Kıraat, Tecvîd, Belâğat, İ'câzu'l-Kur'ân, Fezâilü'l-Kur'ân, İ'râbü'l-Kur'ân, Müşkilü'l-Kur'ân, Mecâzü'l-Kur'ân gibi farklı disiplinler ortaya çıkararak Kur'ân-ı Kerim'in daha iyi anlaşılmasını hedeflediler.

Kur'ân-ı Kerim'in anlaşılması konusunda Arap dilbilgisinin önemi büyüktür. Çalışmamız, Arap dilinde önemli bir konuma sahip olan ve çokça kullanılan Mansûbâtın Fetih Sûresi açısından incelenmesi üzerine olacaktır. Çalışmamızın amacı, Arapça dilbilgisi kurallarının Mansûbât açısından âyet-i kerîmeler üzerinde nasıl anlaşılacağını gösterip, manayı ortaya çıkarmada gramer bilgisinin önemine dikkat çekmektir.

Çalışma boyunca bana karşı yardımını esirgemeyen ve her türlü kolaylığı gösteren ve kıymetli vakitlerini ayıran danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi Şahabettin ERGÜVEN'e teşekkürü bir borç bilirim. Bu çalışmanın hayırlara vesile olmasını Cenâb-ı Hak'tan niyâz ediyorum.

Muhammet Fatih DEMİRTÜRK

GİRİŞ

1. ÇALIŞMANIN KONUSU, ÖNEMİ VE AMACI

Allah Azze ve Celle insanlara vahyi tebliğ etmeleri için Peygamberler göndermiş, onlar da Allah'ın emir ve yasaklarını insanlara ulaştırmışlardır. Bu ilâhî mesajların sonuncusu Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) tebliğ ettiği yüce kitabımız Kur'ân-ı Kerim'dir. Peygamber Efendimiz (s.a.v) Kur'ân-ı Kerim'i açıklamış, Sahabe (r.anhüm) anlayamadıkları ayetleri Allah Rasûlü'ne (s.a.v) sorarak anlamışlardır. Daha sonraki dönemlerde Kur'ân-ı Kerim'in anlaşılabilmesi için farklı ilimler ortaya çıkmış, tefsire yardımcı olmak için *İ'râbü'l-Kur'ân* kitapları yazılmıştır.

Arapça dilbilgisi kurallarını bilmek, Kur'ân-ı Kerim'in anlaşılması noktasında önemlidir. Abdulkâhir el-Cürçânî nahiv ilminin önemini şu şekilde ifade ediyor:

“Şimdi de (bazı kişilerin) nahivden uzak durmaları ve onu hafife almaları üzerinde duracağız. Bu yaptıkları, şiire yaptıklarından çok daha çirkin ve Allah'ın kitabından ve anlamını öğrenmekten yüz çevirmek gibi bir şeydir. Çünkü onlar, Kur'an'ın anlaşılması için nahiv bilmeye ihtiyaç bulunduğunu itiraf etmek zorundadırlar. Zira bilindiği üzere lafızların anlamı kilitlidir. Onu açacak tek anahtar i'râbdır. İ'râb olmadan lafızlarda gizli olan anlamlar ortaya çıkmaz. İ'râb, sözün eksik mi, tam mı; doğru mu, yanlış mı olduğunu tespit için başvurulacak tek ölçüttür. Bunu söylese söylese algılarının varlığını kabul etmeyen ve gerçekleri çarpıtan bir kişi söyler. Nahiv ilmini hafife alan, onu kaynak ve madeninden almaya yanaşmayan, eksiksiz olma (kemal) imkanı varken eksik kalmaya razı olan ve kazanç yolu varken kaybetmeyi tercih eden kişinin kendi durumunu nasıl savunacağını doğrusu bilemiyorum.”¹

Çalışmamız, Arap dilinde önemli bir konuma sahip olan ve çokça kullanılan mansûbâtın Fetih Sûresi açısından incelenmesi üzerine olacaktır.

Çalışmamızın amacı, Arapça dilbilgisi kurallarının âyet-i kerîmeler üzerinden nasıl anlaşılacağını gösterip, manayı ortaya çıkarmada gramer bilgisinin önemine dikkat çekmektir.

¹ Ebû Bekr Abdulkâhir b. Abdirrahman b. Muhammed el-Cürçânî, *Delâilü'l-İ'câz*, Mektebetü'l-Hâncî, 5. Baskı, Medine, 2004, s. 28.

2. ÇALIŞMADA YÖNTEM

Bir çalışmanın konusu ne kadar önemliyse onu neticeye ulaştırarak yöntem de o kadar önemlidir. Yöntem uygun olmazsa maksada ulaşamaz. Çalışmamızda veri toplama yöntemi uygulanmıştır. Toplanan veriler mansûbât açısından tahlil edilmiştir.

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır:

Birinci bölümde Arapça hakkında genel bilgiler verilmiştir. Ana başlıklarıyla verilen bilgiler şunlardır:

- Kelime ve Kısımları
- Kelam
- Âmil
- Ma'mûl
- İ'râb
- Mu'reb-Mebnî

İkinci bölümde Mansûbât konusu teorik olarak ele alınıp, âyet-i kerîmeler, Arap şiirleri ve atasözleri ile açıklanmıştır. Mansûbât konusu 4 kısımda incelenmiştir.

- Mef'ûller: Mef'ûlün Bih, Mef'ûlü Mutlak, Mef'ûlün Leh, Mef'ûlün Fih, Mef'ûlün Meah.
- Diğer Mansûbat: Münâdâ, Hâl, Temyîz, Müstesna, Nevâsîh'in Mansûbâtı.
- Mansûb Olan Tabiler: Sıfat, Te'kîd, Atıf, Bedel, Atfı Beyan.
- Mansûb Fiili Muzariler: Kendi Başına Fiili Muzari'yi Nasb Edenler, Kendinden Sonra Caiz Olarak Gizli Gelen أَنْ ile Nasb Edenler, Kendinden Sonra Vacip Olarak Gizli Gelen أَنَّ ile Nasb Edenler (Lâm-ı Cuhud, حَتَّى, Sebep Fâ'sı, Birliktelik Vâv'ı, أَؤُ.)

Üçüncü bölümde Fetih Sûresi hakkında genel bilgi verilmiş ve sûre Mansûbât açısından incelenmiştir. Âyetlerin i'râbı yapıldıktan sonra tafsilatlı olarak îzâh edilmiştir.

3. TEZDE KULLANILAN KAYNAKLAR

Üç bölümden oluşan çalışmamızda Türkçe ve Arapça kaynaklardan istifâde ettik.

Türkçe Kaynaklar:

1. TDV İslâm Ansiklopedisi,

2. Mehmet Talu, *Sarf Nahiv İlmi*.
3. M.Sadi Çöğenli, *Âyet ve Hadis Örnekli Arapça Dilbilgisi Nahiv*,
4. Mustafa Meral Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*,
5. Cüneyt Eren, *Kolaylaştırılmış Arapça Grameri Nahiv* ,
6. Ahmet Aslan, *Arapça Dilbilgisi Nahiv İlmi*,
7. Nusrettin Bolelli, *Arapça Dilbilgisi Nahiv ve Sarf*,
8. Ahmet Suphi Furat, *Arap Edebiyatı Tarihi*.
9. Ali Bulut, “el-Ferrâ’nın, Meâni’l-Kur’ân’ında Kullandığı Kûfe Dil Okulu’na Ait Terimler”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*
10. Şahabettin Ergüven, “Arap Dilinde Lahn’ın Ortaya Çıkışı ve İlk Görüntüleri”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*,
11. Ahmet Karadavut, “Arap Dilinde Lahn’ın Doğuşu”, *DİA*,
12. Abdulhamit BİRİŞİK, “İ’râbü’l-Kur’ân”, *DİA*.

Arapça Kaynaklar:

1. İbnü’l-Hâcib, *el-Kâfiye*,
2. Sibeveyhi, *Kitabu Sibeveyh*,
3. el-Meylânî, *Şerhu’l-Muğnî*,
4. el-Birgivî, *İzhâr*,
5. İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Katri’n-Nedâ*, *Şerhu Şuzûri’z-Zeheb*, *Şerhu’t-Tasrîh ala’t-Tavdih*, *Evdahu’l-Mesâlik*, *Kavâidü’l-İ’râb*,
6. İbn Akîl, *Şerhu İbn Akîl*,
7. Mustafa el-Galâyînî, *Câmiu’d-Durûsi’l-‘Arabiyye*,
8. Ahmed Zeyni Dahlan, *Şerhu Metni’l-Ecrûmiyye*,
9. Zemahşerî, *el-Mufasssal*,
10. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, *et-Tuhfetü’s-Seniyye*,
11. Abdulkâhir el-Cürcânî, *Avâmil*, *Şerhu’l-Cümel fi’n-Nahvi*, *Delâilü’l-İ’câz*,
12. Seyyid Şerîf Cürcânî, *Kitabü’t-Ta’rifât*,
13. Muhammed b. Hasen es-Sâiğ, *Kitâbü’l-Lemahât*,
14. İbn Cinnî, *Kitâbü’l-Beyân fi Şerhi’l-Lüma’*, *el-Hasâis*,
15. Müberred, *el-Muktadab*,

16. Ebu Ali el-Fârisî, *Kitâbu 'l-Îzâh*,
17. Mustafa Emin, Ali el-Cârim, *Belâğâtü 'l-Vâdiha*,
18. İbn Malik, *Şerhu 't-Teshîl, el-Kâfiyetü 'ş-Şâfiye*,
19. Celaleddin Süyûtî, *Hemu 'l-Hevâmi', el-Eşbâh ve 'n-Nezâir fi 'n-Nahvi, el-Behçetü 'l-Merdiyye*,
20. Hatip Tebrizî, *Şerhu Dîvâni Antere*,
21. Hassan bin Sabit, *Dîvânu Hassan bin Sabit*,
22. Cerîr, *Dîvânu Cerîr*,
23. Zirikli, *el-A 'lam*,
24. İbn Kuteybe, *eş-Şi 'ru ve 'ş-Şuarâ*,
25. İbn Hacer el-Askalânî, *el-Îsâbe fî Temyizi 's-Sahâbe*,
26. Ebu Hilal el-Askerî, *Kitabu Cemherati 'l-Emsâl*,
27. İbn Usfûr, *Şerhu Cümeli 'z-Zeccâcî*,
28. İbn Nehhâs, *Şerhu 'l-Mukarrib*,
29. el-Mutarrizî, *el Muğrib fî Tertîbi 'l-Mu 'rib*,
30. Radiyüddin el-Esterâbâdî, *Şerhur' -Radî ale 'l-Kâfiye*,
31. Abdul'alâ es-Sâlim , *el-Halkatu 'l-Mefkûde fî Târihi 'n-Nahvi 'l- 'Arabî*,
32. el-Feyyûmî, *el-Misbâhu 'l-Münîr*,
33. İbn Manzûr, *Lisânü 'l- 'Arab*.

Fetih Sûresi'nin İ 'râbı:

1. Muhyiddin Derviş, *İ 'râbü 'l-Kur 'âni 'l-Kerîm ve Beyânühü* ,
2. Behçet Abdulvâhid Sâlih, *el-İ 'râbü 'l-Mufasssal li Kitabillâhi 'l-Münezzel* ,
3. Mahmûd Sâfî, *el-Cedvel fî İ 'râbi 'l-Kur 'ân ve Sarfihî ve Beyânihi* ,
4. Ukberî, *et-Tibyân fî İ 'râbi 'l-Kur 'ân*,
5. el-Müntecceb el-Hemezânî, *el-Kitâbü 'l-Ferîd fî İ 'râbi 'l-Kur 'âni 'l-Mecîd* ,
6. Ebû Ca'fer en-Nehhâs, *İ 'râbü 'l-Kur 'ân* ,
7. Ebu's-Suûd Mustafa el-İmâdî, *İrşâdü Akli's-Selim ilâ Mezâyâ 'l-Kitâbi 'l-Kerîm*,
8. Ahmed Ubeyd Da'âs, *İ 'râbü 'l-Kur 'âni 'l-Kerîm* ,
9. Muhammed Tahâ Dürre, *Tefsîru 'l-Kur 'âni 'l-Kerîm ve İ 'râbuhü* ,
10. es-Semîn, *ed-Dürri 'l-Mes 'ûn fî Ulûmi 'l-Kitâbi 'l-Meknûn*.

BİRİNCİ BÖLÜM: GENEL BİLGİLER

1.1. NAHİV İLMİNİN ORTAYA ÇIKIŞI

Belagat ve fesahat noktasında zirve Kur'ân-ı Kerîm'in ilk muhatabı Arap toplumu oldu. İslâm'ın ilk döneminde saf bir Arapça konuşuluyordu. Ancak zamanla farklı coğrafyalardan Arap olmayan insanların müslüman olması neticesinde bir takım telaffuz hataları ortaya çıkmaya başladı.

Lahn'ın olduğunu gösteren olaylardan biri şöyle rivayet edilmektedir. ez-Zeccâcî (ö. 337/949), *Emâli* isimli eserinde Ebu'l-Esved ed-Düelî'ye (ö. 69/689) ulaştırdığı senedle şu hadiseyi nakletmektedir. Bir gün Hz. Ali'nin (ö. 40/661) yanına girdim. Onu düşünceli bir halde gördüm. “Ne hakkında düşünüyorsunuz ey mü'minlerin emiri?” diye sordum. O da: “Ben sizin şehrinizde lahn (irab hatası) yapanları işittim. Arapça kuralları hakkında bir kitap yazmak istedim.” dedi. Ben de “Böyle yaparsan bize yeniden hayat verirsin ve bu dil aramızda kalmaya devam eder.” dedim. Üç gün sonra Ebu'l-Esved tekrar onun yanına gidince Hz. Ali ona “İsim, müsemmânın kendisinden; fiil de hareketinden haber veren şeydir. Harf ise manayı haber verir, fakat ne isimdir ne de fiil.” yazılı bir sayfa verir ve Ebu'l-Esved'den bunun devamını araştırıp yazmasını ister. Devamında Ebu'l-Esved'e “Eşya üçe ayrılır: Açık (zahir), gizli (muzmer) ve ne açık ne de gizli olan şey” der. Rivâyetin devamında Ebu'l-Esved şöyle der: “Bu esaslara bazı şeyler ilâve ettim ve bunları Ali b. Ebî Tâlib'e gösterdim. Bunlar nasb harfleriydi ve اِن , اُنْ , اُنْ , اُنْ , اُنْ 'yi yazdım fakat لِكِنَّ 'yi yazmamıştım. Bana niye yazmadığımı sordu. Ben de “Bunlardan olduğunu sanmıyorum” deyince “Aksine o da bunlardan. Onu da bunlara ekle” dedi.”.²

Hz. Ebubekir'in, Kur'ân-ı Kerîm'i yanlış okuyan acemlerden dolayı Kur'ân'ı cem ettiği şöyle anlatılmaktadır:

Peygamberimizin (s.a.v) vefatının ardından gerçekleşen İslâm fetihleriyle Arap olmayanların Araplarla karışması neticesinde Kur'ân-ı Kerîm'de yanlış okumaların görülmesi üzerine yine Hz. Ebû Bekir'in (ö. 13/634) emriyle Kur'ân-ı Kerîm âyetleri bir araya getirilmiş, Hz. Osman (ö. 35/656) döneminde mushâf nüshaları çoğaltılıp çeşitli merkezlere

² Ebu'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *el-Eşbah ve'n-Nezâir fi'n-Nahv*, Âlemü'l-Kütüb, 3. Baskı, Kahire, 2003, c.1, s. 12.

gönderilmiş, daha sonra bu hatalı okumaları büyük ölçüde önleyen noktalama ve harekeleme işlemleri gerçekleştirilmiştir. Hicri II. yüzyılın ortalarından itibaren Kur'ân'a dayalı nahiv ilminin ortaya çıkması ve II. yüzyılın sonlarıyla III. yüzyılın başlarından itibaren İ'râbü'l-Kur'ân'a dair çalışmaların başlaması da bu hatalı okuyuşları önlemek içindir. Ebu'l-Esved ed-Düelî (ö. 69/689), yanlış okumalar üzerine yapmaya karar verdiği noktalama ve harekeleme işlemi için "Kur'ân'ı i'râb etmek" tabirini kullanmıştır.³

Bütün bu hatalar hem Arapça'nın bozulmasına hem de Kur'ân-ı Kerim'in ve Hadis-i Şeriflerin yanlış anlaşılmasına sebebiyet verebilirdi. Bu yüzden Arapça dilbilgisi kurallarının tespiti gerekiyordu. Bu çalışmaların târihi süreci şöyle anlatılmaktadır:

"Kur'an ve Hadis'i lugat çalışmalarının başlamasına zemin hazırlayan dînî bir sebep olarak kabul edersek, bunun yanında sosyal bir sebep daha vardır ki, o da yabancıların Arap toplumuna karışması sonucu dilin bozulma tehlikesiyle karşı karşıya kalmasıdır. Hicri birinci asrın ilk yarısında Mısır, İran ve Bizans İmparatorluğu'nun büyük bir kısmının İslam topraklarına katılmasıyla yabancılarla Araplar bir arada yaşamaya başladılar. Yabancı uluslara mensup kişiler kendilerini yöneten Araplarla dînî münasebetlerin dışında sosyal ilişkilerini yürütebilmek için de Arapça'yı öğrenmeye mecbur kaldılar.

Dil bilimciler, Arap dilini bozulmalara karşı korumak ve yabancılarla Arapça'yı daha kolay öğretmek için ilk adım olarak dil müfredatını bedevi Araplardan toplamak suretiyle lugat çalışmalarına, ikinci adım olarak da Arap dilinin kaide ve kurallarını koymaya başladılar. Bu dilbilgisi ve sözlük çalışmalar arasında halk dilinde hatalı kullanılan kelime, terim, terkip ve deyimlerin derlenip doğrularının verildiği dil çalışmaları önemli bir yer tutar. Bu tür

³ Abdulhamit BİRİŞİK, "İ'râbü'l-Kur'ân", *DİA*, İSAM, İstanbul, 2000, c. XXII, s. 377.

*eserlere genelde "Lahnü'l-'amme, Galatatu'l-'avam, Ma Telhanü fihil-'amme, Islâhü'l mantık vb." isimler verilmektedir."*⁴

Acemlerle bir arada olmalarından dolayı Arapça'nın bozulmasından endişe duyan dil bilginleri bir taraftan kuralları tespit ederken diğer taraftan kâmuslar yazdılar. Bu kuralları "Ulûmu'l-'Arabiyye" olarak isimlendirdiler. Ulûmu'l-'Arabiyye on üç tane ilmi kapsamaktadır. Sarf, i'râb, resm(kelimelerin yazılış kuralları), me'ânî, beyân, bedî', arûz, kafiyeler, şiir, inşâ, edebiyat tarihi ve lûgat.⁵

*Nahiv âlimleri, lahn tehlikesiyle mücadele etmek ve Kur'ân Dili Arapça'yı korumak için olağan üstü çabalar sarfetmişlerdir. Lahn'e karşı iki yolla mücadele ettikleri görülmektedir. Birincisi nahiv kaidelerini vaz' etmek ve hatalı kullanılan kelime ve terkipleri ayıklamak. İkinci yol ise, fasih Arapça'yı ayıklayıp tedvin etmek.*⁶

*Nahvin tamamlanmasında Basra ve Kûfe ekollerinin rolleri büyük olmuştur. Basra ve Kûfeli dil âlimleri II. (VIII.) asırdan itibaren gramerler yazarak kültür tarihinin erken sayılabilecek bir devresinde büyük ilerlemeler kaydetmişlerdir. Diğer taraftan bu dilin zengin kelime ve şiir malzemesinin toplanmasıyla, kaybolmaların önüne geçilmesi de mümkün olmuştur. Aynı asırlarda önce Kûfe sonra Basra'da bu konuda yapılan çalışmalar, daha sonraki dilcilerle ışık tutmuştur.*⁷

Gelişme devresi Basra ve Kûfe mekteplerine mensup dilciler tarafından gerçekleştirilmiş olup Basra dil ekolünün mensubu Halil b. Ahmed ile Kûfe dil ekolünün mensubu Ruâsî (ö.190/806) devrinde başlar ve Kûfeli İbnü's-Sikkât (ö.244/858) ile Basralı Ebû Osman el-Mâzinî (ö.247/861) zamanına kadar devam eder. Bu dönemde İran asıllı Sibeveyhi (ö. 180/796), başta hocası Halil'den aldığı nakillerle onun dehası ve kendi dil yeteneğini, ayrıca Ebû İshâk el-Hadramî (ö.127/745), Ahfeş el-Ekber (ö.177/793), Yûnus b. Habîb (ö.182/798),

⁴ Şahabettin Ergüven, "Arap Dilinde Lahn'ın Ortaya Çıkışı ve İlk Görüntüleri", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2007/1, c. 6, S. 11, s. 155-183.

⁵ Mustafâ b. Muhammed Selim b. Muhyiddin b. Mustafâ el-Galâyinî, *Câmiu'd-Durûsu'l-'Arabiyye*, Müessesetü'r-Risâle Naşirun, Beyrut, 2012, s. 21.

⁶ Ahmet Karadavut, "Arap Dilinde Lahn'ın Doğuşu", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Konya 1997, S. 7, s. 340.

⁷ Ahmet Suphi Furat, *Arap Edebiyatı Tarihi*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul, 1996, s. 242; Abdul'âl Sâlim Mekrem, *el-Halkatu'l-Mefkûde fî Târihi'n-Nahvi'l-'Arabî*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1993, s. 30.

Ebû Zeyd el-Ensârî (ö. 215/830) gibi âlimlerden yaptığı nakilleri birleştirerek seleften intikal eden nahiv mirasını el-Kitab adını verdiği bilimsel açıdan mükemmel ve şaşkınlık uyandıran bir eserde ortaya koymuştur. Bundan daha mükemmelinin yazılamayacağı kanaatine varan âlimler üç asır boyunca şerh, ihtisar, eleştiri, savunma vb. çalışmalarını onun üzerinde yoğunlaştırmışlardır. Meydana getirilen eserlerde de onun konularına ilaveler yapılmamış, biçim sunum ve üslup yönünden yenilikler getirilmiştir. Bu dönemde Basra mektebinden Halil b. Ahmed, Yûnus b. Habîb, Sibeveyhi ve Ahfeş el-Evsat; Kûfe mektebinden Ruâsî, Muâz b. Müslim el-Herra (ö.187/803), Ali b. Hamza el-Kısâî (ö.189/805) ve Yahya b. Ziyâd el-Ferrâ (ö.207/822) verdikleri dersler ve yazdıkları eserlerle nahiv ilminin gelişmesine katkıda bulunmuşlardır.⁸

1.2. KELİME VE KISIMLARI

Kelime, lügatte yaralamak, tesir etmek gibi manalara gelmektedir.⁹

Istılâhta ise لَفْظٌ وَضِعَ لِمَعْنَى مُفْرَدٌ / *Bir mana için kastedilmiş müfred lafza kelime denir.*¹⁰ Tanımdaki *Lafiz* ise lügatta *atmak* demektir. أَكَلْتُ التَّمْرَةَ وَ لَفَظْتُ النَّوَاءَ / *Hurmayı yedim ve çekirdeğini attım.* Istılahta ise harflerin mahreçlerine dayanan ses manasındadır. *Vaz*‘ lafzı manaya tahsis etmek demektir. *Mana*, lafızdan anlaşılandır. *Müfred* ise lafzının bir parçası manasının bir parçasına delalet etmeyendir.¹¹ Örneğin *Zeyd* içerisinde bulunan *Z* harfi onun bir kısmına delalet etmediği için *Zeyd* müfreddir. Eğer bir lafzın cüzü manasının cüzüne delâlet ederse ona mürekkeb denir. Mesela كِتَابٌ بَكْرٍ / *Bekir'in kitabı* örneğinde olduğu gibi. Mesela *Bekir* dersek mananın bir cüzüne delâlet eder. Bundan dolayı yukarıdaki ifadeye terkip denilmektedir.¹²

İbn Hişâm el-Ensârî (ö. 761/1360) kelimenin isim, fiil ve harf olmak üzere üç kısım olduğuna dair icma olduğunu söylemiştir.

⁸ İsmail Durmuş, “Nahiv”, *DİA*, c.32, s. 303.

⁹ Cemâlüddîn Ebû'l-Fazl Muhammed b. Mükerrerem b. Manzûr el-Ensârî, *Lisânü'l- 'Arab*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Baskı, Lübnan, 2009, c. 12, s. 619.

¹⁰ Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr b. Yûnus İbnü'l-Hâcib, *Kâfiye*, Mektebetü Yâsin, İstanbul, 2014, s. 194.

¹¹ Muhammed b. Abdürrahim el-Meylânî, *Şerhu'l-Muğni*, Daru'ş-Şefkat, İstanbul, 2014, s. 16-17.

¹² Mehmet Talu, *Sarf Nahiv İlmî*, Fatih Enes Kitabevi, İstanbul, 1986, c. 2, s. 6.

بَيِّنَتْ / Ev kelimesi isme, عَلِمَ / Bildi kelimesi fiile, مِنْ / -den, -dan kelimesi de harfe örnek verilebilir.

كِتَابٌ فُصِّلَتْ آيَاتُهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ / Bu, bilen bir toplum için Arapça bir Kur'an olarak âyetleri genişçe açıklanmış bir kitaptır.¹³ âyet-i kerîmesinde كِتَابٌ kelimesi isme, فُصِّلَتْ kelimesi fiile, لِ kelimesi harfe örnektir.

1.2.1. İsim

Nahiv âlimleri ismin aslı konusunda ihtilaf etmişlerdir. Basralılar *yücelik* manasındaki سُمُّ masdarından türediğini söylerken, Kûfeliler *alâmet* manasındaki وَسْمٌ masdarından türediğini söylemiştir.¹⁴

Kendi başına bir manası olan, üç zamandan (mâzi, hâl ve istikbâl) bağımsız olan kelimelere isim denir. Tenvin, harfî cer, lâm-ı târif alması, mübteda, fâil ve muzâf olması ismin özelliklerindedir.¹⁵ Hâlid, at, serçe, ev, buğday dediğimizde kendi başına bir manası varken zamana delalet etmez. Bundan dolayı bu kelimelere isim denir. Mustafa el-Galâyînî ismi; sıfat-mevsuf, müzekker-müennes, ismi maksûr-memdüd-mankûs, zamirler, ismi işaretler, ismi mevsuller, soru isimleri, kinaye isimler, marife-nekra, isim fiiller, ses isimleri, fiile benzeyen isimler (masdar, ismi fâil, ismi mef'ûl, sıfat-ı müşebbehe, ismi tafdil, ismi zaman-mekan) şeklinde 13 kısma ayırmaktadır.¹⁶

İsimler somut ve soyut olmak üzere iki kısma ayrılır. Somut isim, kainatta bizzat kendisi bulunan isimlerdir. Zeyd ve Amr gibi. Soyut isim ise ister olumlu olsun ister olumsuz olsun kainatta bizzat kendisi bulunamayan isimlerdir. Cehalet ve ilim gibi.¹⁷

1.2.2. Fiil

Sîbeveyh (ö. 180/796), isimlerin meydana getirdiği hadiselerin lafzından alınan kelime şeklinde tanımladığı fiilin geçmiş, gelecek ve şimdiki zaman için kullanıldığını

¹³ Fussilet, 41/3.

¹⁴ Ebû Abdillâh Bahâüddîn Muhammed b. İbrâhîm b. Muhammed el-Halebî İbn Nehhâs, *Şerhu'l-Mukarrib*, Daru'z-Zaman, Medine, 2005, c.1, s. 117.

¹⁵ Muhyiddîn Muhammed b. Bîr Ali el-Birgîvî, *İzhâr*, Yasin Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 34.

¹⁶ el-Galâyînî, *Camîu'd-Durûsu'l-'Arabiyye*, ss. 99-183.

¹⁷ Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî, *Kitabü't-Ta'rifât*, Daru'n-Nefâis, 2.Baskı, Beyrut, 2007, s. 82.

ifade etmiştir.¹⁸ س, سوف, إن, ألم, لَمَا, emir lââm'ı ve nehiy lâ'sı kabul etmesi özelliklerindedir. Fiillerin tamamı âmildir.¹⁹ Muzari fiil aynı zamanda ma'mûldür.

Fiiller farklı açılardan mazi, muzari, emir, Müteaddî (geçişli), lazım (geçissiz), tam-nakıs, medih-zem, taaccub gibi kısımlara ayrılmaktadır.

Fiillerde asıl olan âmîl olmalarıdır. İsimlerin ve harflerin âmîl olması aslı değildir. İsmi fâil ve ismi mef'ûl ise fiile benzeyerek âmîl olmuşlardır. İbn Serrâc (ö.316/929) ismi fâilin âmîl olma sebebini fiili muzariye mana yönünden benzemesi olarak açıklamıştır.²⁰

1.2.3. Harf

Lügatta harf uç, taraf manasına gelmektedir. *İnhiraf* manası da buradan gelmektedir. Bir tarafa meyletmek manasında da kullanılmaktadır.²¹ وَمِنَ النَّاسِ مَن يَغْبُذُ اللَّهَ / *İnsanlar içinde Allah'a, bir uçurum kenarındaymış gibi kulluk eden vardır.*²² âyet-i kerîmedeki harf kelimesi uç, kenar manasındadır.

Terim manası ise kendi başına bir mana ifade etmeyip, başka lafızlarla manası anlaşılır.²³

Harfler; izafet harfleri, fiile benzeyen harfler, atıf harfleri, olumsuzluk harfleri, uyarı harfleri, nida harfleri, tasdik harfleri, istisna harfleri, hitap harfleri, sıra harfleri, tefsir harfleri, masdar harfleri, teşvik harfleri, yakınlaştırma harfleri, gelecek zaman harfleri, soru harfleri, şart harfleri, talil (gerekçelendirme) harfleri, engelleme harfleri, lââm harfleri, sakin müenneslik ta'sı, te'kid nunları, sekte he'si, tenvin olmak üzere 24 kısma ayrılır.²⁴

1.3. KELAM

Söylenişinde üzerine susulması güzel olan ve bir manayı tam olarak ifade eden lafızlara kelam denir. Her kelam aynı zamanda bir cümledir ama her cümle kelam

¹⁸ Ebu Bîşr Amr b. Osman b. Kanber Sibeveyh, *Kitabu Sibeveyh*, Mektebetü Hâncî, 4. Baskı, Kahire, 2004, c.1, s. 12.

¹⁹ Birgivi, *a.g.e.*, s. 34.

²⁰ es-Süyûtî, *el-Eşbah ve'n-Nezâir fi'n-Nahvi*, c.2, s. 238.

²¹ Ebü'l-Feth Burhânüddîn Nâsır b. Abdisseyid b. Ali el-Mutarrizi, *el-Muğrib fi Tertîbi'l-Mu'rib*, Mektebetü Lübnan Naşirun, Beyrut, 1999, s. 69.

²² Hac, 22/11.

²³ el-Meylânî, *Şerhu'l-Muğni*, s. 229.

²⁴ el-Meylânî, *a.g.e.*, s. 412.

değildir. Mesela *إِنْ قَامَ زَيْدٌ / Zeyd kalkarsa...* cümledir ama kelam değildir. *النَّجَاءُ فِي الصِّدْقِ / Kurtuluş doğruluktadır.* ifadesi hem cümledir hem kelamdır.²⁵ Ancak bir kelam en az iki isimden ya da fiil ve isimden oluşur.²⁶ Radî, İbn Hacib'in kelamdan önce kelimeyi anlatmasının sebebini, kelamın bilinmesinin kelimenin bilinmesine bağlı olmasıyla açıklamıştır. Kelimeler kelâmı oluşturduğu için önce parça sonra bütün ele alınmıştır.²⁷

Kûfeliler kelamın masdar kalıbında olduğunu söylerken, Basralılar ise masdar ismi olduğunu söylemiştir.²⁸

İbn Hişam'a göre bir mana ifade eden lafza kelam ve ya cümle denir. Cümle kelamdan daha umumidir. Her kelam cümledir ancak her cümle kelam değildir. Mesela *زَيْدٌ قَائِمٌ / Zeyd ayaktadır.*" dediğimizde bu hem cümle hem de kelamdır. Ancak *إِنْ قَامَ زَيْدٌ / Zeyd kalkarsa...* dediğimizde bu cümledir ancak kelam değildir.²⁹

Kelam; isim, fiil ve manası olan harften oluşur. Bunlar dışında başka bir şeyden oluşmaz.³⁰

1.4. ÂMİL

Âmil, kelimenin sonuna belli bir harekenin (i'râb şeklinin) verilmesini gerekli kılan şeydir.³¹ Abdulkâhir el-Cürcânî'ye göre âmiller 100 tanedir.³² İmam Birgivî ise âmillerin 60 tane olduğunu söylemiştir.³³ Âmiller lafzî ve manevî olmak üzere iki kısma ayrılır.

²⁵ Mehmet Talu, *Sarf Nahiv İlmi*, c. 2, s. 11.

²⁶ Ebü'l-Vefâ Alî b. Akîl b. Muhammed b. Akîl el-Bağdâdî, *Şerhu İbn Akîl*, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 2010, c.1, s. 19.

²⁷ Radıyyüddîn Muhammed b. el-Hasen el-Esterâbâdî, *Şerhu'r-Radî ale'l-Kâfiye*, Müessesetü's-Sâdik, 2. Baskı, Tahran, 1965, c.1, s. 31.

²⁸ İbn Nehhâs, *Şerhu'l-Mukarrib*, ss. 108-109.

²⁹ Ebü Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh b. Hişam el-Ensârî el-Mısırî, *Kavâidü'l-İ'râb*, Şifa Yayınevi, İstanbul, 2013, ss. 6-8.

³⁰ Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr el-Müberred, *el-Muktadab*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 2010, c.1, s. 3.

³¹ Muhammed A'lâ b. Alî b. Muhammed Hâmid et-Tehânevî, *Keşşafu Istilâhâtü'l-Funûn ve'l-Ulûm*, Mektebetü Lübnân, Lübnan 1996, c.I, s. 1160.

³² Abdulkâhir el-Cürcânî, *Avâmilü'l-Cürcânî*, Daru's-Şefkat, 3. Baskı, İstanbul, 2014. (Konu bütünlük içerisinde olması için kitaptan özet bir şekilde alınmıştır.)

³³ Birgivî, *Avâmil*, Yasin Yayınevi, İstanbul, 2014, s. 2.

1.4.1. Lafzî Âmil

Lafızda ortaya çıkan âmillere lafzî âmil denir. Lafzî âmiller de semâî ve kıyâsî olmak üzere iki kısma ayrılır.

1.4.1.1. Semâî Âmil

Semâî, işitmeye bağlı olan yani Arap'tan işitildiği şekliyle alınan demektir. Cürcânî'ye göre semâî âmiller 13 kısımdır.

1.4.1.1.1. Harfi Cerler

18 tanedir. ب ، مِنْ ، إِلَى ، عَنْ ، عَلَى ، ل ، فِي ، ك ، حَتَّى ، رَبِّ ، وَارِ الْقَسَمِ ، تَاءُ الْقَسَمِ ، بَاءُ الْقَسَمِ ، مُذٌ ، مُنْذٌ ، حَاشَا ، عَدَا ، خَلَا .

أَمَنْتُ بِاللَّهِ / Allah'a (c.c.) iman ettim.

تُبْتُ مِنْ كُلِّ ذَنْبٍ / Bütün günahlardan tövbe ettim.

تُبْتُ إِلَى اللَّهِ / Allah'a (c.c.) tövbe ettim.

كُفَيْتُ عَنِ الْحَرَامِ / Haramdan alıkondum.

تَجِبُ التَّوْبَةُ عَلَى كُلِّ مُذْنِبٍ / Her günahkarın tövbe etmesi gerekir.

أَنَا عَبْدٌ لِلَّهِ تَعَالَى / Ben Allah'ın (c.c.) kulcuğuyum.

الْمُطِيعُ فِي الْجَنَّةِ / İtaat eden cennettedir.

لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ / O'nun benzeri yoktur.

أَعْبُدُ اللَّهَ حَتَّى الْمَوْتِ / Ölene kadar Allah'a (c.c.) ibadet edeceğim.

رُبَّ تَالٍ يَلْعَنُهُ الْقُرْآنُ / Nice Kur'an okuyan var ki Kur'an onu lanetler.

وَاللَّهِ لَا أَفْعَلَنَّ الْكَبَائِرَ / Allah'a yemin olsun ki büyük günah işlemeyeceğim.

تَالِ اللَّهِ لَا أَفْعَلَنَّ الْفَرَائِضَ / Allah'a yemin olsun ki farzları yapacağım.

هَلَكَ النَّاسُ حَاشَا الْعَالِمِ / Âlimler dışında bütün insanlar helak oldu.

تُبْتُ مِنْ كُلِّ ذَنْبٍ فَعَلْتُهُ مُذُ يَوْمِ الْبُلُوغِ / Buluğa erdiğim günden beri yaptığım bütün günahlardan tövbe ettim.

هَلَكَ الْعَالِمُونَ خَلَا الْعَامِلُ بِعِلْمِهِ / İlimiyle amel edenler dışında bütün alimler helak oldu.

هَلَكَ الْعَامِلُونَ عَدَا الْمُخْلِصِينَ / İhlaslı olanlar dışında bütün amel edenler helak oldu.

1.4.1.1.2. İsmi Nasb, Haberini Ref Eden Harfler

6 tanedir. اِنَّ، اَنْ، كَانْ، لَكِنَّ، لَيْتَ، لَعَلَّ

اِنَّ اللّٰهَ تَعَالٰى عَالِمُ كُلِّ شَيْءٍ / Şüphesiz ki Allah (c.c.) herşeyi bilendir.

اُعْتَقِدُ اَنَّ اللّٰهَ قَادِرٌ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ / Allah'ın herşeye kâdir olduğuna inandım.

كَأَنَّ الْحَرَامَ نَازٌ / Sanki haram ateştir.

مَا فَازَ الْجَاهِلُ لَكِنَّ الْعَالِمَ فَازٌ / Cahil kazanamadı ancak âlim kazanandır.

لَيْتَ الْعِلْمَ مَرْزُوقٌ لِكُلِّ أَحَدٍ / Keşke ilim herkesin azığı olsa.

لَعَلَّ اللّٰهَ غَافِرٌ ذُنُبِي / Umulur ki Allah (c.c.) günahlarımı bağışlar.

1.4.1.1.3. İsmi Ref, Haberini Nasb Eden Harfler

2 tanedir. مَا ve لَا .

مَا اللّٰهُ مُتَمَكِّنًا بِمَكَانٍ / Allah (c.c.) bir mekan edinmemiştir.

لَا شَيْءٌ مُّشَابِهًا لِلّٰهِ / Allah'a (c.c.) benzeyen birşey yoktur.

1.4.1.1.4. Sadece İsmi Nasb Eden Harfler

7 tanedir. Birliktelik manasındaki vâv, هَيَّا , أَيَّا , يَا , إِلا , الْهَمْزَةُ , أَيُّ , هَيَّا , أَيَّا , يَا , إِلا , الْهَمْزَةُ , أَيُّ , هَيَّا , أَيَّا , يَا , إِلا , الْهَمْزَةُ .

سِرْتُ وَ النَّيْلِ / Nil nehri ile/boyunca yürüdüm.

جَاءَنِي الْقَوْمُ إِلَّا زَيْدًا / Zeyd dışında kavim bana geldi.

أُ / أَيُّ / هَيَّا / أَيَّا / يَا عَبْدَ اللّٰهِ / Ey Abdullah!

1.4.1.1.5. Fiili Muzariyi Nasb Eden Harfler

4 tanedir. اِنَّ، اَنْ، كَيْ، لَنْ .

اِحْبُ اَنَّ اطِيعَ اللّٰهَ تَعَالٰى / Allah'a (c.c.) itaat etmekten hoşlanıyorum.

لَنْ يَغْفِرَ اللّٰهُ لِلْكَافِرِيْنَ / Allah (c.c.) asla kafirleri bağışlamayacak.

اِحْبُ طَوَلَ الْعُمُرِ كَيْ اُحْصِيَ الْعِلْمَ / İlim tahsil etmek için uzun ömürlü olmak istiyorum.

اِذْنُ تَدْخُلُ الْجَنَّةَ / Öyleyse cennete gireceksin.

1.4.1.1.6. Fiili Muzariyi Cezm Eden Harfler

5 tanedir. اِنَّ، لَمَّا، لَمْ، لا سِ، emir lâmı, اِنَّ.

لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ / O, doğurmamış ve doğmamıştır.

لَمَّا يَنْفَعْ عُمْرِي / Ömrüm henüz fayda vermedi.

لِيَعْمَلَ عَمَلًا صَالِحًا / Salih amel yapsın.

لَا تُذِيبْ / Günah işleme.

إِنْ تَنْتَبِ يُعْفَرَ ذُنُوبَكَ / Tövbe edersen günahların bağışlanır.

1.4.1.1.7. Fiili Muzariyi Cezm Eden İsimler

11 tanedir. أَنَّى , مَهْمَا , أَيَّنَ , حَيْثُمَا , إِذْمَا , مَتَى , مَا , أَيُّ , مَنْ .

مَنْ يَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا يَكُنْ نَاجِيًا / Kim salih amel işlerse kurtulur.

أَيُّ عَالِمٍ يَتَكَبَّرُ يُبْضِعْهُ اللَّهُ / Hangi âlim kibirlenirse Allah ona buğzeder.

مَا تَفْعَلْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدْهُ عِنْدَ اللَّهِ / Hayır namına her ne yaparsan onu Allah katında bulursun.

مَتَى تَحْسُدُ تَهْلِكُ / Ne zaman haset edersen helak olursun.

إِذْمَا تَنْتَبِ تُقْبَلْ تَوْبَتُكَ / Ne zaman tövbe edersen tövben kabul edilir.

حَيْثُمَا تَفْعَلْ يُكْتَبْ فِعْلُكَ / Her ne yaparsan yaptığın yazılır.

أَيَّنَ تَكُنْ يُدْرِكُكَ الْمَوْتُ / Nerde olursan ölüm sana yetişir.

مَهْمَا تَفْعَلْ تُسْأَلُ مِنْهُ / Her ne yaparsan sana sorulur.

أَنَّى تُذِيبْ يَعْلَمُكَ اللَّهُ / Her nerede günah işlersen Allah seni bilir.

1.4.1.1.8. Nekra İsimleri Temyiz Olarak Nasb Eden İsimler

4 kısımdır. 11 ile 99 arasındaki sayıların temyizi, كَمْ , كَأَيِّ , كَذَا .

عِنْدِي أَحَدٌ عَشَرَ رَجُلًا / Yanımda 11 adam var.

عِنْدِي كَذَا دِرْهَمًا / Yanımda şu kadar dirhem var.

كَمْ دِرْهَمًا مَالِكَ / Malın kaç dirhem?

كَأَيِّ رَجُلٍ عِنْدِي / Yanımda nice adam var.

1.4.1.1.9. Ref Eden ve Nasp Eden İsim Fiiller

Nasb eden isim fiiller 6 kısımdır. هَاءَ , عَلَيْنِكَ , حَيْهَلْ , دُونَكَ , بَلَاءَ , رُوَيْدَ . Ref edenler ise 3 kısımdır. هَيْهَاتَ , سَرَّعَانَ , شَتَانَ .

رُوَيْدَ زَيْدًا / Zeyd'e mühlet ver.

بَلَاءَ عَمْرًا / Amr'ı bırak.

دُونَكَ بَكْرًا / Bekir'i al.

عَلَيْكَ زَيْدًا / Zeyd ile beraber ol.

هَا عَمْرًا / Amr'ı al.

حَيْهَلِ الثَّرِيدِ / Tirit'e gel.

هَيْهَاتَ زَيْدٌ / Zeyd uzak oldu.

شَتَّانَ زَيْدٌ وَعَمْرُو / Zeyd ve Amr ayrıldı.

سُرْعَانَ زَيْدٌ / Zeyd süratli oldu.

1.4.1.1.10. Nâkıs Fiiller

Mübteda ve haber üzerine gelen nâkıs fiiller ismini ref, haberini nasp eder. 13 kısımdır. مَا دَامَ , مَا انْفَكَ , مَا فَتَى , مَا بَرِحَ , مَا زَالَ , بَاتَ , ظَلَّ , أَضْحَى , أَمْسَى , أَصْبَحَ , صَارَ , كَانَ , لَيْسَ .

كَانَ زَيْدٌ قَائِمًا / Zeyd ayakta oldu.

صَارَ زَيْدٌ غَنِيًّا / Zeyd zengin oldu.

أَصْبَحَ زَيْدٌ عَالِمًا / Zeyd âlim oldu.

أَمْسَى بَكْرٌ قَائِمًا / Bekir ayakta oldu.

أَضْحَى بَكْرٌ رَاكِبًا / Bekir binici oldu.

ظَلَّ بَكْرٌ سَرِيعًا / Bekir hızlı oldu.

بَاتَ عَمْرُو مُجْتَهِدًا / Amr çalışkan oldu.

مَا زَالَ الْأَمِيرُ مَسْرُورًا / Emir hala mutlu.

مَا بَرِحَ عَمْرُو جَالِسًا / Amr hala oturuyor.

مَا فَتَى زَيْدٌ صَغِيرًا / Zeyd hala küçük.

مَا انْفَكَ خَالِدٌ قَوِيًّا / Halid hala güçlü.

اجْلَسَ مَا دَامَ زَيْدٌ جَالِسًا / Zeyd oturduğu sürece otur.

لَيْسَ زَيْدٌ فَقِيرًا / Zeyd fakir değildir.

1.4.1.1.11. Mukarebe Fiilleri

7 kısımdır. عَسَى , كَادَ , طَفِقَ , جَعَلَ , كَرَبَ , أَوْشَكَ , أَخَذَ .

عَسَى زَيْدٌ أَنْ يَخْرُجَ / Umulur ki Zeyd çıkacak.

كَادَ زَيْدٌ يَخْرُجَ / Zeyd neredeyse çıkacak.

كَرَبَ عَمْرُو يَبْكِي / Amr neredeyse ağlayacak.

أَوْشَكَ بَكْرٌ أَنْ يَمُوتَ / Bekir neredeyse ölecekti.

1.4.1.1.12. Medih ve Zem Fiilleri

4 kısımdır. نِعْمَ , بِنَسَ , حَبَّأ , سَاءَ .

نِعْمَ الرَّجُلُ زَيْدٌ / Zeyd ne güzel adamdır!

بِنَسَ الرَّجُلُ عَمْرُو / Amr ne kötü adamdır!

حَبَّأَ رَجُلٌ خَالِدٌ / Halid ne güzel adamdır!

سَاءَ الْمَرْأَةُ هِنْدٌ / Hind ne kötü kadındır!

1.4.1.1.13. Şek (Şüphe) ve Yakîn Fiileri (Efâli Kulûb)

Mübteda ve haber üzerine gelirler. Mübteda'yı birinci mef'ûl haberi ise ikinci mef'ûl olarak alırlar. 7 kısımdır. وَجَدْتُ , رَأَيْتُ , عَلِمْتُ , زَعَمْتُ , خُلْتُ , حَسِبْتُ , ظَنَنْتُ .

عَلِمْتُ زَيْدًا فَاضِلًا / Zeyd'i faziletli bildim.

وَجَدْتُ زَيْدًا عَاقِلًا / Zeyd'i akıllı bildim.

رَأَيْتُ زَيْدًا رَاكِبًا / Zeyd'i binici bildim.

ظَنَنْتُ عَمْرًا عَالِمًا / Amr'ı âlim zannettim.

خُلْتُ عَمْرًا مُقِيمًا / Amr'ı ikamet eden zannettim.

زَعَمْتُ عَمْرًا كَرِيمًا / Amr'ı cömert zannettim.

1.4.1.2. Kıyâsi Âmil

Kıyasa bağlı olarak âmil olanlardır. 7 kısımdır. Fiil, masdar, ismi fâil, ismi mef'ûl, sıfatı müşebbehe, muzaf, ismi mübhem tam.

1.4.1.2.1. Fiil

قَامَ زَيْدٌ / Zeyd kalktı.

1.4.1.2.2. Masdar

أَعْجَبَنِي ضَرْبُ زَيْدِ عَمْرًا / Zeyd'in Amr'ı dövmesi hoşuma gitti.

1.4.1.2.3. İsmi Fâil

زَيْدٌ ضَارِبٌ غُلَامُهُ عَمْرًا / Zeyd, kölesi Amr'ı dövendir.

1.4.1.2.4. İsmi Mef'ûl

زَيْدٌ مُّغْطَى غُلَامُهُ دِرْهَمًا / Zeyd, kölesine dirhem verilir.

1.4.1.2.5. Sıfatı Müşebbehe

جَاءَنِي رَجُلٌ حَسَنٌ وَجْهَهُ / Bana yüzü güzel olan adam geldi.

1.4.1.2.6. Muzaf

غُلَامٌ زَيْدٍ / Zeyd'in kölesi.

1.4.1.2.7. İsmi Mübhem Tam

عِشْرُونَ دِرْهَمًا / 20 dirhem.

1.4.2. Manevî Âmil

Dil ile telaffuz edilemeyen, ancak mana itibariyle bilinen âmillerdir. 2 kısımdır. Mübteda ve haberde âmil olanlar ve muzari fiilde âmil olanlar.

1.4.2.1. Mübteda ve Haberi Ref Eden Mânevî Âmil

Mübteda ve haberin isnad sebebiyle lafzi âmillerden mücerred olmasıdır.

زَيْدٌ مُّنْطَلِقٌ / Zeyd gidicidir.

1.4.2.2. Fiili Muzariyi Ref Eden Mânevî Âmil

Fiili muzarinin nevâsıb ve cevazımdan mücerred olmasıdır.

عَمْرٌو يَعْلَمُ / Amr biliyor.

1.5. MA'MÛL

Ma'mûl, عَمِلَ fiilinin ismi mef'ûl kalıbıdır. Yapılan ürün manasındadır. İmam Birgivî'ye göre mamûller 30 tanedir.³⁴

³⁴ Birgivî, *Avâmîl*, s. 2.

1.5.1. Merfûât

İsimlerin i' râbı üç kısımdır: Raf, nasb ve cer. Merfû, rütbe bakımından mansûb ve mecrûrdan üstündür. Çünkü mansûb ve mecrûr olmadan da cümle kurulabilir.³⁵

Fâil, nâibü'l-fâil, mübtedâ, haber, كَانَ ve benzerlerinin ismi, إِنَّ ve benzerlerinin haberi, لَيْسَ'ye benzeyen harflerin ismi, umumî olumsuzluk bildiren Lâ'nın haberi, öncesinde nasb veya cezm edatı bulunmayan fiili muzari şeklinde 9 kısma ayrılmaktadır.

1.5.2. Mansûbât

Mef'ûlü Mutlak, mef'ûlün bih, mef'ûlün fih, mef'ûlün leh, mef'ûlün meah, hâl, temyiz, müstesnâ, كَانَ ve benzerlerinin haberi, ظَنَّ ve benzerlerinin mefulleri, إِنَّ ve benzerlerinin ismi, umumî olumsuzluk bildiren Lâ'nın ismi, لَيْسَ'ye benzeyen mâ ve lâ'nın haberi, öncesinde nasb edatı bulunan fiili muzari şeklinde 14 kısma ayrılmaktadır.

1.5.3. Mecrûrât

Muzâfun ileyh ve harf-i cer almış isim olarak iki kısma ayrılmaktadır.

1.5.4. Meczûmât

Başında cezm edatı bulunan fiili muzari, gizli إِنَّ ile meczûm olan fiili muzari, mahallen meczum olan fiil ve cümleler.³⁶

1.6. İ' RÂB VE KISIMLARI

1.6.1. İ' râb

İ' râb siga olarak ifâl babındandır. İ' râb'ın birçok lügat manası bulunmaktadır.

- I. Arap atına sahip olmak: Arap atı olan birinin atı ses çıkardığında / أَعْرَبَ الرَّجُلُ / *Adam Arap atına sahip oldu.* denir. Bu sayede sahibinin de Arap olduğu

³⁵ Ebû Alî Hasen b. Ahmed b. Abdilgaffâr el-Fârisî, *Kitâbu'l-Îzâh*, Âlemu'l-Kütüb, Beyrut, 2011, s. 84.

³⁶ Mustafâ Meral Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, İFAV Yayınları, İstanbul, 2015, ss. 387-89.

anlaşılır. *Mu'rib* kelimesi safkan atın sıfatı olarak kullanılmaktadır.³⁷ İnsanın kelamı i'râb kurallarına uygun olursa Arap gibi olmuş olur.

- II. Ortaya çıkarmak/Beyan etmek³⁸: *أَعْرَبَ الرَّجُلُ عَمَّا فِي نَفْسِهِ / Adam içindekini ortaya çıkardı.* Bu görüşe göre i'râb, manayı ortaya çıkarmaktır.
- III. Fasih Konuşmak: Bir kişi fasih konuştuğunda *أَعْرَبَ الرَّجُلُ* denir.³⁹
- IV. 'Arab'a benzeyen çocuğu olmak: Bir kimsenin, teni Arap'a benzeyen çocuğu olduğunda *أَعْرَبَ الرَّجُلُ* denir.⁴⁰
- V. Arap kadınla evlenmek: Bir kişi Arap kadınla evlenince *أَعْرَبَ الرَّجُلُ* denir.⁴¹
- VI. Islâh etmek: *أَعْرَبْتُ مَعِدَةَ الْفَصِيلِ / Deve yavrusunun midasını tedavi ettim.* Bu görüşe göre i'râb, kelamı düzeltmektir.
- VII. Ortadan kaldırmak: *أَعْرَبْتُهَا / Deve yavrusunun şikayetini ortadan kaldırdım.* Bu görüşe göre i'râb, lafızlardaki hataları ortadan kaldırmaktır.
- VIII. Hoşuna gitmek: *إِمْرَأَةٌ عَرُوبٌ / Eşi tarafından sevilen kadın.* Sözü i'râbsız şekilde işiten birine i'râblı söz işitmesi hoş gelir.⁴²

İstılâhi(terim) manası ise âmilin, mûreb ismin ya da fiili muzarinin sonunda istediği lafzî ya da takdîrî alâmettir.⁴³ Yâni kelimelerin başına gelen amillerin değişmesi sebebiyle kelimelerin sonunda meydana gelen değişikliklerdir. İ'râb, âmiller sebebiyle kelimenin sonunda meydana gelen değişikliklerdir.⁴⁴ Kelimelerin sonlarının mu'reb ve mebnî olmasını sağlayan bir takım kuralları bilmektir.⁴⁵ Arapça konuşmak, yazmak ve Arap edebiyatını öğrenmek isteyen bir kimsenin i'râbı bilmesi zaruridir. İ'râbı bilmek için kelamı, kelamı da bilmek için kelimeyi bilmemiz gerekmektedir.

İbn Cinnî (ö. 392/1002) i'râbı “manaları lafızlarla ortaya çıkarmak” şeklinde tarif etmiştir.⁴⁶

Sîbeveyh (ö. 180/796) kelimenin sonunun nasb, cer, ref, cezm, fetha, damme, kesra ve sükun olmak üzere 8 şekilde geldiğini söylemiştir. Bu sekiz lafzı, nasb ve fetha, cer ve kesra, ref ve damme, cezm ve vakıf olarak dört kısımda toplamıştır.⁴⁷

³⁷ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, c.1, s. 688.

³⁸ Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Münîr*, Dâru'l-Hadis, Kahire, 2008, s. 249; el-Mutarriżî, *a.g.e.*, s. 173; İbn Manzûr, *a.g.e.*, c.1, s. 686.

³⁹ İbn Manzûr, *a.g.e.*, c.1, s. 686.

⁴⁰ İbn Manzûr, *a.g.e.*, c.1, s. 687.

⁴¹ İbn Manzûr, *a.g.e.*, c.1, s. 690.

⁴² İbn Nehhâs, *Şerhu'l-Mukarrib*, c.1, s. 131-132.

⁴³ İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Şuzûri'z-Zeheb*, Dâru İbn Kesir, Beyrut, 2013, s. 37.

⁴⁴ el-Meylânî, *Şerhu'l-Muğni*, s. 109.

⁴⁵ el-Galâyînî, *Camîu'd-Durûsu'l-'Arabiyye*, s. 22.

⁴⁶ Ebü'l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevsilî el-Bağdâdî, *el-Hasâis*, Daru'l-Hadis, Kahire, 2007, c.1, s. 83.

İbn Uşfûr (ö. 670/1271) i'râbın kelimenin sonunda ve âmiller sebebiyle olduğunu beyan etmiştir. Bundan hareketle bir kelimeyi ismi tasğir ya da cemi teksir sigasına getirdiğimizde meydana gelen değişiklikleri i'râb olarak nitelendiremeyiz.⁴⁸

1.6.2. İ'râb'ın Kısımları

İ'râb hallerine göre mu'rab olan kelimelerin sonları değişikliğe uğrar. Bu değişiklik ya harekeyle ya harfle ya da hazifle olur.⁴⁹ İ'râb farklı açılardan dört kısımdır:

1. Zât ve Hakikata Göre İ'râb
2. Mahalline Göre İ'râb
3. Nevisine Göre İ'râb
4. Sıfatına Göre İ'râb

1.6.2.1. Zât ve Hakikate Göre İ'râb

Zât ve hakikate göre i'râb 3 kısımdır. Hareke, Harf ve Hazf ile i'râb. Hareke; damme, fetha ve kesradır. Harf; elif, vav, ya ve nundur. Hazf; harekenin, illet harfinin ve nun harfinin hazfidir.

1.6.2.2. Mahalline Göre İ'râb

1.6.2.2.1. Sadece Harekeyle İ'râb

Tam i'râb ve nakıs i'râb olmak üzere iki kısma ayrılır. Tam i'râb kelimenin ref hâlinde damme, nasb halinde fetha, cer halinde kesra ile i'râblanmasıdır. Tekil isimlerle, kırık çoğullarda görülür. Nakıs i'râb ise üç halde iki çeşit hareke ile i'râblanandır. Bu i'râb şekli de gayrı munsarîf isimler ve cemi müennes salim isimlerde görülür. Gayrı munsarîf isimler cer ve tenvin kabul etmediği için ref halinde damme, nasb ve cer halinde fetha ile irablanır ve tenvin almazlar. Cemi müennes isimler ise ref halinde damme, nasb ve cer halinde kesra ile i'râblanır.

⁴⁷ Sibeveyh, *Kitabu Sibeveyh*, c.1, s. 13.

⁴⁸ Ebü'l-Hasen Alî b. Mü'min b. Muhammed b. Alî el-Hadramî el-İşbilî İbn Uşfûr, *Şerhu Cümeli'z-Zeccâci*, yy., ty., c.1, s. 102.

⁴⁹ Bu konu İmam Birgivi'nin İzhar kitabına göre tasnif edilmiştir.

Müfred isim: *الله لا إله إلا هو له الأسماء الحسنى / Allah ki, O'ndan başka İlâh yoktur. En güzel isimler, O'nundur.*⁵⁰ âyet-i kerîmesindeki الله lafzı müfred isimdir ve dammeyle merfûdur.

إِنَّ اللَّهَ قَادِرٌ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ / Allah herşeye kâdirdir. cümlesindeki الله lafzı müfred isimdir ve fethayla mansuptur.

مَرَرْتُ بِرَيْدٍ / Zeyd'e uğradım. cümlesindeki رَيْدٍ lafzı müfred isimdir ve kesrayla mansuptur.

Cemi Teksir: *وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ / Ve andolsun ki resûllerimiz onlara apaçık deliller ile geldi.*⁵¹ âyet-i kerîmesindeki رُسُلٍ lafzı cemi teksir isimdir ve dammeyle merfûdur.

صَدَّقْنَا الرُّسُلَ / Rasulleri tastik ettik. Cümlesindeki الرُّسُلَ lafzı cemi teksir isimdir ve fetha ile mansuptur.

آمَنَّا بِالرُّسُلِ / Rasullere iman ettik. cümlesindeki الرُّسُلِ lafzı cemi teksir isimdir ve kesra ile mecrûdur.

Gayrı Munsarif İsim:

جَاءَ أَحْمَدُ / Ahmet geldi. cümlesindeki أَحْمَدُ ismi gayrı munsariftir. Fâildir ve dammeyle merfûdur.

*وَإِذْ أُنزِلَتْ عَلَيْكَ آيَاتُ رَبِّكَ فَاتَّقِ اللَّهَ / Rabbi İbrahim'i bir takım emirlerle denemiş, o da onları yerine getirmişti.*⁵² âyet-i kerîmesindeki إِبْرَاهِيمَ ismi gayrı munsariftir. Mef'ûlün bihtir ve nasp alâmeti fethadır.

*قُلْ مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَبُشْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ / De ki: "Her kim Cebrail'e düşman ise, bilsin ki o, Allah'ın izni ile Kur'an'ı; önceki kitapları doğrulayıcı, mü'minler için de bir hidayet rehberi ve müjde verici olarak senin kalbine indirmiştir."*⁵³ âyet-i kerîmesindeki جِبْرِيلَ ismi gayrı munsariftir. Fetha ile cer olmuştur.

Cemi Müennes Salim:

اجْتَهَدَتِ الطَّالِبَاتُ / Kız öğrenciler çalıştı. Cümlesinde الطَّالِبَاتُ kelimesi cemi müennes salimdir, fâildir. Dammeyle merfûdur.

⁵⁰ Tâhâ, 20/8.

⁵¹ Mâide, 5/32.

⁵² Bakara, 2/124.

⁵³ Bakara, 2/97.

أُولَئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَهُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ / İşte onlar gerçek mü'minlerdir. Onların Rab'lerinin yanında dereceleri vardır.⁵⁴ âyet-i kerîmesindeki دَرَجَاتٌ lafzı cemi müennes isimdir ve dammeyle merfûdur.

إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ وَالصَّادِقِينَ وَالصَّادِقَاتِ وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ وَالصَّائِمِينَ وَالصَّائِمَاتِ وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا / Şüphesiz müslüman erkeklerle müslüman kadınlar, mü'min erkeklerle mü'min kadınlar, itaatkâr erkeklerle itaatkâr kadınlar, doğru erkeklerle doğru kadınlar, sabreden erkeklerle sabreden kadınlar, Allah'a derinden saygı duyan erkekler, Allah'a derinden saygı duyan kadınlar, sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlar, oruç tutan erkeklerle oruç tutan kadınlar, namuslarını koruyan erkeklerle namuslarını koruyan kadınlar, Allah'ı çokça anan erkeklerle çokça anan kadınlar var ya, işte onlar için Allah bağışlanma ve büyük bir mükâfat hazırlamıştır.⁵⁵ âyet-i kerîmesindeki altı çizili kelimeler إِنَّ 'nin ismidir ve nasb alâmetleri zâhirî kesradır.

أَمَّا بِالْمُعْجَزَاتِ / Mucizelere îman ettik. Örneğinde الْمُعْجَزَاتِ kelimesi cemi müennes salimdir, kesrayla mecrûdur.

1.6.2.2.2. Sadece Harflerle İ'râb

Tam i'râb ve nakıs i'râb olmak üzere iki kısma ayrılır. Tam i'râb kelimenin ref hâlinde vav, nasb halinde elif, cer halinde ya ile i'râblanmasıdır. Bu i'râb şekli illetli altı isimde görülür. Nakıs i'râb ise üç halde iki çeşit harfle i'râblanmıştır. Bu i'râb şekli cemi müzekker salim ve tesniye isimlerde görülür. Cemi müzekker salim isimler ref halinde vav, nasb ve cer halinde yâ ile i'râblanır. Tesniye isimler ise ref halinde elif, nasb ve cer halinde ya ile i'râblanır.

İlletli Beş İsim: قَالَ إِنِّي أَنَا أَخُوكَ فَلَا تَبْتَئِينَ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ / “Ben senin kardeşinim, onların yaptıklarına artık üzülme” dedi.⁵⁶ âyet-i kerîmesindeki أَخُوكَ lafzı beş illetli isimden biridir ve ref alâmeti vâvdir.

رَأَيْتُ أَبَاكَ / Babanı gördüm. Cümlesinde أَبَا kelimesi beş illetli isimden biridir, mef'ûlün bihtir. Nasp alâmeti eliftir.

⁵⁴ Enfâl, 7/4.

⁵⁵ Ahzâb, 33/35.

⁵⁶ Yusuf, 12/69.

مَرَرْتُ بِأَخِيكَ / *Kardeşine uğradım.* Cümlesinde أَخِي kelimesi beş illetli isimden biridir, cer alâmeti yâ'dır.

Cemi Müzekker Salim: لَا جَرَمَ أَنَّهُمْ فِي الْآخِرَةِ هُمْ الْأَخْسَرُونَ / *Şüphesiz onlar, ahirette en çok ziyana uğrayanlardır.*⁵⁷ âyet-i kerîmesindeki الْأَخْسَرُونَ lafzı cemi müzekker salimdir ve ref alâmeti vâv'dır.

رَأَيْتُ الْمُهَنْدِسِينَ / *Mühendisleri gördüm.* Cümlesinde الْمُهَنْدِسِينَ kelimesi cemi müzekker salimdir, mef'ûlün bihtir. Nasp alâmeti yâ'dır.

دَهَبْتُ إِلَى الْمُعَلِّمِينَ / *Öğretmenlere gittim.* Cümlesinde الْمُعَلِّمِينَ kelimesi cemi müzekker salimdir, yâ ile mecrûrdur.

1.6.2.2.3. Hareke İle Birlikte Hazf Olan İ' râb

Bu i' râb şekli iki yerde görülür. Sonuna zamir bitişmeyen fiili muzari ve sonuna zamir bitişmeyip sonunda illet harfi bulunan fiili muzari. Sonuna zamir bitişmeyen fiili muzari ref halinde damme, nasb halinde fetha, cezm halinde ise harekenin hazfi ile i' râblanır. Sonuna zamir bitişmeyip sonu illetli olan fiili muzari ise ref halinde damme, nasb halinde fetha, cezm halinde ise illet harfinin hazfi ile i' râblanır.

Sonuna Zamir Bitişmemiş Fiili Muzari: مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوفِيَ إِلَيْهِمْ / *Kim dünya hayatını ve onun ziynetini (süsünü) isterse (istedi ise) onların amellerini(n karşılığını) orada, onlara öderiz.*⁵⁸ âyet-i kerîmesindeki يُرِيدُ lafzı fiili muzaridir ve kendisine zamir bitişmemiştir. Ref alâmeti dammedir.

Sonuna Zamir Bitişmeyip Sonu İletli Olan Fiili Muzari: لَمْ يَرْمِ / *Atmadı.* cümlesinde fiilin sonundaki ya, harfi cezm eden لَمْ'den dolayı düşmüştür.

1.6.2.2.4. Harf İle Birlikte Hazf Olan İ' râb

Sonuna nûn-u nisve zamiri dışında merfû zamir bitişen fiili muzari: Ref ve nasb hâli nun harfinin kalmasıyla, cezm hâli ise nun harfinin düşmesiyle olur. يُرِيدُونَ أَنْ / *Allah'ın nurunu ağızlarıyla söndürmek isterler.*⁵⁹ âyet-i kerîmesindeki يُرِيدُونَ lafzı fiili muzaridir ve kendisine vav zamiri bitişmiştir. Ref alâmeti nun'dur.

⁵⁷ Hûd, 11/22.

⁵⁸ Hûd, 11/15.

⁵⁹ Tevbe, 9/32.

1.6.2.3. Nevisine (Çeşidine) Göre İ‘râb

Ref, nasb, cer ve cezm olmak üzere dört kısımdır. Ref ve nasb hâli isim ve fiiller arasında ortaktır. Cer hâli isimlere, cezm hâli ise fiillere hasır.⁶⁰

Ebu'l-Kasım ez-Zeccâci ref, nasb ve cerrin aslında hareke olmadığını, gerçek hareketlerin damme, fetha ve kesra olduğunu söylemiştir.⁶¹ Mesela جاء زَيْدٌ / *Zeyd geldi*. dediğimiz zaman *Zeyd* kelimesi merfûdur deriz. Ancak ref alameti nedir diye sorulduğunda damme olduğunu söyleriz. Buradan hareketin merfû olamayacağını anlayabiliriz.

1.6.2.3.1. Ref Alâmetleri

4 kısımdır. Damme, vav, elif ve nun.

Damme dört yerde ref alâmeti olur.

Müfred İsim: ذَهَبَ زَيْدٌ / *Zeyd gitti*. Bu cümledeki زَيْدٌ kelimesi fâildir ve zahiri dammeyle merfudur.

Cemi Teksir: نَزَلَ مِنَ السَّمَاءِ كُتُبٌ / *Semadan kitaplar indi*. Bu cümledeki كُتُبٌ kelimesi fâildir ve zahiri dammeyle merfudur.

Cemi Müennes Sâlim: ذَهَبَتِ الطَّالِبَاتُ / *Bayan öğrenciler gitti*. Bu cümledeki الطَّالِبَاتُ kelimesi fâildir ve zahiri dammeyle merfudur.

Sonuna Zamir Bitişmemiş Fiili Muzari: يَعْرِفُ زَيْدٌ / *Zeyd biliyor*. Bu cümledeki يَعْرِفُ fiili zahiri dammeyle merfudur.

Vav iki yerde ref alâmeti olur.

Cemi Müzekker Sâlim: جاءَ الباحثُونَ / *Araştırmacılar geldi*. Bu cümledeki الباحثُونَ kelimesi fâildir ve vav ile merfudur.

İlletli Beş İsim: فَتَحَ أَبُوهُ الْبَابَ / *Babası kapıyı açtı*. Bu cümledeki أَبُو kelimesi fâildir ve vav ile merfudur.

Elif sadece tesniye isimlerde ref alâmeti olur.

Tesniye: بَقِيَ الاثنان / *İki kişi kaldı*. Bu cümledeki الاثنان kelimesi fâildir ve elif ile merfudur.

⁶⁰ Ebû Abdillâh Cemâlüddîn Muhammed b. Abdillâh b. Mâlik et-Tâi el-Endelüsî, *el-Kâfiyetü's-Şâfiye*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Baskı, Beyrut, 2010, c.1, s. 66.

⁶¹ Ebü'l-Feth Osman b. İbn Cinnî, *Kitâbü'l-Beyân fi Şerhi'l-Lüma'*, Daru'l-Ammar, Amman, 2002, s. 29.

Nun ise tesniye, cemi müzekker ve müfred müennes muhataba zamiri alan fiili muzaride ref alâmeti olur. Bu fiil kalıplarına efâl-i hamse denir.⁶²

Tesniye Muzari: يَتَكَلَّمَانِ / *İkisi konuşuyor.* Bu ifadedeki nun ref alametidir.

Cemi Müzekker Muzari: يُفْتَشُونَ / *Teftiş ediyorlar.* Bu ifadedeki nun ref alametidir.

Müfred Müennes Muhataba Muzari: تَعْلَمِينَ / *Sen (bayan) biliyorsun.* Bu ifadedeki nun ref alametidir.

1.6.2.3.2. Nasb Alâmetleri

Beş tanedir: Fetha, elif, kesra, ya, nun'un hazfî.

Fetha: Üç yerde nasb alâmeti olur. Müfred isim, cemi teksir isim, sonuna zamir bitişmeyen ve nasb edici almış fiili muzari.

Müfred isim: رَأَيْتُ زَيْدًا / *Zeyd'i gördüm.* misâlinde *Zeyd* kelimesi müfred isimdir. Nasb alâmeti fethadır.

Cemi teksir: رَأَيْتُ رَجَالًا / *Adamları gördüm.* misâlinde *Ricâl* kelimesi cemi teksir isimdir. Nasb alâmeti fethadır.

Sonuna zamir bitişmeyen ve nasb edici almış fiili muzari: لَنْ يَنْصُرَ / *Elbette yardım etmeyecek.* misâlinde muzari fiil, zâhirî fetha ile mansuptur.

Elif: Beş isimde nasb alâmeti olur. سَاعِدُ ذَا الْحَاجَةِ / *Muhtaça yardım et!* cümledeki *Zâ* kelimesi beş illetli isimden biridir. Mef'ûlün bihtir, Elif ile mansuptur.

Kesra: Cemi müennes sâlim kelimelerde nasb alâmeti olur. خَلَقَ اللَّهُ السَّمَاوَاتِ / *Allah gökleri yarattı.*⁶³ âyet-i kerîmesindeki السَّمَاوَاتِ kelimesi cemi müennes salimdir. Mef'ûlün bihtir, nasb alâmeti kesradır.

Ya: Tesniye ve cemi müzekker isimlerde nasb alâmeti olur. وَ أَمَّا الْعُلَامُ فَكَانَ أَبَوَاهُ / *O çocuğa gelince ana babası mü'mindi.*⁶⁴ âyet-i kerîmesinde مُؤْمِنِينَ kelimesi *كان*'nin haberi olduğu için mansuptur. Tesniye olduğu için nasb alâmeti yâ'dır.

الْمُعْتَدِينَ / *Allah haddi aşanları sevmez.*⁶⁵ âyet-i kerîmesindeki الْمُعْتَدِينَ kelimesi cemi müzekker sâlimdir. Mef'ûlün bih olup nasb alâmeti yâ'dır.

⁶² Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Zeynî Dahlân el-Mekkî, *Şerhu Metni'l-Âcrûmî fi'l-Luğati'l-'Arabiyyeti*, Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyyeti, Beyrut, 1995, s. 41-43.

⁶³ Ankebut, 29/44.

⁶⁴ Kehf, 18/80.

Nun'un hazfi: Sonuna merfu zamir bitişen ve nasb edici almış fiili muzaride görülür.⁶⁶ Mesela لَنْ يَضُرُّوَكُمْ إِلَّا أَدَى / Onlar incitmekten başka size bir zarar veremezler.⁶⁷ âyet-i kerîmesinde fiili muzarideki nun'un düşmesi nasb alâmetidir.

1.6.2.3.3. Cer Alâmetleri

Üç alâmeti vardır: Kesra, ya, fetha.

Kesra, müfred munsarîf isim, cemi teksir munsarîf isim ve cemi müennes isimlerde cer alâmeti olur.

الْبَصْرَةَ / أتيتُ مِنَ البَصْرَةِ / Basra'dan geldim. Cümlesinde müfred munsarîf isim olan البَصْرَةَ kelimesi kesra ile mecrûrdur.

الرُّسُلِ / آمَنَّا بِالرُّسُلِ / Rasüllere iman ettik. Cümlesinde cemi teksir munsarîf isim olan الرُّسُلِ kelimesi kesra ile mecrûrdur.

المُعَلِّمَاتِ / ذَهَبْنَ إِلَى الْمُعَلِّمَاتِ / Öğretmenlere gittiler. Cümlesinde cemi müennes isim olan الْمُعَلِّمَاتِ kelimesi kesra ile mecrûrdur.

Ya, beş illetli isim, tesniye ve cemi müzekker salim isimlerde cer alâmeti olur.

أَخِي / مَرَرْتُ بِأَخِيكَ / Kardeşine uğradım. Cümlesinde beş illetli isimden olan أَخِي kelimesi yâ ile mecrûrdur.

الرَّجُلَيْنِ / المِفْتَاحُ فِي الرَّجُلَيْنِ / Anahtar iki adamdadır. Cümlesinde tesniye olan الرَّجُلَيْنِ kelimesi yâ ile mecrûrdur.

المُسْلِمِينَ / صَلَّى الإمامُ بالمُسْلِمِينَ / İmam Müslümanlara namaz kıldırdı. Cümlesinde cemi müzekker salim olan المُسْلِمِينَ kelimesi yâ ile mecrûrdur.

Fetha, gayr-1 munsarîf⁶⁸ isimlerde cer alâmeti olur.⁶⁹

أَحْمَدَ / كِتَابُ أَحْمَدَ فِي البَيْتِ / Ahmed'in kitabı evdedir. cümlesinde gayr-1 munsarîf olan أَحْمَدَ kelimesi fetha ile mecrûrdur.

1.6.2.3.4. Cezm Alâmetleri

3 kısımdır. Fiili muzarinin harekesinin hazfi, sondaki harfin hazfi ve nun harfinin hazfi.

⁶⁵ Bakara, 2/190.

⁶⁶ Zeyni Dahlan, Şerhu Metni'l-Âcrûmî fi'l-Luğati'l-'Arabiyyeti, s. 44-45.

⁶⁷ Âl-i İmrân, 3/111.

⁶⁸ Cer ve tenvini kabul etmeyen isimler.

⁶⁹ Zeyni Dahlan, Şerhu Metni'l-Âcrûmî fi'l-Luğati'l-'Arabiyyeti, s. 45-46.

لَمْ يَكْتُبْ / *Yazmadı*. Cümlesinde يَكْتُبْ fiili harekenin hazfiyle meczumdur.

لَمْ يَزَمْ / *Atmadı*. Cümlesinde يَزَمْ fiili sonunda illet harfi olan yâ'nın hazfiyle meczumdur.

لَمْ يَعْلَمُوا / *Bilmediler*. Cümlesinde يَعْلَمُوا fiili sonundaki nûn'un hazfiyle meczumdur.

1.6.2.4. Sıfatına Göre İ' râb

1.6.2.4.1. Lafzî İ' râb

Lafızda ortaya çıkan i' râb şeklidir. Cümle içinde yer alan kelimenin, cümle içindeki fonksiyonu gereği son harfinin aldığı harekedir. Bu hareke son harfi illetli olmayan ve mu'rab olan kelimelerin sonunda gözüktür. Müfred isimler, cem-i teksir ve cem-i müennes isimlerde hareke ile görülür. Beş isim, tesniye isimler ve cemi müzekker salim isimlerde ise harf ile i' râb görülür.⁷⁰

Ebu Ali Fârisî kelimelerin sonundaki değişikliği lafızda ve mevzide olmak üzere iki kısma ayırmıştır. Lafızdaki değişimi ise harekelerin ve harflerin değişmesi olarak iki kısma ayırmıştır. Buna lafzî i' râb denmektedir. Mevzide olan değişikliğe ise takdiri i' râb denmektedir.

1.6.2.4.2. Takdîrî İ' râb

Kelimenin sonunda ortaya çıkmayan, âmilin talep etmiş olduğu alâmettir. Harekenin takdîrî olmasının sebebi telaffuz edilmemesidir. Bu sonu elif, vav, ya ile biten kelimelerde, mütekellim ya'sına izafe edilmiş kelimelerde görülür.⁷¹

Sonunda elif olan isimlerin tamamında üç hareke de takdîrî olur. Bunlara ismi maksur denir.

Ref Hâli: جاء مُصْطَفَى / *Mustafa geldi*. Bu cümlede مُصْطَفَى kelimesi fâildir ve takdîrî damme ile merfudur.

Nasb Hâli: رَأَيْتُ مُصْطَفَى / *Mustafa'yı gördüm*. Bu cümlede مُصْطَفَى kelimesi mef'ûldür ve takdîrî fetha ile mansubdur.

⁷⁰ Ahmet Aslan, *Arapça Dilbilgisi Nahiv İlmi*, Cantaş Yayınları, İstanbul, 2012, s. 248.

⁷¹ el-Galâyînî, *Camîu'd-Durûsu'l-'Arabiyye*, s. 34.

Cer Hâli: مَرَزْتُ بِمُصْطَفَى / *Mustafa'ya uğradım*. Bu cümlede مُصْطَفَى kelimesi takdîrî kesra ile mecrurdur.

Sonunda öncesi kesralı olan ya bulunan kelimelerde ise damme ve kesra takdîrîdir. Bu isimlere ismi mankûs denir.

Ref Hâli: أَصَابَ الرَّامِي / Atıcı isabet etti. Bu cümlede الرَّامِي kelimesi fâildir ve takdîrî damme ile merfudur.

Nasb Hâli: رَأَيْتُ الرَّامِي / Atıcıyı gördüm. Bu cümlede الرَّامِي kelimesi mef'ûldür ve zâhirî fetha ile mansubdur.

Cer Hâli: مَرَزْتُ بِالرَّامِي / Atıcıya uğradım. Bu cümlede الرَّامِي kelimesi takdîrî kesra ile mecrurdur.

Sonunda elif olan fiili muzaride ise damme ve fetha taktir edilir.

Ref Hâli: يَخْشَى / Korkuyor. Bu cümlede يَخْشَى fiili takdîrî damme ile merfudur.

Nasb Hâli: لَنْ يَخْشَى / Asla korkmayacak. Bu cümlede يَخْشَى fiili takdîrî fetha ile mansubdur.

Cer Hâli: لَمْ يَخْشَ / Korkmadı. Bu cümlede يَخْشَ fiili sonundaki illet harfinin hazfî ile meczumdur.

Sonunda ya ve ya vav harfî olan fiili muzaride ise sadece damme takdîrîdir.⁷²

Ref Hâli: يَرْمِي / Atıyor. Bu cümlede يَرْمِي fiili takdîrî damme ile merfudur.

Nasb Hâli: لَنْ يَرْمِيَ / Asla atmayacak. Bu cümlede يَرْمِيَ fiili zâhirî fetha ile mansuptur.

Cer Hâli: لَمْ يَرْمِ / Atmadı. Bu cümlede يَرْمِ fiili sonundaki illet harfinin hazfî ile meczumdur.

Ref Hâli: يَغْرُو / Savaşıyor. Bu cümlede يَغْرُو fiili takdîrî damme ile merfudur.

Nasb Hâli: لَنْ يَغْرُو / Asla savaşmayacak. Bu cümlede يَغْرُو fiili zâhirî fetha ile mansuptur.

Cer Hâli: لَمْ يَغْرُ / Savaşmadı. Bu cümlede يَغْرُ fiili sonundaki illet harfinin hazfî ile meczumdur.

⁷² Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh b. Hişâm el-Ensârî el-Mısrî, *Evdahu'l-Mesalik*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 2011, c.1, ss. 74-75.

1.6.2.4.3. Mahallî İ' râb

Zahirî (lafzî) ve takdîrî olmayan, âmil sebebiyle meydana gelen itibarî değişikliklerdir. Bu i' râb şekli mebnî olan kelimelerde ve mahkî cümlelerde görülür. Harflerin, emir fiillerinin, isim fiillerin, öncesinde cezm edici şart edatı geçmeyen mazi fiilin ve ses isimlerinin i' râbdan mahalli yoktur.⁷³

İmam Birgîvî mahallî i' râbı iki kısma ayırmıştır⁷⁴:

- I. **Sonu mahki i' râb dışında başka bir i' râbla meşgul olan mu'reb isim:**
مَرَرْتُ بِزَيْدٍ / *Zeyd'e rastladım.* dediğimiz zaman *Zeyd* kelimesi harfi cerden dolayı kesra ile mecrûrdur. Burada *Zeyd*'in mef'ûlün bih olmak üzere mahallen mansûb olduğuna hükmedilir.
- II. **Mebni:** İki kısma ayrılırlar. **Asıl mebniler** ve **âriz mebniler**. Asıl mebniler dört tanedir: Harf, mazi fiil, lamsız emir(emri hazır), Cümle. Arız mebniler de lazım ve gayrı lazım olmak üzere iki kısma ayrılır. Lazım mebniler: Zamirler, ismi işaretler, ismi mevsuller, isim fiiller, bazı terkipler, bazı kinaye lafızlarıdır. Bunlar her zaman mebnidirler. Gayrı lazım mebniler: İzafe edilmeyip izafetine niyet edilen bazı zarflar, cinsini nefyeden lânın ismi, tekid nunu ve müenneslik nunu almış fiili muzari.

1.7. MU'REB ve MEBNÎ

Cümle içinde kelimelerin bulunduğu konuma göre son harflerinin harekelerinden bahseden bilim dalına nahiv denir. Bazı kelimeler, özellikle de isimler cümle içinde aldıkları görevler ve buldukları konumları bakımından son harflerinin harekeleri değişir. Mu'reb isim son harfinin harekesi değişebilen kelimelere denir. Mebnî ise son harfinin harekesi değişmeyen kelimelere denir. Başına gelen âmil bu isimleri şekil olarak etkilemez. Mahal olarak etkiler.⁷⁵

⁷³ el-Galâyînî, *Camîu'd-Durûsu'l-'Arabîyye*, ss. 38-39.

⁷⁴ Birgîvî, *İzhâr*, ss. 180-190. (Konu eserden özet olarak alınmıştır.)

⁷⁵ Cüneyt Eren, *Kolaylaştırılmış Arapça Grameri Nahiv*, Rağbet Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2016, s. 63.

İbn Cinnî (ö. 392/1002) mebni ile murebin mana cihetinden zıt olduğunu, lafızda benzer olduğunu söylemiştir. Murebin harekesi âmilin değişmesiyle değişirken, mebninin harekesinin âmillerle alakası olmadığını ifade etmiştir.⁷⁶

Sonunun harekeli ya da sakin olması bir âmil sebebiyle olmayana mebni denir.⁷⁷ حَيْثُ أَيْنَ، كَمْ, gibi kelimeler mebnîdir. Sonlarındaki harekeler bir âmil sebebiyle olmamıştır. Zamirler, ismi işaretler, ismi mevsuller, isim fiiller, ses isimleri gibi isimler mebnî olurlar.⁷⁸

⁷⁶ İbn Cinnî, *Kitâbü'l-Beyân fi Şerhi'l-Lüma'*, s. 27.

⁷⁷ el-Meylânî, *Şerhu'l-Muğni*, s. 201.

⁷⁸ Bkz. el-Meylânî, *Şerhu'l-Muğni*, ss. 201-253.

İKİNCİ BÖLÜM: MANSÛBÂT

Mansûbât, merfûât ve mecrûrâta nazaran Arap gramerinde daha kapsamlı bir konudur. Bundan dolayı Halil (ö. 175/791), Mansûbât nahvin hazinesidir demiştir.⁷⁹

Mansûbât kavramı hakkında nahivcilerin farklı görüşleri vardır. İbnü'l-Hâcib (ö. 646/1249) Mansûbâtı, kendisinde mefu'llük alâmeti bulunanlar olarak açıklamıştır.⁸⁰

MANSÛBÂTIN KISIMLARI

1.8. MEF'ÛLLER

Nahiv âlimleri mansûbâtın aslının mef'ûller olduğunu söylemiştir. Mef'ûller; mef'ûlün bih, Mef'ûlü Mutlak, mef'ûlün fih, mef'ûlün leh ve mef'ûlün meah olmak üzere 5 kısma ayrılır. Bunlar arasında ise mef'ûlün bih asıldır. Bundan dolayı İbn Usfûr (ö. 669/1270) ve İbn Malik (ö. 672/1274) gibi Nahiv âlimleri mef'ûlleri anlatırken öncelikle mef'ûlün bih'ten bahsetmişlerdir. Zemaşeri (ö. 538/1144) ve İbnü'l-Hacib ise öncelikle Mef'ûlü Mutlak ile başlamışlardır. Mef'ûlün bih'in asıl olarak tercih edilme sebebi ise mef'ûlün bih'in fâille karışma ihtimalinden dolayı i'râba daha muhtaç olmasıdır.⁸¹

1.8.1. Mef'ûlün Bih

وَهُوَ مَا وَقَعَ عَلَيْهِ فِعْلُ الْفَاعِلِ / *Fâilin yaptığı işten etkilenene mef'ûlün bih denir.*⁸²
Mef'ûlün bih'in fiil ya da fâil ile müzekkerlik müenneslik, tekillik çoğulluk vs. açısından uyumlu olma şartı aranmaz.

أَنْشَأَ زَيْدٌ مَدْرَسَةً / *Zeyd okul inşa etti.* cümlesinde fiil ve fâil müzekker, mef'ûl ise müennestir.

⁷⁹ Mansur Salih Muhammed Ali el-Velîdî, *el-İhtilâfun-Nahvî fi'l-Mansûbât*, İlmu Mektebeti'l-Hadis, Amman, 2006, s. 42.

⁸⁰ Mansur el-Velîdî, a.g.e, s. 79.

⁸¹ İbn Hişam, *Şerhu Şuzuru'z-Zeheb*, s. 200.

⁸² el-Meylânî, *Şerhu'l-Muğni*, s. 101.

1.8.1.1.Mef'ûlün Bih'in Âmili⁸³

Basralılar mef'ûlün bihi sadece fiilin nasbettiğini fâilin nasbetmede etkisi olmadığını söylemiştir. Kufeliler ise mef'ûlün bihi nasbedenin fiil ve fâil olduğunu söylemişlerdir. Kufelilerin delili fiilden sonra fâilin gelmesidir. Basralıların delili ise fiil amel ederken isim amel etmemesidir.⁸⁴

1.8.1.1.1. Müteaddî Fiil

Ebu Ali Fârisî (ö. 377/987) fiillerin Müteaddî (geçişli) ve lazım (geçissiz) olarak ikiye ayrıldığını, lazım olanların mef'ûl alamadığını ifade etmiş, lazım fiillerin mef'ûl alabilmeleri için harfî cer gerekli olduğunu belirtmiştir.⁸⁵ Müteaddî fiiller mef'ûlün bih alabilirken lazım fiiller harfî cer olmadan mef'ûlün bih alamazlar.⁸⁶

Bir fiilin Müteaddî olduğunun alâmeti kendisine mansûb zamir bitişmesi ve harfî cer almadan ismi mef'ûl sigasında gelebilmesidir.⁸⁷ Müteaddî fiiller 3 kısma ayrılır:

1.8.1.1.1.1. Bir Mef'ûle Müteaddî Olan Fiiller

ضَرَبْتُ زَيْدًا / *Zeyd'i dövdüm.* Bu misalde fiil *Zeyd* kelimesini mef'ûlün bih olarak almıştır. *Zeyd* kelimesi zâhirî fetha ile mansuptur.

أَجْعُ كَلْبَكَ يَتَّبِعَكَ / *Köpeğini aç bırak ki peşine gelsin.*⁸⁸ darb-1 meselinde كَلْبَكَ kelimesi mef'ûlün bih olup zâhirî fetha ile mansuptur.

Mef'ûlün Bih'e Mütenebbi'nin⁸⁹ (ö.354/965) şu beytini örnek verebiliriz.

يَطَأُ التَّرَى مُتَرَقِّقًا مِنْ تَيْهِهِ *** فَكَأَنَّهُ آسٍ يَجُسُّ عَلِيًّا / *Büyükliğünden dolayı (aslan) toprağa nazikçe basıyordu. Sanki hastayı tedavi eden bir doktordu.*⁹⁰ Şiirde التَّرَى kelimesi يَطَأُ fiilinin mef'ûlün bihi olup takdîrî bir fetha ile mansuptur.

⁸³ İbn Hişam, *Şerhu Şuzuri 'z-Zeheb*, ss. 200-201.

⁸⁴ Muhammed Maruf, *İhtilâfu'l-Ârâi 'n-Nahviyye*, (Yüksek Lisans Tezi), Mevlana Malik İbrahim Üniversitesi, Malang, 2010, ss. 58-59.

⁸⁵ Ebu Ali el-Fârisî, *Kitâbu'l-İzâh*, s. 152.

⁸⁶ Zemahşerî, *el-Mufasssal fi İlmi'l-Luğat*, Daru Ammar, s. 60.

⁸⁷ es-Süyûtî, *el-Behçetü'l-Merdiyye*, Mektebetü Nuri's-Sabah, yy., 2008, c. 1, s. 248.

⁸⁸ Ebu Hilal el-Askerî, *Kitabu Cemhereti'l-Emsâl*, c.1, s. 100.

⁸⁹ Ahmet bin Hüseyin bin Hasan hicri 303 yılında Kufe'de doğmuştur. Şam'da büyümüştür. Arap edebiyatını öğrenmek için bedevilerin yanına gitmiştir. Halep'te Seyfüddeve el-Hamedani'yi, Mısır'da Kafur el-İhşidi'yi, Adud'ud-Devle el-Büveyhi'yi methetmiştir. Dîvânı birçok kişi tarafından şerh edilmiştir. (Zirikli, *el-A'lam*, Daru'l-İlmi'l-Melayin, Beyrut, th yok, c.1, s. 115)

⁹⁰ Ali el-Cârim, Mustafâ Emin, *el-Belâğâtü'l-Vadîha*, Müessetü'r-Risâle Nâşirün, 2016, Beyrut, s. 86

1.8.1.1.2. İki Mef'ûle Müteaddî Olan Fiiller

İki Mef'ûlü'nün Aslı Mübteda Haber Olanlar: رَأَى , عَلِمَ , وَجَدَ , ظَنَّ , حَسِبَ , زَعَمَ , عَدَّ , حَجَا , جَعَلَ gibi fiiller mübteda ve habere dahil olup onları iki mef'ûl alırlar.

عَلِمْتُ بَكْرًا فَاضِلًا / *Bekr'i faziletli bildim.* Bu misalde بَكْرًا kelimesi birinci mef'ûlün bih, فاضِلًا kelimesi ise ikinci mef'ûlün bihtir. Her iki kelime de zâhirî fetha ile mansuptur. İki mef'ûl arasında fiil gelmeden önce mübteda haber ilişkisi vardı.

İki Mef'ûlü'nün Aslı Mübteda Haber Olamayanlar: أَعْطَى fiili ise kendisine arasında mübteda haber ilişkisi olmayan iki mef'ûl alır.

أَعْطَيْتُ زَيْدًا دِرْهَمًا / *Zeyd'e bir dirhem verdim.* Bu misalde زَيْدًا kelimesi birinci mef'ûlün bih, دِرْهَمًا kelimesi ise ikinci mef'ûlün bihtir. Her iki kelime de zâhirî fetha ile mansuptur. İki mef'ûl arasında fiil gelmeden önce mübteda haber ilişkisi yoktu.

أَعْطِ الْقَوْسَ بَارِيهَا / *Yayı iyi kullananana ver!* / *İşi ehline bırak!*⁹¹ darb-ı meselinde الْقَوْسَ kelimesi birinci mef'ûlün bih olup nasb alâmeti fethadır. بَارِيهَا kelimesi ise ikinci mef'ûlün bih olup nasb alâmeti fethadır.

1.8.1.1.3. Üç Mef'ûle Müteaddî Olan Fiiller

أَرَى , أَعْلَمُ , أُنْبَأُ , نُبِّأُ , خُبِّرَ , أَرَى gibi fiillerdir.

أَعْلَمْتُ زَيْدًا عَمْرًا فَاضِلًا / *Zeyd'e Amr'ın üstün bir kişi olduğunu bildirdim.* Bu misalde زَيْدًا kelimesi birinci mef'ûlün bih, عَمْرًا kelimesi ikinci mef'ûlün bih, فاضِلًا kelimesi ise üçüncü mef'ûlün bihtir. Üç kelime de zâhirî fetha ile mansuptur.

1.8.1.1.2. Müteaddî Fiilin İsmi Fâil Sigası:

إِنَّ اللَّهَ بِأَمْرِهِ / *Şüphesiz Allah, emrini yerine getirendir.*⁹² âyet-i kerîmesinde ismi fâilin izafe edildiği kelime mef'ûlün bihidir. Muzafun ileyh olan أَمْرٍ kelimesi mahallen mansuptur.

⁹¹ Ebu Hilal el-Askerî, *Kitabu Cemhereti'l-Emsâl*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 2012, c.1, s. 71.

⁹² Talak, 65/3.

1.8.1.1.3. Müteaddî Fiilin Masdar Sigası

وَلَوْلَا دَفَعُ اللَّهُ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ / *Eğer Allah'ın; insanların bir kısmıyla diğerlerini savması olmasaydı, yeryüzü bozulurdu.*⁹³ âyet-i kerîmesinde masdar olan دَفَعُ kelimesi النَّاسُ ismini mef'ûlün bih olarak nasb etmiştir. Zâhirî bir fetha ile mansuptur.

1.8.1.1.4. Müteaddî Fiilin İsim Fiili:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا عَلَيكُمْ أَنْفُسُكُمْ / *Ey iman edenler! Siz kendinizi düzeltin.*⁹⁴ âyet-i kerîmesinde isim fiil olan عَلَيكُمْ kelimesi أَنْفُسُكُمْ ismini mef'ûlün bih olarak nasb etmiştir. Zâhirî bir fetha ile mansuptur.

1.8.1.2. Mef'ûlün Bih'in Hükümleri

- I. Nasb olması gerekir.
- II. Bir alâmet varsa düşürülmesi uygundur. Mesela هَلْ رَأَيْتَ زَيْدًا؟ / *Zeyd'i gördün mü?* diyen bir kimseye نَعَمْ رَأَيْتُ / *Evet gördüm.* dediğimiz zaman mef'ûlü hafzetmiş oluruz. Sadece نَعَمْ / *Evet.* dediğimiz zaman hem mef'ûlü hem de fiili hafzetmiş oluruz.
- III. Bir alâmet varsa fiilin düşmesi uygundur.
- IV. Fiil ve fâilden sonra gelmesi asıldır. Ancak bazen fiilden ve ya fâilden önce gelebilir.⁹⁵ Mef'ûlün bih'in fâilden önce gelmesinin caiz ve vacip olduğu durumlar olduğu gibi fiilden önce gelmesinin caiz ve vacip olduğu durumlar da vardır. Mesela زَيْدًا ضَرَبْتُ / *Zeyd'e vurdum.* örneğinde Zeyd'in fiilden önce gelmesi caizdir. أَيُّ مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ / *Hangisiyle çağırırsanız çağırın, nihayet en güzel isimler O'nundur.* âyet-i kerîmesinde أَيُّ kelimesi mef'ûlün bihtir. Soru manası taşıdığı için öne geçmesi vaciptir.⁹⁶

⁹³ Mâide, 5/105.

⁹⁴ Bakara, 2/251.

⁹⁵ el-Galâiyînî, *a.g.e.*, ss. 486-487.

⁹⁶ İbn Hişam, *Katru'n-Neda ve Bellü's-Sada Sebilu'l-Hüdâ şerhiyle birlikte*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, Mektebetü Dari'l-Fecr, 3. Baskı, Dimeşk, 2001, ss. 277-280.

FiİL, FÂİL VE MEF'ÛL ÖGELERİNİN CÜMLE İÇERİSİNDE SIRALANIŞ ŞEKİLLERİ

Fiil, fâil ve mef'ûl cümle içerisinde aşağıdaki kalıplarda bulunabilirler:

I. FiİL+FAİL+MEF'ÛL(isim)

فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُمُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ ثُمَّ يَقُولُونَ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ لِيُشْتَرَوْا بِهِ تَمَنَّا قَلِيلًا / *Vay o kimselere ki, elleriyle Kitab'ı yazarlar, sonra da onu az bir karşılığa değiştirmek için, "Bu, Allah'ın katındandır" derler.*⁹⁷ âyet-i kerîmesinde önce fiil sonra fâil ardından mef'ûlün bih olan تَمَنَّا kelimesi isim olarak gelmiştir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

II. FiİL+FAİL+MEF'ÛL(Enne'li isim cümlesi)

وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ / *Biliniz ki Allah azabı şiddetli olandır.*⁹⁸ âyet-i kerîmesinde önce fiil sonra fâil ardından mef'ûlün bih olan أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ifadesi gelmiştir. Mahallen mansuptur.

III. FiİL+FAİL+MEF'ÛL(muttasıl/bitişik zamir)

إِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ / *Eğer söylemişsem, şüphesiz Sen onu bilirsin.*⁹⁹ âyet-i kerîmesinde önce fiil sonra fâil ardından mef'ûlün bih olan “ه” muttasıl zamir olarak gelmiştir. Damme üzere mebni olup mahallen mansuptur.

IV. FiİL+MEF'ÛL(fiile bitişik zamir)+FAİL

يُوسُفُ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ أَفْتِنَا فِي سَبْعِ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعُ عِجَافٍ / *Ey doğru sözlü Yusuf! Rüyada görülen yedi semiz ineği yedi zayıf ineğin yemesi hakkında bize yorumla.*¹⁰⁰ âyet-i kerîmesinde önce fiili sonra mef'ûl olan هُنَّ muttasıl zamiri ardından fâil gelmiştir. هُنَّ zamiri fetha üzere mebni olup mahallen mansuptur.

V. MEF'ÛL(munfasıl/ayrık zamir)+FiİL+FAİL

إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ / *Yalnız sana ibadet eder yalnız senden yardım dileriz.* âyet-i kerîmesinde önce mef'ûl olan munfasıl zamir sonra fiil ardından fâil gelmiştir. إِيَّاكَ zamiri fetha üzere mebni olup mahallen mansuptur.

VI. FiİL+FAİL+MEF'ÛL(munfasıl/ayrık zamir)

فَأَطَعِمَ إِيَّاهُمْ / *Onu onlara yedir.* ifadesinde önce fiil sonra fâil ardından mef'ûl olan إِيَّاهُمْ munfasıl zamiri gelmiştir.¹⁰² Fetha üzere mebni olup mahallen mansuptur.

⁹⁷ Bakara, 2/79.

⁹⁸ Bakara, 2/196.

⁹⁹ Mâide, 5/116.

¹⁰⁰ Yûsuf, 12/46.

¹⁰¹ Bakara, 2/196.

Mef'ûlün bih, harfi cer alıp almaması açısından sarîh ve gayr-ı sarîh olmak üzere iki kısma ayrılır:

1.8.1.3.Mef'ûlün Bih Sarîh

Harfi cersiz zikredilen Mef'ûlün Bihdir. *فَتَحَّ خَالِدُ الْجَبْرِ* / *Hâlid Hîre şehrini fethetti*. Bu örnekteki *الجَبْرِ* kelimesi mef'ûlün bih sarîh olup fetha ile mansuptur.

1.8.1.4.Mef'ûlün Bih Gayr-ı Sarîh

Harfi cerle zikredilen mef'ûlün bihtir. *بَرَزْتُ بَرِيدَ* / *Zeyd'e uğradım*. Bu örnekteki *بَرِيدَ* ifadesi harfi cer aldığı için mef'ûlün bih gayr-ı sarîh olup mahallen mansuptur.¹⁰³

Mef'ûlün Bih Gayr-ı Sarîh'e Hassan bin Sabit'in¹⁰⁴ (ö. 674) şu beytini örnek verebiliriz:

*أَكْرَمَ بِقَوْمِ رَسُولِ اللَّهِ قَائِدُهُمْ *** إِذَا تَفَرَّقَتِ الْأَهْوَاءُ وَ الشَّبِيغِ* / *İstekler bitip insanlar dağıldığında lideri Allah Rasûlü (s.a.v.) olan topluluğa ikram et!*¹⁰⁵ Hasan b. Sabit'in (ö. 674) söylemiş olduğu bu şiirdeki *بِقَوْمِ* kelimesi mef'ûlün bih gayr-ı sarîh olup mahallen mansuptur.

1.8.1.5.Mef'ûlün bih'in Zâhir ve Zamir Olması

Zâhir olanlar zikri açıkça geçenlerdir.

يَا قَوْمِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ / *Ey Kavmim! Allah'ın size verdiği nimetleri hatırlayınız.*¹⁰⁶ âyet-i kerîmedesinde *نِعْمَةَ* kelimesi mef'ûlün bih olup zâhirî fetha ile mansuptur.

Zamirler ise muttasıl ve munfasıl olmak üzere iki kısma ayrılır.

¹⁰² M.Sadi Çöğenli, *Âyet ve Hadis Örnekli Arapça Dilbilgisi Nahiv*, Cantaş Yayınları, İstanbul, 2014, s. 204-208.

¹⁰³ Birgivî, *İzhar*, s. 46.

¹⁰⁴ Hz. Peygamberin şairiydi. Allah Rasûlü'nden (s. a.v) hadisler rivayet etmiştir. Ebu Ubeyde Hasan bin Sabit şairlere üç şeyle üstün geldiğini söylemiştir: Cahiliye dönemine ensarın şairiydi. Nübüvvet zamanı Allah Rasûlü'nün (s.a.v) şairiydi ve İslâm'ın bütün döneminde Yemen'in şairiydi. Allah Rasûlü (s.a.v) Hassan bin Sabit'e İslâm düşmanlarını hicvetmesini emretmiştir. Cumhura göre 120 yıl yaşamıştır. (İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsabe fi Temyizi's-Sahabe*, Daru Alemlî'l-Kütüb, Riyad, 2013, c.2, s. 525-526.)

¹⁰⁵ Hassan bin Sabit, *Dîvânü Hassan bin Sabit*, Dar Sader, thk. Dr. Velid Arafat, Beyrut, 2006, s. 103.

¹⁰⁶ Mâide, 5/20.

Muttasıl zamirler 12 tanedir. Muttasıl zamirlerin bir takım hususiyetleri vardır. Âmillerinden ayrı gelemezler, mübteda olamazlar ve istisnâdan sonra -şiiir zarureti olmadıkça- gelemezler.

Munfasıl zamirler de 12 tanedir. Munfasıl zamirler muttasıl zamirlerin aksine mübteda olabilirler, istisna edatından sonra gelebilirler.¹⁰⁷

وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ / *Yalnız sana ibadet eder yalnız senden yardım dileriz.*¹⁰⁸ âyet-i kerîmesinde إِيَّاكَ zamirleri mansûb munfasıl zamirdir. Mahallen mansûb mef'ûlün bihtir.

Mef'ûlün bih, tahzir (sakındırma), teşvik ve tahsis manalarında kullanılır.¹⁰⁹

- **Tahzir:** إِيَّاكَ وَ الشَّرَّ / *Şerden sakın!*
- **Teşvik:** الْإِجْتِهَادَ / *Çalışmaya devam et!*
- **Tahsis:** نَحْنُ - مَعَاشِرَ الْأَنْبِيَاءِ - لَا نُورَثُ ، مَا تَرَكْنَاهُ صَدَقَةٌ / *Biz -Peygamberler topluluğu- miras bırakmayız. Geriye bıraktıklarımız sadakadır.*

Tahsis'e ensarın şu beytini örnek verebiliriz:

لَنَا مَعْشَرَ الْأَنْصَارِ مَجْدٌ مُؤْتَلٌ *** بِإِضَائِنَا خَيْرَ الْبَرِيَّةِ أَحْمَدًا / *Biz, Ensar topluluğu, yaratılmışların en hayırlısı olan Ahmed (as)'i razı ettiğimiz için kalıcı şerefe sahibiz.*¹¹⁰ Şiiirde مَعْشَرَ kelimesi mahzûf bir أَخْصُ fiilinin mef'ûlün bihi olup zâhiri fetha ile mansuptur. Bu şiiir de tahsise örnektir.

1.8.2. Mef'ûlü Mutlak

مَصْدَرٌ يُذَكَّرُ بَعْدَ فِعْلٍ مِنْ لَفْظِهِ تَأْكِيدًا لِمَعْنَاهُ أَوْ بَيَانًا لِعَدَدِهِ أَوْ بَيَانًا لِنَوْعِهِ أَوْ بَدَلًا مِنْ التَّلْفُظِ بِالْفِعْلِ / *Fiilin lafzından gelip fiilden sonra zikredilen, fiilin manasını te'kid etmek, adedini beyan etmek, nevisini açıklamak veya fiilin yerine kullanılmak için zikredilen masdardır.*¹¹¹

Mef'ûlü Mutlak'a *mutlak* denilmesinin sebebi diğer mef'ûllerde olduğu gibi harfi cer almakla kayıtlanmamasıdır.¹¹²

Sibeveyh (ö. 180/796) mef'ûlü mutlak'ı fiil, masdar ve te'kid olarak isimlendirmiştir. Kisâî (ö. 189/805) fiil olarak, Ferrâ (ö.207/822) ise masdar olarak

¹⁰⁷ Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, *et-Tuhfetü's-Seniyye bi Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Âcrümiyye*, Müessesetu'r-Risâle Naşirun, Beyrut, 2009, s. 224.

¹⁰⁸ Fâtiha, 1/5.

¹⁰⁹ el-Galâyîni, *Camîu'd-Durûsu'l-'Arabiyye*, ss. 493-495.

¹¹⁰ İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Şuzûri'z-Zeheb*, s. 204.

¹¹¹ el-Galâyîni, *a.g.e.*, s. 506.

¹¹² es-Süyûtî, *Hemu'l-Hevâmi*, Dâru'l-Hadis, Kahire, 2013, c.2, s. 78.

isimlendirmiştir.¹¹³ İbn Cinnî (ö. 392/1002) Mef'ûlü mutlak'ın masdar olarak da isimlendirildiğini ifade etmiştir.¹¹⁴ Masdar denilmesinin sebebi ise fiilin bu kalıptan türetilmesidir. Mübhem (belirsiz) ve muvakkat (belirli) olarak ikiye ayrılır.¹¹⁵

Kelimelerin kökeni hakkında nahivcilerin farklı görüşleri vardır. Basra nahiv ekolüne mensup nahivcilere göre masdar asıldır. Fiil ve vasıf masdardan türetilmiştir. Kûfe nahiv ekolüne mensup nahivcilere göre fiil asıldır. Masdar fiilden türetilmiştir. Bir grup nahivciye göre masdar asıl, fiil masdardan, vasıf ise fiilden türemiştir. Genel kabul gören görüş Basra nahiv ekolüne mensup nahivcilerin görüşüdür.¹¹⁶

1.8.2.1. Mef'ûlü Mutlak'ın Âmili

1.8.2.1.1. Fiil

أَخَذَهُ أَخَذَ سَبْعَةَ / *Onu yırtıcı hayvanın yakalaması gibi yakaladı.*¹¹⁷ darb-ı meselinde أَخَذَ kelimesi fethayla mansuptur, mef'ûlü mutlaktır. Âmili fiildir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

Bazen mef'ûlü mutlak fiilin kendisiyle aynı manada olan farklı lafızdaki bir masdardan gelebilir.

قَعَدْتُ جُلُوسًا / *İyice oturdum.* Örneğinde olduğu gibi. Bu cümlede fiil ve mef'ûlü mutlakın lafızları farklı manaları aynıdır.

1.8.2.1.2. İsmi Fâil

وَالذَّارِيَاتِ ذَرْوًا / *Esip savuran rüzgarlara yemin olsun.*¹¹⁸ âyet-i kerîmesindeki ذَرْوًا kelimesi mef'ûlü mutlaktır ve te'kîd ifade eder. Âmili ismi fâildir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

¹¹³ Mansur el-Velîdî, *el-İhtilâfun-Nahvî fi'l-Mansûbât*, s. 52.

¹¹⁴ İbn Cinnî, *Kitâbü'l-Beyân fi Şerhi'l-Lüma'*, s. 185.

¹¹⁵ Zemahşerî, *el-Mufasssal*, s. 56

¹¹⁶ İbn Akîl, *Şerhu İbn Akîl*, c.1, ss. 506-507.

¹¹⁷ Ebu Hilal el-Askerî, *Kitabu Cemhereti'l-Emsâl*, c.1, s. 148.

¹¹⁸ Zâriyât, 51/1.

1.8.2.1.3. Masdar

فَإِنَّ جَهَنَّمَ جَزَاؤُكُمْ جِزَاءً مَّوْفُورًا / Şüphesiz ki cehennem yaptıklarınızın tam karşılığıdır.¹¹⁹ âyet-i kerîmesinde جَزَاءً kelimesi kendisi gibi olan bir masdarla naspedilmiştir.¹²⁰ Zâhirî fetha ile mansuptur.

1.8.2.2. Mef'ûlü Mutlak'ın Manaları

Mef'ûlü mutlak'ın te'kid, nevi ve adet manası vardır.¹²¹

1.8.2.2.1. Tekîd

İbnü'l-Hâcib te'kid için gelen mef'ûlü mutlakın tesniye ya da cemi olamayacağını ancak adet ve nevi için gelirse tesniye ya da cemi olabileceğini söylemiştir.¹²²

ضَرَبْتُ ضَرْبًا / *İyice dövdüm.* Bu örnekte ضَرْبًا kelimesi te'kid ifade eden mef'ûlü mutlaktır. Mansuptur, nasb alâmeti zâhirî fethadır.

وَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا كِذَابًا / *Ayetlerimizi hep yalan sayıp durdular.*¹²³ âyet-i kerîmesindeki كِذَابًا kelimesi mef'ûlü mutlaktır ve te'kid ifade eder. Mansuptur, nasb alâmeti zâhirî fethadır.

كَلَّمَ اللَّهُ مُوسَى تَكْلِيمًا / *Allah Musa ile gerçekten konuştu.*¹²⁴ âyet-i kerîmesindeki تَكْلِيمًا lafzı tefil babından gelen كَلَّمَ fiilinin masdarıdır. Mef'ûlü mutlak fiilin kendi masdarından türetilmiştir ve te'kid ifade eder. Mansuptur, nasb alâmeti zâhirî fethadır.

Mef'ûlü mutlak fiilinin kendi masdarından türetilir ancak bazen de manasından da gelebilir.

قَعَدْتُ جُلُوسًا / *İyice oturdum.* Bu iki örnekte ise mef'ûlü mutlak fiille aynı manada olan fiilin masdarından türetilmiştir.¹²⁵ Mansuptur, nasb alâmeti zâhirî fethadır.

¹¹⁹ İsrâ, 17/63.

¹²⁰ es-Süyûtî, *Hemu'l-Hevâmi*, Dâru'l-Hadis, Kahire, 2013, c.2, s. 81.

¹²¹ İbn Akil, *Şerhu İbn Akil*, s. 507.

¹²² İbnü'l-Hâcib, *Kâfiye*, s. 230.

¹²³ Nebe, 78/28.

¹²⁴ Nisâ, 4/164.

¹²⁵ İbn Hişâm, *Katru'n-Neda ve Bellü's-Sada Sebilu'l-Hüdâ şerhiyle birlikte*, s. 330.

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ تَنْزِيلًا / Şüphesiz Kur'an'ı sana biz indirdik.¹²⁶ âyet-i kerîmesindeki تَنْزِيلًا kelimesi mef'ûlü mutlaktır ve te'kîd ifade eder. Mansuptur, nasb alâmeti zâhirî fethadır.

1.8.2.2.2. Nevi

Mef'ûlü Mutlak fiilin hangi çeşidinin yapıldığını bildirebilir. ضَرَبْتُ ضَرْبًا شَدِيدًا / Şiddetli bir şekilde dövdüm. ضَرَبْتُ ضَرْبَةً / Bir nevi dövdüm. Te'kîd anlamı ifade eden mef'ûlü mutlak âmilini desteklediği için âmilinin düşmesi caiz değildir. Ancak adet ve nevi ifade eden mef'ûlü mutlak âmiline nisbetle fazlalık bir mana içerdiği için âmilinin düşürülmesi caizdir. Bu açıdan mef'ûlün bihe benzer. Bu düşme şekli vacip ve caiz olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır.¹²⁷

Mesela أَيُّ سَيْرٍ سِيرْتِ؟ / Nasıl gittin? sorusuna، سَيْرًا سَرِيحًا / Hızlı bir şekilde. şeklinde cevap verip fiili düşürmemiz caizdir.

فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبِ الرِّقَابِ / (Savaşta) inkâr edenlerle karşılaştığınız zaman boyunlarını vurun.¹²⁸ âyet-i kerîmesinde ضَرْبِ kelimesi mef'ûlü mutlaktır ve fiilinin hazfi vaciptir. Çünkü burada mef'ûlü mutlak âmili yerine gelmiştir.

Nevi ifade eden mef'ûlü mutlaka Hassan bin Sabit'in (ö. 674) şu beytini örnek verebiliriz:

وَكَفَى الْإِلَهَ الْمُؤْمِنِينَ قِتَالَهُمْ *** وَ أَتَابَهُمْ فِي الْآخِرَةِ خَيْرَ ثَوَابٍ / Allah müminlere savaş hakkında yeterlidir ve ahirette onları en hayırlı sevap ile sevaplandırır.¹²⁹ Şiirde geçen خَيْرِ ثَوَابٍ ifadesi nevi ifade eden mef'ûlü mutlaktır. Zâhirî fetha ile mansuptur.

1.8.2.2.3. Adet

Mef'ûlü mutlak fiilin kaç kere yapıldığını bildirebilir. ضَرَبْتُ ضَرْبَةً / Bir kere dövdüm.

Adet ifade eden Mef'ûlü Mutlak'a İmru'l-Kays'ın¹³⁰ (ö. 544) şu beytini örnek verebiliriz:

¹²⁶ İnsan, 76/23.

¹²⁷ İbn Malik, *el-Kâfiyetü 'ş-Şâfiye*, c.1, s. 295.

¹²⁸ Muhammed, 47/4.

¹²⁹ Hassan bin Sabit, *Dîvânu Hassan bin Sabit*, s. 80.

¹³⁰ İmriü'l-Kays bin Hucr. Arap şairlerinin en meşhurlarındandır. Necid'de doğmuştur. Babasının adı Hucr olup Kinde kabilesinin ileri gelenlerindendi. Adının aslen Cunduh olup, hayatla çok mücadele ettiği için 'şiddet ve mücadele adamı' anlamına gelen İmru'u'l Kays ile adlandırıldığı, ayrıca babasının

وَيَوْمًا عَلَى ظَهْرِ الْكَيْبِ تَعَدَّرْتُ *** عَلَيَّ وَ أَلْتِ حَلْفَةً لَمْ تَحْلَلْ / Bir gün (O kadının) kumlar üzerinde bana gelişi imkansız oldu ve istisna yapmadığı bir yeminle yemin etti.¹³¹

İstişhad: İmrü'l Kays'ın söylediği şiirde bulunan حَلْفَةً kelimesi Mef'ûlü Mutlak adet ifade etmektedir. أَلْتِ fiili ile حَلْفَةً kelimesi aynı manadadır. Zâhirî fetha ile mansuptur.

1.8.3. Mef'ûlün Leh

وَهُوَ الْمَصْنُورُ الْمُعَلَّلُ لِحَدِيثِ شَارِكِهِ وَقْتًا وَ فَاعِلًا / Kendisine zaman ve fâil olarak ortak olan bir olayın sebebini açıklayan masdardır.

Sibeveyh'e göre mef'ûlün leh fiilin meydana gelme ve ya yapılma sebebini açıklar ve niçin sorusunun cevabı olmaya uygun olur.¹³²

1.8.3.1. Mef'ûlün Leh'in Âmili

İbn Cinnî mef'ûlün lehin ancak masdar olarak geleceğini, mef'ûlün lehin zikredilme gerekçesinin fiilin meydana gelme sebebini açıklamak olduğunu ifade etmiştir. Mef'ûlün lehi nasbedenin ise öncesindeki fiil olduğunu söylemiştir.¹³³

1.8.3.2. Mef'ûlün Leh'in Özellikleri

I. Mef'ûlün lehin mansûb için masdar sigasında gelmesi, sebep manası ifade etmesi, zaman ve fâil konusunda âmiliyle uygun olması gerekmektedir. Eğer bu şartlardan birini kaybederse harfî cer ile cer olması gerekir. Ancak zikredilen şartları taşımasına rağmen mecrûr olabilir.¹³⁴

ölümünden sonraki dönemde hayatı ızdıraplar içinde geçtiğinden dolayı kendisine 'el-Meliku'd-dillil: Yolunu şaşırılmış kral adının verildiği gelen rivayetler arasındadır. Muallaka şairlerinin birincisi olup Birinci tabaka şairlerdendir. Şiirlerinde fasîh bir dil ve güzel bir üslup kullanmış, teşbih ve istiare sanatlarını kullanmada maharet göstermiştir. Bir prens olan şair, gençliğini zevk ve sefa içerisinde geçirdiğinden dolayı babası tarafından kovulmuştur. Babasının, reisi olduğu Esedoğulları tarafından öldürüldüğünü duyunca babasının intikamı için yemin etti. Kabilesi ve Araplardan istediği desteği göremeyince Bizans imparatorundan yardım talebi için Konstantiyeye gider ve burada da istediği yardımı bulamayınca ümitsizce geri döner ve Ankara yakınlarında hastalanıp orada ölür. (Zirikli, *el-A'lam*, c.2, s.11.)

¹³¹ es-Süyûtî, *Hemu'l-Hevâmi*, c.2, s. 82.

¹³² Mansur el-Velidî, *el-İhtilâfu'n-Nahvî fi'l-Mansûbât*, s. 93.

¹³³ İbn Cinnî, *Kitâbü'l-Beyân fi Şerhi'l-Lüma*, s. 212.

¹³⁴ İbn Akîl, *Şerhu İbn Akîl*, c.1, s. 521.

ضَرَبْتُ زَيْدًا تَأْدِيًّا لَهُ / Zeyd'i edeplendirmek için dövdüm. Bu cümledeki تأدييا masdarı fiilin yapılma sebebini açıklamaktadır. ضَرَبَ fiilinin fâili ile تأدييا masdarının fâili ve zamanları aynıdır. تأدييا mef'ûlün lehtir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

II. Fiilin sebebini açıklayan masdar şartlardan birini kaybederse cerredilir.¹³⁵

III. Üç şekilde gelir. El takısı alarak, izafetle ve el takısı ve izafet almadan.

IV. Eğer zamanlar veya fâiller değişirse lam harfi ceri zikredilir.¹³⁶

أَكْرَمْتُكَ لِإِكْرَامِكَ / Bana ikram ettiğin için sana ikram ettim. Bu cümlede fâiller farklı olduğu için lam harfi ceri zikredilmiştir. Câr-mecrûr mahallen mansûb olup mef'ûlün lehtir.

جِئْتُكَ الْيَوْمَ لِوَعْدِي أَمْسٍ / Dün ki vaadimden dolayı bugün sana geldim. Bu cümlede ise vakitler farklı olduğu için lam harfi ceri zikredilmiştir. Câr-mecrûr mahallen mansûb olup mef'ûlün lehtir.

وَ مِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْرِي نَفْسَهُ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ / İnsanlardan Allah'ın rızasını kazanmak için canını satanlar vardır. âyet-i kerîmesindeki ابْتِغَاءَ kelimesi mef'ûlün leh'tir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

وَمَا نُرْسِلُ بِالْآيَاتِ إِلَّا تَخْوِيفًا / Biz mucizeleri sırf korkutmak için göndeririz.¹³⁸ âyet-i kerîmesindeki تَخْوِيفًا kelimesi mef'ûlün leh'tir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِّكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ / Sana bu kitabı; her şey için bir açıklama, doğru yolu gösteren bir rehber, bir rahmet ve müslümanlar için bir müjde olarak indirdik.¹³⁹ âyet-i kerîmesindeki تِبْيَانًا , هُدًى , رَحْمَةً , بُشْرَىٰ kelimeleri mef'ûlün leh'tir. تِبْيَانًا ve رَحْمَةً kelimeleri zahiri fetha ile mansuptur. هُدًى ve بُشْرَىٰ kelimeleri sonlarında elif-i maksure olduğu için takdîrî bir fetha ile mansuptur.

Mef'û'lün leh'e Ebu Sahr el-Huzeli'nin¹⁴⁰ (ö. 700) söylediği şu beyti örnek verebiliriz:

وَ إِنِّي لَتَعْرُونِي لِذِكْرِكَ هَرَّةٌ *** كَمَا انْتَقَضَ الْعُصْفُورُ بِلَلَّةِ الْقَطْرِ / Seni andığımda, yağmurun islattığı serçenin silkinişi gibi bir titreme tutuyor beni.¹⁴¹ Lâm'ın anlamlarından biri de ta'lil(sebeplendirme)'dir. Kelime mef'û'lün leh olmanın gerektirdiği şartları

¹³⁵ İbn Hişâm, *Katru'n-Neda ve Bellü's-Sada Sebilu'l-Hüdâ şerhiyle birlikte*, s. 334.

¹³⁶ İmam Birgivi, *İzhâr*, s. 107.

¹³⁷ Bakara, 2/207.

¹³⁸ İsrâ, 17/59.

¹³⁹ Nahl, 16/89.

¹⁴⁰ Emevi Dönemi fasîh şairlerindendir. Beni Mervan'ın mevlası idi özellikle de Abdulmelik b. Abdulaziz'e ve onlara çok bağlıydı. (Zirikli, *el-A'lam*, c. IV, ss. 90-91)

¹⁴¹ İbn Hişâm, *Evdahu'l-Mesalik*, c.2, s. 199.

bulundurmadiğından lâm ile mecrûrdur. لِذِكْرِكَ câr-mecrûrdur. Mahallen mansûb olup mef'ûlün lehtir.

1.8.4. Mef'ûlün Fih

Zarf; zamana ya da mekana delalet eden isimdir. Fakat zamana veya mekana delalet eden her isim zarf olmaz. Zarf olabilmesi için kendisinde bir iş, bir olay meydana gelen bir zamana veya mekana delalet etmesi gerekir. Zamana veya mekana delalet eden bir ismin zarf olabilmesi için lafzan ya da taktiren في harf-i cerrinin bulunması gerekir.¹⁴²

İbn Malik zarfın sürekli -de, -da manası taşıyan bir harfi cer taşıdığını, mekan ve ya zaman manasında olduğunu söylemiştir.¹⁴³

1.8.4.1. Mef'ûlün Fih'in Âmili

Mef'ûlün fih'in âmili fiil ya da fiile benzeyen isimler olabilir. Bazı durumlarda âmilin düşürülmesi caizdir. Bazı durumlarda ise düşürülmesi gerekir. Âmili genel manada kullanılabilen ve düşürülen zarflara zarf-ı müstekar ismi verilirken, âmili zikredilen ya da zikredilmeyip genel manada kullanılmayan fiil olan zarflara ise zarf-ı lağv denilmektedir.¹⁴⁴

زَيْدٌ فِي الدَّارِ / *Zeyd evdedir.* Bu cümlede zarfın âmili genel manada kullanıldığı için düşürülmüştür. Car mecrûr zarf-ı müstekar olarak isimlendirilir. Câr mecrûrun âmili إِسْتَقَرَّ ve كَانَ gibi umûmî fiillerdir.

مَرَرْتُ بِزَيْدٍ / *Zeyd'e rastladım.* Bu cümlede fiil zikredildiği için car mecrûra zarf-ı lağv denir.

1.8.4.2. Zarf-ı Zaman

مَا يَدُلُّ عَلَى وَقْتٍ وَقَعَ فِيهِ الْحَدَثُ / *Olayın meydana geldiği zamana delalet eden şeydir.*¹⁴⁵ Zarf-ı zaman da kendi içinde muayyen(mahdud) ve mübhem olarak iki kısma ayrılır.

¹⁴² Mehmet Talu, *Sarf Nahiv İlmi*, c. 2, s. 197.

¹⁴³ İbn Akîl, *Şerhu İbn Akîl*, c.1, s. 526.

¹⁴⁴ İmam Birgivî, *İzhar*, s. 48.

¹⁴⁵ el-Galâyînî, *Camîu'd-Durûsu'l-'Arabiyye*, s. 517.

Zarf-ı Zaman-ı Mübhem: Zarf-ı zaman-ı mübhemde في harfi ceri taktiren vardır. Lafzen zikredilmez.

سِرْتُ حِينَا / *Bir müddet yürüdüm.* Bu cümledeki حِينَا ifadesi ise zarf-ı zamanı mübhemdir.

Zarf-ı Zaman-ı Muayyen: Zarf-ı zaman-ı muayyende de aynı şekilde في harfi ceri taktiren vardır. Lafzen zikredilmez.

وَنَحْشُرُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ / *Kıyamet günü onları yüzüstü toplayacağız.*¹⁴⁶ âyet-i kerîmesinde يَوْمَ kelimesi zarf-ı zaman-ı muayyendir.

قَالَ رَبِّي إِنِّي دَعَوْتُ لَيْلًا وَنَهَارًا / *(Nûh a.s) "Rabbim gece gündüz onları davet ettim."* dedi.¹⁴⁷ âyet-i kerîmesinde لَيْلًا ve نَهَارًا kelimeleri zarf-ı zaman-ı muayyendir.

مَنْ يَرِ يَوْمًا يَرِ بِهِ / *Kim gün görürse ona gösterilir.*¹⁴⁸ darb-ı meselinde يَوْمًا kelimesi zarf-ı zaman-ı muayyene örnektir.

صُمْتُ شَهْرًا / *Bir ay oruç tuttum.* Bu cümledeki شَهْرًا kelimesi zarfı zamanı muayyendir.

كَذَّبَتْ قَوْمُ نُوحٍ / *Nuh kavmi öncekileri yalanladı.*¹⁴⁹ âyet-i kerîmesinde قَوْمُ نُوحٍ kelimesi zarf-ı zamandır.

Zarf-ı zamana Uhayha bin Cüllâh'ın¹⁵⁰ (ö. 497) şu beytini örnek verebiliriz:

تَرْوِحِي أَجْدَرَ أَنْ تَقِيلِي *** غَدًا بِجَنِّي بَارِدٌ ظَلِيلٌ / *(Hurma ağacına hitaben) Büyü ve yüksel! Yarın yanımda uyuman için serin gölgeli uygun bir mekanı yer edin!*¹⁵¹ Şiirde غَدًا kelimesi zarf-ı zamandır.

1.8.4.3. Zarf-ı Mekan

Olayın meydana geldiği mekana delalet eden şeydir. Zarf-ı mekan da aynı şekilde muayyen ve mübhem olarak iki kısma ayrılır.

Zarf-ı Mekan-ı Mübhem: Belirli olmayan mekanlara denir. Zarf-ı mekan-ı mübhemde في harfi ceri hafzedilir ancak bazı durumlarda hafzedilmez.

¹⁴⁶ İsrâ, 17/97.

¹⁴⁷ Nûh, 71/5.

¹⁴⁸ Ebu Hilal el-Askerî, *Kitabu Cemhereti'l-Emsâl*, c.2, s. 218.

¹⁴⁹ Kâf, 50/12.

¹⁵⁰ Cahiliye dönemi şairlerindendir. Zekası ve cesareti ile meşhurdur. Meydanî Yesrib'in efendisi olduğunu söylemiştir. Bağdadî Evs kabilesinin lideri olduğunu söylemiştir. (Zirikli, *el-A'lam.*, c.1, s. 277)

¹⁵¹ Ebu Ali el-Fârisî, *Kitabu'l-İzah*, Alemü'l-Kütüb, Beyrut, 2011, s. 164.

Arapçada zarf-1 mekan-1 mübhem olarak kullanılan zarfların bazıları şunlardır. اَمَام , خَلْف , يَمِين , يَسَار , فَوْق , تَحْتَ , عِنْد , وَسَط , بَيْن , جِذَاء , إِزَاء , - , تَلْقَاء gösterilebilir.

Zarf-1 mekana Amr bin Külsüm'ün¹⁵² şu beytini örnek verebiliriz:

صَدَدْتُ الْكَأْسَ عَنَّا أُمَّ عَمْرٍو *** وَ كَانَ الْكَأْسُ مَجْرَاهَا الْيَمِينَا / Ey Ümmü Amr! Sen ş 'Arabın kadehini bizden alıkoydun. Halbuki kadehin mecrası sağ taraf olacaktı.¹⁵³ الْيَمِينَا kelimesi, zarf-1 mekan-1 mübhem olarak mansuptur ve كَانَ'ye haber olmuştur.

صَلَّيْتُ أَمَامَ الْمَسْجِدِ (Mescidin önünde namaz kıldım.) Bu cümledeki أَمَام ifadesi zarfi mekanı mübhemdir.

وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٍ / Her ilim sahibinin üstünde daha iyi bir bilen vardır.¹⁵⁴

فَنَادَاهَا مِنْ تَحْتِهَا أَلَّا تَحْزَنِي قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ تَحْتَكِ سَرِيًّا / Bunun üzerine (Cebrail) ağacın altından ona şöyle seslendi: “Üzülme, Rabbin senin alt tarafında bir dere akıttı.”¹⁵⁵

إِذْ أَنْتُمْ بِالْعُدْوَةِ الدُّنْيَا وَهُمْ بِالْعُدْوَةِ الْفُصْوَى وَالرَّكْبُ أَسْفَلَ مِنْكُمْ / Hani siz vadinin (Medine'ye) yakın tarafında; onlar uzak tarafında, kervansa sizin aşağıңызdaydı.¹⁵⁶

وَ تَرَى الشَّمْسَ إِذَا طَلَعَتْ تَزَاوَرُ عَنْ كَهْفِهِمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَإِذَا غَرَبَتْ تَقَرَّبُ مِنْهُمْ ذَاتَ الشِّمَالِ (Orada olsaydın) güneş doğduğunda onun; mağaralarının sağ tarafına kaydığını, batarken de onlara dokunmadan sol tarafa gittiğini görürdün.¹⁵⁷

أَمَّا السَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسَاكِينَ يَعْمَلُونَ فِي الْبَحْرِ فَأَرَدْتُ أَنْ أَعِيبَهَا وَكَانَ وَرَاءَهُمْ مَلَكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا / “O gemi, denizde çalışan birtakım yoksul kimselere ait idi. Onu yaralamak istedim, çünkü onların ilerisinde, her gemiyi zorla ele geçiren bir kral vardı.”¹⁵⁸

Yukarıdaki âyet-i kerîmelerde kullanılan zarflar zarfi mekanı mübhem olduğu için harfi cer hazfedilmiştir.

Zarf-1 Mekan-1 Muayyen: Zarfı mekanı muayyende فِي harfi ceri hazfedilmez.

التَّمْرُ فِي الْبَيْرِ / Hurma kuyudadır.(Yani Hurma'nın verimli olması onun düzgün bir şekilde sulanmasıyla olur.)¹⁵⁹ darb-1 meselinde فِي الْبَيْرِ kelimesi zarf-1 mekana örnektir.

صَلَّيْتُ فِي الْمَسْجِدِ / Mescidde namaz kıldım. Bu cümledeki الْمَسْجِد ifadesi zarfi mekanı muayyendir.

¹⁵² Beni Tağlibdendi. Cahiliye Dönemi şairlerindendi. Rebia şehrinde doğdu. Kavminin efendisiydi. Birinci tabakadan muallaka sahibidir. (Zirikli, a.g.e., c.5, s. 84)

¹⁵³ İbn Hişâm el-Ensârî, Şerhu Şuzûri'z-Zeheb, s. 217.

¹⁵⁴ Yûsuf, 12/76.

¹⁵⁵ Meryem, 19/24.

¹⁵⁶ Enfâl, 8/42.

¹⁵⁷ Kehf, 18/17.

¹⁵⁸ Kehf, 18/79.

¹⁵⁹ Ebu Hilal el-Askerî, Kitabu Cemhereti'l-Emsâl, c.1, s. 226.

Zarf-1 mekan-1 muayyene Hassan bin Sabit'in (ö. 674) şu beytini örnek verebiliriz:

جَزَى اللهُ رَبُّ النَّاسِ خَيْرَ جَزَائِهِ *** رَفِيقَيْنِ قَالَا خَيْمَتِي أُمَّ مَعْبِدٍ / İnsanların Rabbi olan Allah en hayırlı mükafatını Ümmü Ma'bed'in çadırında kaylûle yapan iki arkadaşa versin.¹⁶⁰ en hayırlı mükafatını Ümmü Ma'bed'in çadırında kaylûle yapan iki arkadaşa versin.¹⁶⁰ cümlesinde, خَيْمَتِي kelimesi zarf olarak mansûb olmuş, başındaki harfi cer hazf edilmiş, aslı فِي خَيْمَتِي dir. Ancak zarf-1 mekan-1 muayyen olduğu için harfi cer hazfedilmiştir.

1.8.5. Mef'ûlün Meah

وَهُوَ الْمَذْكُورُ بَعْدَ الْوَائِ بِمَعْنَى مَعَ / Birliktelik manasındaki vav'dan sonra zikredilendir. Fiilin kiminle birlikte yapıldığını bildirir. Vav'ın öncesindeki cümle fiil ya da fiil manası içermek zorundadır.¹⁶¹ Atıf harfi olması lafzen ya da manen doğru olmayan ve birliktelik manası taşıyan vav'dan sonra zikredilen mansûb isimdir.¹⁶²

1.8.5.1. Mef'ûlün Meah'ın Âmili

Basralılar mef'ûlün meahın âmilinin vâv harfi vasıtasıyla fiil ya da şibih fiil olduğunu kabul etmişlerdir. Ebu İshak Zeccâc mahzûf bir fiil ile mansub olduğunu söylemiştir.¹⁶³ Bazı Nahiv âlimleri mef'ûlün meahı nasbendenin vâv harfi olduğunu söylemiştir. Bu doğru değildir. Çünkü isme tahsis edilen ve onun bir parçası olmayan her harf ancak cer eder. Halbuki buradaki isim mansubdur.¹⁶⁴

Vâv aslında atıf harfi olarak kullanılır. Mesela جَاءَ زَيْدٌ وَعَمْرٌو / Zeyd ve Amr geldi. dediğimiz zaman bu ikisinin gelme işinde ortak olduğunu gösterir. Yoksa buradan ikisinin beraber geldiği manası çıkmaz. Ancak beraber kullanılması adet haline gelenlerde vâv birliktelik manası ifade eder. Mesela جَاءَ الْبُرْدُ وَالطَّيَالِسَةُ / Soğuk, elbiselerle beraber geldi.¹⁶⁵

Vâv'dan sonra gelen ismin öncesine atfi ya mümkündür ya da mümkün değildir. Atfi mümkün olursa bu ya güçlü olur ya da zayıf olur.

¹⁶⁰ İbn Hişam, *Şerhu Şuzuru 'z-Zeheb*, s. 219.

¹⁶¹ el-Meylânî, *Şerhu'l-Muğni*, s. 127.

¹⁶² Mehmet Talu, *Sarf Nahiv İlmi*, c. 2, s. 202.

¹⁶³ Ebü'l-Berekât Kemâlüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ubeydillâh el-Enbârî, *el-İnsafî Mesâilü'l-Hilâf beyne'n-Nahviyyin*, Mektebetü'l-Asriyye, 2003, b.y., c. 1, s. 200.

¹⁶⁴ İbn Akîl, *Şerhu İbn Akîl*, c.1, s. 536.

¹⁶⁵ Abdulkâhîr el-Cürcânî, *Şerhu'l-Cümel fi'n-Nahvi*, ss. 184.

Atıf ihtimali kuvvetli olursa vâv'ın atıf için olması tercih edilir. *جاءَ زَيْدٌ وَ عَمْرُو / Zeyd ve Amr geldi.*

Eğer atıf ihtimali zayıf olursa vâv'ın birliktelik manasında olması tercih edilir. *سيرتٌ وَ زَيْدًا / Zeyd ile beraber yürüdüm.*

Atıf yapmak mümkün olmuyorsa vav'ın birliktelik manasında olduğu kesinleşmiş olur.¹⁶⁶

Mef'ûlün Meah'a şu beyti örnek verebiliriz:

*تَبْنَا عَلْفُهَا تَبْنَا وَ ماءً بارداً *** حَتَّى غَدَتْ هَمَّالَةً عَيْنَاهَا / Deveme gözünden yaş gelene kadar soğuk suyla birlikte saman verdim.*¹⁶⁷ *ماءٌ* kelimesinde, vav birliktelik manasındadır. *تَبْنَا* 'e atfedilmemiştir. Zira atfedilmesi durumunda *عَلَفَ* fiiliyle mana bakımından uyum sağlamaz.

أَبَاكَ؟ مَا صَنَعْتَ وَ أَيْكَ؟ / Babanla birlikte ne yaptın? Bu cümledeki vav birliktelik manasındadır. Öncesindeki *صَنَعْتَ* onda amel etmiştir.

سيرتٌ وَ النيلِ / Nil nehri boyunca yürüdüm. Bu cümledeki vav birliktelik manasındadır. Öncesindeki *سيرتٌ* onda amel etmiştir.

*فَأَجْمِعُوا أَمْرَكُمْ وَشُرَكَاءَكُمْ / Siz de ortaklarınızla beraber toplanıp yapacağınızı kararlaştırın.*¹⁶⁸ âyet-i kerîmesinde vav birliktelik manasındadır. Öncesindeki *أَجْمِعُوا* emir fiili onda amel etmiştir. *شُرَكَاءَكُمْ* kelimesi Mef'ûlü Mutlaktır. Zâhirî fetha ile mansuptur. Vâv harfinin atıf, *شُرَكَاء* kelimesinin *أَمْر* kelimesine atıf olduğunu söyleyenler de vardır.

*وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُدَ الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَ / Dâvûd ile birlikte, Allah'ı tespih etmeleri için dağları kuşlarla birlikte onun emrine verdik.*¹⁶⁹ âyet-i kerîmesinde vav birliktelik manasındadır. *الطَّيْرَ* kelimesi mef'ûlün meah'tır. Zâhirî fetha ile mansuptur.

1.9. DİĞER MANSÛBÂT

1.9.1. Münâdâ

Münâda, çağrılan, nida edilen manasına gelen, müfâale babından ismi mef'ûl kalıbında bir kelimedir. *أ، أيا، يا* gibi harflerle kullanılır. Bu harfler *أدعو / Çağırıyorum.*

¹⁶⁶ İbn Akil, *Şerhu İbn Akil*, c. 1, s. 540.

¹⁶⁷ İbn Hişam, *Şerhu Şuzuru 'z-Zeheb*, s. 222.

¹⁶⁸ Yûnus, 10/71.

¹⁶⁹ Enbiyâ, 21/79.

manasına gelirler. Bundan dolayı münada mef'ûlun bih konusunun alt başlığı olarak da değerlendirilir.¹⁷⁰

Münâdâ ismini kullananlar Basralılardır. Kufeliler ise münadayı *med'uv* olarak isimlendirmektedirler. Sibeveyh ve Müberred de bu isimlendirmeyi kullanmaktadır.¹⁷¹

Nida edilen isimler müfred olanlar ve müfred olmayanlar olarak iki kısma ayrılır. Müfred olmayanlar ile izafet ve ya şibh-i muzaf kastedilmektedir. Müfred olanlar da marife ve nekra olmak üzere iki kısma ayrılır. Marife olanlar da nida edilmeden önce marife olanlar ve nida edildikten sonra marife olanlar şeklinde iki kısma ayrılır. Bu iki kısım damme üzere mebnidir. Müfred nekra olan ise mebni değildir. Müfred olmayanlar ise izafe edilenler ve izafete benzeyenler olarak iki kısma ayrılır. Bunlar mansûb ve mu'rebdir.¹⁷²

1.9.1.1. Müfred Alem (Özel İsim) Münâdâ

Marife olan münada ister nida edilmeden önce marife olsun ister nida edildikten sonra marife olsun ref alâmeti üzere mebni olur. Mebni olduğu için i'râbı mahallî olur.¹⁷³ Ferrâ marife olan münadanın damme üzerine mebni olduğunu söylerken fâil ya da mef'ûl olmadığını söylemiştir. Basralılar ise damme üzere mebni olduğunu ancak mef'ûlün bih olduğu için mahallen mansub olduğunu söylemiştir.¹⁷⁴

يَا آدَمُ أَنْبِئُهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ / *Ey Âdem! Onlara bunların isimlerini söyle.*¹⁷⁵ âyet-i kerîmesindeki آدَمُ kelimesi müfred alem münâdadır. Damme üzere mebnidir. Mahallen mansuptur.

يَا نُوحُ قَدْ جَادَلْتَنَا / *Ey Nuh! Sen bizle mücadele ettin.*¹⁷⁶ âyet-i kerîmesindeki نُوحُ kelimesi müfred alem münâdadır. Damme üzere mebnidir. Mahallen mansuptur.

يَا مَرْيَمُ اقْنُتِي لِرَبِّكِ / *Ey Meryem! Rabbine ibadet et!*¹⁷⁷ âyet-i kerîmesindeki مَرْيَمُ kelimesi müfred alem münâdadır. Damme üzere mebnidir. Mahallen mansuptur.

Bazen nida harfi hafifedilebilir ancak bu sadece müfred alem olan münâdada geçerlidir. يُوْسُفُ أَعْرَضَ عَنْ هَذَا / *(Ey) Yusuf! Bundan yüz çevir!*¹⁷⁸

¹⁷⁰ İbn Hişam, *Katru'n-Neda ve Bellü's-Sada Sebilü'l-Hüdâ şerhiyle birlikte*, s. 301.

¹⁷¹ Mansur el-Velîdî, *el-İhtilâfun-Nahvi fi'l-Mansûbât*, s. 55.

¹⁷² Ebu Ali el-Fârisî, *Kitâbü'l-İzah*, ss. 187-189.

¹⁷³ İbn Hişam, a.g.e., s. 304.

¹⁷⁴ Muhammed Maruf, *İhtilâfu'l-Ârâi'n-Nahviyye*, s. 63.

¹⁷⁵ Bakara, 2/33.

¹⁷⁶ Hûd, 11/32.

¹⁷⁷ Âl-i İmrân, 3/43.

1.9.1.2. Nekre-i Maksûde Münâdâ

Nida edenin karşısında olduğu halde ismen tanımadığı şahıs veya şahıslar kastedilmektedir. Mesela belirli bir adamı kastederek يَا رَجُلُ / *Ey Adam!* dersek aslında nekra olan رَجُلُ kelimesi artık nekre-i maksûde olur.¹⁷⁹

Kufeliler el takısı almış ismin münada olabileceğini söylerken Basralılar bu durumun caiz olmadığını söylemiştir. Bunun gerekçesini iki marifelik edatının yanyana gelememesi olarak açıklamışlardır.¹⁸⁰

يَا طَبِيبُ طِبِّ لِنَفْسِكَ / *Ey Tabip! Kendini tedavi et!*¹⁸¹ darb-ı meselinde طَبِيبُ kelimesi nekre-i maksûdedir.

قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ / *“Ey ateş! İbrahim’e karşı serin ve esenlik ol”* dedik.¹⁸² âyet-i kerîmesinde نَارُ kelimesi nekre-i maksûdedir. Damme üzere mebni olup mahallen mansuptur.

وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُدَ مِنَّا فَضْلًا يَا جِبَالُ أَوِّبِي مَعَهُ وَالطَّيْرَ وَآلْنَا لَهُ الْحَدِيدَ / *Andolsun, Davud’a tarafımızdan bir lütuf verdik. “Ey dağlar! Kuşların eşliğinde onunla birlikte tespih edin” dedik ve “(Bütün vücudu örtecek) zırhlar yap, işçilikte de ölçüyü tuttur diye demiri ona yumuşattık.* âyet-i kerîmesinde جِبَالُ kelimesi nekre-i maksûdedir. Damme üzere mebni olup mahallen mansuptur.¹⁸³

1.9.1.3. Nekre-i Gayr-ı Maksûde Münâdâ

Kendisine nida edildiği halde çeşitli fiziki ve mekani sebeplerden dolayı şahsı teşhis edilemeyen kişi kastedilmektedir. Mansûb ve mûrebdir. يَا رَجُلَا / *Ey Adam!* örneğinde راجُلُ kelimesi kastedilmemiş bir isimdir.

يَا حَسْرَةَ عَلَىٰ الْعِبَادِ / *Yazık o kullara!*¹⁸⁴ âyet-i kerîmesinde حَسْرَةَ kelimesi nekre-i gayr-ı maksûdedir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

Nekre-i gayr-ı maksûde münâdâyâ örnek olarak Abdu Yeğus’un¹⁸⁵ (ö. 584) şu beyti örnek verilebilir:

¹⁷⁸ Yûsuf, 12/29.

¹⁷⁹ İbn Hişam, *Katru'n-Neda ve Bellü's-Sada Sebilü'l-Hüdâ şerhiyle birlikte*, s. 304.

¹⁸⁰ İbn Enbârî, *el-İnsaf fi Mesâili'l-Hilâf beyne'n-Nahviyyin*, c. 1, s. 274.

¹⁸¹ Ebu Hilal el-Askerî, *Kitabu Cemhereti'l-Emsâl*, c. 2, s. 325.

¹⁸² Enbiyâ, 21/69.

¹⁸³ Sebe, 34/10.

¹⁸⁴ Yâsin, 36/30.

فَيَا رَاكِبًا إِمَّا عَرَضْتَ فَيَلْعَنُ *** نَدَامَايَ مِنْ نَجْرَانٍ أَنْ لَا تَلَاقِيَا / *Ey süvari! Aruz (Mekke ve Medine arası bir yer)'a gelirsen, Necran'dan olan dostlarıma bundan böyle artık buluşmanın olmayacağını haber ver.*¹⁸⁶ Şiirdeki رَاكِبًا kelimesi kasedilmemiş münadaya örnektir. Şair belirli bir süvariye kastetmemektedir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

1.9.1.4. Muzâf Münâdâ

Birbirine izâfe edilmiş kelimelerde kullanılır. يا عَبْدَ اللَّهِ örneğinde olduğu gibi mansûb ve mürebdir.

قُلِ اللَّهُمَّ فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ عَالِمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ أَنْتَ تَحْكُمُ بَيْنَ عِبَادِكَ فِي مَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ / *De ki: "Ey göklerin ve yerin yaratıcısı olan, gaybı da, görünen âlemi de bilen Allah'ım! Ayrılığa düştükleri şeyler konusunda kulların arasında sen hükmedersin."*¹⁸⁷ âyet-i kerîmesinde فَاطِرَ السَّمَاوَاتِ ve عَالِمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ ifadeleri izafetle gelmiştir. Zâhirî fetha ile mansupturlar.

يا مُهْدِيَ الْمَالِ كُلِّ مَا أَهْدَيْتَ / *Ey malı hediye veren! Hediye ettiğinden ye!*¹⁸⁸ darb-ı meselinde مُهْدِيَ الْمَالِ ifadesi muzaf olan münadaya örnektir. Zâhirî fetha ile mansuptur

Muzâf münâdâya şu beyit örnek verilebilir:

أَلَا يَا عِبَادَ اللَّهِ قَلْبِي مُنَيِّمٌ *** بِأَحْسَنِ مَنْ صَلَّى وَ أَقْبَحِهِمْ بَعْلًا / *Ey Allah'ın kulları! kalbim namazı en güzel kılan ve koca olarak en çirkin olana aşiktir.*¹⁸⁹

عِبَادَ اللَّهِ ifadesi muzaf olan münadaya örnektir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

1.9.1.5. Şibh-i Muzâf Münâdâ

Şibh-i muzâf iki kelimedenden oluşup ikinci kelimenin birinci kelimeye anlam ve i' râb bakımından müteallik olduğu terkiblere verilen isimdir. Mansûb ve mürebdir.

يَا حَسَنًا فِعْلُهُ / *Ey yaptığı güzel olan!* örneğinde حَسَنًا kelimesi münadadır. Zâhirî fetha ile mansuptur.

يَا طَالِعًا جَبَالًا / *Ey dağa tırmanan!* örneğinde طَالِعًا kelimesi münadadır. Zâhirî fetha ile mansuptur.

¹⁸⁵ Yemenli cahiliyye dönemi şairidir. Beni Haris kabilesinin lideridir. Bir savaşta esir düştüğünden dolayı ölümü o kadar çok istedi ki sonunda aşırı derecede şarap içti ve damarlarını keserek intihar etti. Miladi olarak 584 yılında vefat etmiştir. (Zirikli, a.g.e., c.4, s. 187)

¹⁸⁶ İbn Hişâm, *Katru'n-Neda ve Bellü's-Sada Sebilu'l-Hüdâ şerhiyle birlikte*, s. 303.

¹⁸⁷ Zümer, 39/46.

¹⁸⁸ Ebu Hilal el-Askerî, *Kitabu Cemhereti'l-Emsâl*, c.2, s. 327.

¹⁸⁹ İbn Hişâm, *Katru'n-Neda ve Bellü's-Sada Sebilu'l-Hüdâ şerhiyle birlikte*, s. 301.

يَا خَيْرًا مِنْ زَيْدٍ / *Ey Zeyd'den daha hayırlı olan!* örneğinde خَيْرًا kelimesi münadadır. Zâhirî fetha ile mansuptur.

1.9.2. Hâl

هو الاسم المنصوب المفسر لما إنبهم من الهينات / *Fiil işlenirken fâilin, mef'ûlün ya da her ikisinin durumunu açıklayan mansûb isme hâl denir.*¹⁹⁰

İbn Cinnî de hâli, fâilin ya da mef'ûlün bihin durumunu açıklayan mansûb isim olarak tanımlamıştır.¹⁹¹

جاء زيدٌ راكبًا / *Zeyd binici olduğu halde geldi.* Bu cümlede Zeyd'in gelişinin nasıl olduğunu anlatarak durumdaki kapalılığı açıklamaktadır.

1.9.2.1. Hâl'in Özellikleri

I.Hâlin durumunu açıkladığı kelimeye zü'l-hâl veya sâhibu'l-hâl denir. Hâl genelde nekra olur. Çünkü hâl hükümdür, hükümün marife olması gerekmez. Zü'l-Hâl ise mahkumun aleyh/hüküm verilendir. Hakkında hüküm verilenin marife olması gerekir.¹⁹² İbnü'l-Hacib de hâl nekra gelir, zü'l-hâl ise genelde marife gelir demiştir. Hâlin ihbari cümle şeklinde gelebileceğini söylemiştir.¹⁹³ Ancak hâl öne geçerse zu'l-hâlin nekra gelmesi caizdir.

Nahivcilerin çoğunluğu hâlin ancak nekra gelebileceğini ve marife gelen hâlin nekraya tevil edilmesi gerektiğini söylemiştir. Bağdatlılar ise hâlin tevil edilmeksizin marife gelebileceğini söylemiştir.¹⁹⁴

Nahivcilerin çoğu zü'l-hâlin mecrur gelmesi durumunda hâlin öne geçemeyeceğini söylemiştir. Ebu Ali Fârisî ve İbn Keysân bunun caiz olduğunu söylemiştir.¹⁹⁵

ضَرَبْتُ زَيْدًا قَائِمًا cümlesinde hâl sahibi fâil olan “ث” de olabilir bu taktire göre (*Ayakta olduğum halde Zeyd'i dövdüm.*) şeklinde mana veririz. Eğer hâl sahibi mef'ûlün bih olan زيداً ifadesi olursa cümlenin manası (*Zeydi ayaktayken dövdüm.*) şeklinde olur.

¹⁹⁰ Zeyni Dahlan, *Şerhu Metni'l-Âcrûmî fi'l-Luğati'l-'Arabiyyeti*, s. 88.

¹⁹¹ İbn Cinnî, *Kitâbü'l-Beyân fi Şerhi'l-Lüma'*, s. 217.

¹⁹² el-Meylânî, *Şerhu'l-Muğni*, s. 130-131.

¹⁹³ İbnü'l-Hâcib, *Kâfiye*, s. 257.

¹⁹⁴ İbn Akil, *Şerhu İbn Akil*, s. 572.

¹⁹⁵ İbn Akil, *a.g.e.*, s. 582.

جاءني راكباً رَجُلٌ / Adam binici olduğu halde bana geldi. Bu cümlede zü'l-hâl olan رَجُلٌ ifadesinden önce راكباً hâl olarak gelmiştir. Hâl öne geçerse zü'l-hâl nekra gelebilir.

II.Hâl, hem âmîle hem de zü'l-hâle muhtaçtır. Hâl'in âmîli ya fiildir ya da fiile benzeyen bir takım kelimelerdir. Fiil manasında olanlar isim fiil, ismi işaret, teşbih harfleri, temenni harfleri, soru edatları, tenbih harfleri, câr-mecrûr, zarf ve nida harfleridir.¹⁹⁶

III.Hâl, nekraya te'vil olunmak şartıyla marife olarak gelebilir. Teşbih ve tertib ifade ediyorsa câmid bir isim olarak gelebilir.

IV.Hâl, müfred olarak gelebildiği gibi isim cümlesi, fiil cümlesi ya da şibih cümle şeklinde de gelebilir. Hâl, isim ve ya fiil cümlesi olarak gelirse hâl cümlesinde bu cümleyi sahibi'l-hale bağlayan bir bağlacın(râbit) bulunması gerekir. Bu bağlaç vav harfî, zamir ya da her ikisi olabilir. Marife isimlerden sonra gelen cümleler hâldir. Bu marife isimler ise lamu't-tarif almış bir isim, alem(özel isim), zamir, ism-i işaret, ism-i mevsûl veya marife isme izafe edilen kelimelerdir.¹⁹⁷

- Müfred Hâl

وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَىٰ إِلَىٰ قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِيفًا قَالَ بِسْمِ اللَّهِ خَلَفْتُمُونِي مِن بَعْدِي أَعَجَلْتُمْ أَمْرَ رَبِّكُمْ / *Mûsâ, kavmine kızgın ve üzgün olarak döndüğünde, "Benden sonra arkamdan ne kötü işler yaptınız! Rabbinizin emrini beklemeyip acele mi ettiniz?" dedi.*¹⁹⁸ âyet-i kerîmesinde altı çizili olan kelimeler zâhirî fetha ile mansûb müfred hâle örnektir.

Müfred hâle Antere'nin¹⁹⁹ (ö.608) şu beyti örnek verilebilir:

غَادَرْتُهُ مُتَعَفِّرًا أَوْصَالَهُ *** وَ الْقَوْمُ بَيْنَ مَجْرَحٍ وَ مُجْدَلٍ / Onu bıraktığımda azaları toza toprağa bulaşmış bir haldeydi. İnsanların kimisi yaralı kimisi mücadele ediyordu.²⁰⁰ Şiirdeki مُتَعَفِّرًا kelimesi hâle örnektir.

Müfred hâle şairin şu beyti örnek verilebilir:

نَجَّيْتُ يَا رَبِّ نُوحًا وَاسْتَجَبْتَ لَهُ *** فِي فُلِّكَ مَاخِرٍ فِي الْيَمِّ مَشْحُونًا / Ya Rabbi! Nuh'u (a.s.) okyanus içerisinde yüklü olduğu halde suyu yarararak giden gemide kurtardın ve duasına icabet ettin.²⁰¹ Bu şiirdeki مَشْحُونًا kelimesi hâle örnek verilebilir.

¹⁹⁶ el-Galâyîni, *Camîu'd-Durûsu'l-'Arabîyye*, ss. 545-546.

¹⁹⁷ Ahmet Aslan, *a.g.e.*, s. 203.

¹⁹⁸ A'râf, 7/150.

¹⁹⁹ M.VI, asırda yaşamış altıncı tabaka şairlerinin en büyüklerindendi. Cahiliye döneminde Arapların kahramanlarından olup Muallaka sahibiydi. (İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *eş-Şi'r ve 'Şu'arâ*, el-Mektebetü't-Tevfikîyye, Kahire, 2013, c.1, s. 205.)

²⁰⁰ Hatip Tebrizî, *Şerhu Dîvâni Antere*, Darul Kitap 'Arabi, Beyrut, 1996, s. 122.

²⁰¹ İbn Malik, *Şerhu't-Teshil*, c.2, s. 248.

- Şibih Cümle

Câr-mecrûr ya da zarftan oluşan cümlelere şibih cümle denir. Cümle olduğu için i' râbı mahallen olur.

أَدْعُوا إِلَى اللَّهِ عَلَىٰ بَصِيرَةٍ²⁰² âyet-i kerîmesi şibih cümle (câr-mecrûr) şeklinde gelen hâle örnektir.

- İsim Cümlesi

İsim ile başlayan cümlelere denir. Cümle olduğu için i' râbı mahallen olur. İsim cümlesini sâhibü'l-hâl'e bağlayan râbıt vâv veya zamir veya her ikisi de olabilir.

وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ / *Sen onların arasında iken Allah onlara azap edici değildir.*²⁰³

فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ / *Bildiğiniz halde Allah'a ortaklar koşmayın.*²⁰⁴ âyet-i kerîmelerinde altı çizili olan ifadeler isim cümlesi olarak gelen hâle örnektir. Her iki cümle de mahallen mansuptur.

- Fiil Cümlesi

Fiil cümlesi olan haller olumlu veya olumsuz mazi ve muzari hâl cümlesi şeklinde gelebilir. Hâl cümlesi olumlu mâzi ise başına وَقَدْ gelebilir. Hâl cümlesi olumsuz ise başına وَمَا ve وَلَمْ gelebilir. Hâl cümlesi muzâri fiil ise başına vâv-ı hâliye getirilmez. Aynı şekilde cümle oldukları için i' râbları mahallen olur.

قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِي أَعْمَى وَقَدْ كُنْتُ بَصِيرًا / *Rabbim gördüğüm halde beni neden kör oalrak haşrettin. dedi.*²⁰⁵ âyet-i kerîmesinde hâl cümlesi müsbet/olumlu mâzi fiil ile gelmiştir. Mahallen mansuptur.

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَا تُحَاجُّونَ فِي إِبْرَاهِيمَ وَمَا أُنزِلَتِ النَّوْرَةُ وَ الْإِنْجِيلُ مِنْ بَعْدِهِ / *Ey kitap ehli! İbrahim hakkında niçin tartışıyorsunuz. Oysa Tevrat da, İncil de ondan sonra indirilmiştir.*²⁰⁶ âyet-i kerîmesinde hâl cümlesi menfi/olumsuz mâzi fiil ile gelmiştir. Mahallen mansuptur.

²⁰² Yûsuf, 12/108.

²⁰³ Enfâl, 8/33.

²⁰⁴ Bakara, 2/22.

²⁰⁵ Tâhâ, 20/125.

²⁰⁶ Âl-i İmrân, 3/65.

قَالَتْ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَلَمْ يَمْسَسْنِي بَشَرٌ / Bana hiç kimse dokunmadığı halde nasıl çocuğum olur?²⁰⁷ âyet-i kerîmesinde hâl cümlesi menfî/olumsuz muzari fiil ile gelmiştir. Mahallen mansuptur.

وَيَمْدُهُمْ فِي طُعْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ²⁰⁸ âyet-i kerîmesinde hâl cümlesi müsbet/olumlu muzari fiil ile gelmiştir. Mahallen mansuptur.

V. Hâl genelde müştak/türemiş isim olarak gelir.²⁰⁹

1.9.3. Temyiz

Temyiz kelimesi مَيَّزَ fiilinin tef'îl babından masdarıdır. Açıklamak, beyan etmek gibi manalara gelmektedir. İsimlerdeki ya da cümlelerin nispetindeki kapalılığı kaldıran mansûb isme temyiz denir.²¹⁰ Harfi cer ve izafetle kullanılmadığı sürece mansuptur. Sayılar, ağırlık ölçüleri, hacim ölçüleri, uzunluk ölçüleri ve alan ölçülerinden sonra kullanılır.

Nahiv âlimleri temyize, mümeyyiz, tefsir, müfessir, tebyin, mübeyyin gibi birçok isim vermiştir. Kufeliler ve Ahfeş tefsir ismini, Müberred tebyin ve tefsir ismini kullanmıştır.²¹¹ el-Ferrâ temyizi tefsir manasında da kullanmıştır.²¹²

1.9.3.1. Temyiz'in Kısımları

İbn Cinnî (ö. 392/1002) temyizi, cinslerin bir kısmını bir kısmından çıkarmak/ayırt etmek olarak tanımlamıştır. Temyiz'in cümlelerdeki ve isimlerdeki kapalılığı kaldırdığını ifade etmiştir.²¹³

Temyiz, iki farklı kapalılığı ortadan kaldırmaktadır.

I. Cümlelerdeki Kapalılık: Mesela طَابَ زَيْدٌ نَفْسًا / Zeyd zatı itibariyle güzel oldu. örneğinde fiilin fâiline olan isnadında bir kapalılık söz konusudur. Buradaki kapalılık güzelliğin Zeyd'e olan isnadındadır. Yoksa güzelliğin kendisi kapalı değildir. Burada temyizin âmili fiildir.

²⁰⁷ Meryem, 19/20.

²⁰⁸ Bakara, 2/15.

²⁰⁹ el-Galâyîni, *Camîu'd-Durûsu'l-'Arabiyye*, ss. 542-543.

²¹⁰ Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, *et-Tuhfetü's-Seniyye bi Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Âcrûmiyye*, s. 235.

²¹¹ Mansur el-Velîdî, *el-İhtilâfun-Nahvî fi'l-Mansûbât*, s. 63.

²¹² Ali Bulut, "el-Ferrâ'nın, Meâni'l-Kur'ân'ında Kullandığı Kûfe Dil Okulu'na Ait Terimler", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2003, c. 14, S. 14-15, s. 330.

²¹³ İbn Cinnî, *Kitâbü'l-Beyân fi Şerhi'l-Lüma'*, s. 220.

II. İsimlerdeki Kapalılık: İsimden kaynaklanan bir kapalılık vardır. Mesela عَشْرُونَ / 20 dirhem. örneğinde 20 sayısı bizzat kendisi kapalı olduğu için açıklanmaya muhtaçtır.²¹⁴

1.9.3.1.1. Sayı ve Miktarlardaki Kapalılığı Açıklayan Temyiz

1.9.3.1.1.1. Sayıların Temyizi

Ebü Ali el-Fârisî sayıları tenvin alanlar ve nun alanlar şeklinde iki kısma ayırmıştır. Tenvin alan sayılardan kastettiği 3 ile 10 arasındaki sayılardır. Bunların temyizi cemi mecrûrdur. 100 ve 1000 gibi sayıların temyizi ise müfred mecrûrdur. 10'dan 20'ye kadar olan sayılar ise fetha üzere mebni olup temyizleri müfred mansuptur. 20'den 100'e kadar olan sayılarda da temyiz müfred mansûb gelir.²¹⁵

فَقَضَاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ / Böylece onları, iki günde (iki evrede) yedi gök olarak yarattı.²¹⁶ âyet-i kerîmesindeki سَمَاوَاتٍ kelimesi سَبْعَ kelimesinin temyizi olduğu için cemi mecrûrdur. Cer alâmeti sonundaki zâhirî kesradır.

وَقَطَعْنَا لَهُمَ اثْنَيْ عَشَرَ نَبِيطًا / Biz onları on iki kabile hâlinde topluluklara ayırdık.²¹⁷ âyet-i kerîmesindeki نَبِيطًا kelimesi اثْنَيْ عَشَرَ kelimesinin temyizi olduğu için müfred mansuptur. Nasb alâmeti sonundaki zâhirî fethadır.

التَّرَاوِيحُ عِشْرُونَ رَكْعَةً / Teravih yirmi rekattır. örneğinde yirmi sayısındaki kapalılığı رَكْعَةً kelimesi açıklamaktadır. Nasb alâmeti sonundaki zâhirî fethadır.

مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنْبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلٍ فِي كُلِّ سُنْبُلَةٍ مِئَةُ حَبَّةٍ وَاللَّهُ يُضَاعِفُ لِمَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ / Mallarını Allah yolunda harcayanların durumu, yedi başak bitiren ve her başakta yüz tane bulunan bir tohum gibidir. Allah, dilediğine kat kat verir. Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.²¹⁸ âyet-i kerîmesindeki حَبَّةٍ kelimesi مِئَةُ kelimesinin temyizi olduğu için müfred mecrûrdur. Cer alâmeti zâhirî kesradır.

²¹⁴ Abdulkâhir el-Cürçânî, Şerhu'l-Cümel fi'n-Nahvi, Daru İbn Hazm, Beyrut, 2011, ss. 169-171.

²¹⁵ Ebü Ali el-Fârisî, Kitabü'l-İzâh, ss. 182-183

²¹⁶ Fussilet, 41/12.

²¹⁷ A'râf, 7/160.

²¹⁸ Bakara, 2/261.

1.9.3.1.1.2. Ölçü Birimlerinin Temyizi

Ağırlık, uzunluk ve alan ölçüleri gibi miktar bildiren kelimelerden sonra gelen temyizdir.

عِنْدِي مِثْقَالٌ ذَهَبًا / Bir miskal²¹⁹ altınım var. Burada ذَهَبًا, ağırlık ölçüsü olan miskal kelimesindeki kapalılığı açıklamaktadır. Nasb alâmeti sonundaki zâhirî fethadır.

عِنْدِي صَاعٌ تَمْرًا / Bi sa'²²⁰ hurmam var. Bu misalde تَمْرًا ifadesi sa' kelimesindeki kapalılığı açıklamaktadır. Nasb alâmeti sonundaki zâhirî fethadır.

إِشْتَرَيْتُ مِثْرًا قُمَاشًا / Bir metre kumaş satın aldım. Bu misalde قُمَاشًا ifadesi مِثْرًا kelimesini temyiz etmektedir. Nasb alâmeti sonundaki zâhirî fethadır.

1.9.3.1.2. Nisbetteki Kapalılığı Açıklayan Temyiz

Nisbetteki kapalılığı açıklayan temyiz de dönüştürülmüş/muhavvel ve dönüştürülmemiş/gayru muhavvel olarak ikiye ayrılır.

1.9.3.1.2.1. Dönüştürülmüş Temyiz

1.9.3.1.2.1.1. Fâilden Dönüşen Temyiz

Aslında fâildir ancak daha mübalağalı bir mana ifade etmesi için temyiz yapılmıştır.

قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي وَأَشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا وَلَمْ أَكُنْ بِدُعَائِكَ رَبِّ شَقِيًّا / O (Zekeriyya a.s), şöyle demişti: “Rabbim! Şüphesiz kemiklerim gevşedi. Saçım sakalım ağardı. Sana yaptığım dualarda (cevapsız bırakılarak) hiç mahrum olmadım.²²¹ âyet-i kerîmesinde temyiz olan شَيْبًا kelimesi kelam tamamlandıktan sonra yani fiil ve fâil geldikten sonra gelmiştir. Aynı şekilde tam kelimadan sonra gelen kapalılığı kaldırmıştır. Temyizin âmili fiildir. شَيْبًا kelimesi aslında fâildir sonra temyiz olmuştur. Zâhirî fetha ile mansuptur.

²¹⁹ 1 miskal=4,68 gr.

²²⁰ 1 sa'=2.512 lt.

²²¹ Meryem, 19/4.

1.9.3.1.2.1.2. Mef'ûlden Dönüşen Temyiz

Aslında mef'ûldür ancak daha mübalağalı bir mana ifade etmesi için temyiz yapılmıştır.

وَفَجَّرْنَا الْأَرْضَ عُيُونًا فَالْتَقَى الْمَاءُ عَلَى أَمْرٍ قَدْ قُدِرَ / *Yeryüzünü pınar pınar fişkirttik.*²²² âyet-i kerîmesinde temyiz olan عُيُونًا kelimesi kelimeler tamamlandıktan sonra yani fiil ve fâil geldikten sonra gelmiştir. Aynı şekilde tam kelimelerden sonra gelen kapalılığı kaldırmıştır. Temyizin âmili fiildir. عُيُونًا kelimesi aslında mef'ûldür sonra temyiz olmuştur. Zâhirî fetha ile mansuptur.

1.9.3.1.2.1.3. Muzâftan Dönüşen Temyiz

Aslında muzâftır ancak daha mübalağalı bir mana ifade etmesi için temyiz yapılmıştır.²²³

أَنَا أَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَأَعَزُّ نَفْرًا / *Benim malım seninkinden daha çok. Adamlardan yana da senden daha üstünüm.*²²⁴ âyet-i kerîmesinde temyiz olan نَفْرًا ve مَالًا kelimeleri kelimeler tamamlandıktan sonra aslında muzâftır. Zâhirî fetha ile mansupturlar.

وَأَخْفُ جِلْمًا مِنَ الْعَصْفُورِ / *Serçe'den bile daha yumuşak huylu.*²²⁵ darb-ı meselinde جِلْمًا kelimesi muzâftan dönüşmüş temyize örnektir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

Temyiz'e Ebu Talip'in²²⁶ (ö.619) şu beytini örnek verebiliriz:

وَلَقَدْ عَلِمْتُ بِأَنَّ دِينَ مُحَمَّدٍ *** مِنْ خَيْرِ أَدْيَانِ الْبَرِيَّةِ دِينًا / *(Yemin olsun) Bildim ki Muhammed'in (s.a.v.) dini yeryüzünün en hayırlı dinidir.*²²⁷ Ebu Talip (ö.619)'in söylediği bu şiirde دِينًا kelimesi temyizdir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

1.9.3.2. Temyiz'in Özellikleri

I. Bizzat kendileri kapalı olan sayı ve miktarlar temyizlerinin âmilidir. Nisbetteki kapalılıkta ise temyiz âmili fiil ya da fiil manasındaki kelimelerdir.

II. Temyiz hiç bir zaman âmilinden önce gelemez.

²²² Kamer, 54/12.

²²³ İbn Hişâm, *Katru'n-Neda ve Bellü's-Sada Sebilu'l-Hüdâ şerhiyle birlikte*, s. 355.

²²⁴ Kehf, 18/34.

²²⁵ Ebu Hilal el-Askerî, *Kitabu Cemhereti'l-Emsâl*, c.1, s. 361.

²²⁶ Abdumena'f bin Abdulmüttalib bin Hişâm. Peygamberin amcası, Hz. Ali'nin babasıdır. Kureyş ve Mekke'nin lideriydi. Tüccardı. Allah Rasûlü'nü (s.a.v) himaye etti. Peygamberin (s.a.v) bi'setinin onuncu yılında öldü. (Zirikli, *el-A'lam*, c.4, s.166)

²²⁷ İbn Hişâm, *Katru'n-Neda ve Bellü's-Sada Sebilu'l-Hüdâ şerhiyle birlikte*, s. 357.

III.Sadece isim olarak gelir. Cümle ya da şibih cümle olarak gelemmez.

IV.Birden fazla gelmesi caiz değildir.

V.Câmid olarak gelir.²²⁸

VI.Basralılara göre nekradır. Kufeliler marife gelebileceğini söylemiştir.²²⁹

1.9.3.3. Temyiz ve Hâl'in Ortak Özellikleri

I.Her biri isimdir.

II.İkisi de fazlalıktır. Yani bunlar olmasa da cümle bir hüküm ifade eder. Cümlenin temel unsurları değildirler.

III.Her biri nekradır.

IV.İkisi de mansuptur.

V.Her biri öncesindeki açıklar.²³⁰

1.9.3.4. Temyiz ve Hâl'in Farkları

I.Hâl sahibinin durumunu açıklarken, temyiz kelimenin kendisinden ya da fiilin isnadından dolayı meydana gelen kapalılığı açıklar.

II.Hâl, aslı itibariyle türemiş/müştak olarak gelirken, temyiz camid/gayrı müştak olarak gelir.

III.Hâl zarf, câr-mecrûr, isim cümlesi ve fiil cümlesi şeklinde gelebilirken temyiz bu şekilde gelemmez.

IV.Hâl, zü'l-hal'den önce gelebilirken, temyiz açıklamış olduğu kelimedenden (mümeyyez) önce gelemmez.

V.Hâl, bir cümlede birden fazla gelebilirken temyiz bir tane gelir.²³¹

1.9.4. Müstesnâ

İstisna; bir kelimeyi ya da bir terkihi ana cümlenin ifade ettiği hükmün dışında tutmak demektir.

İstisnanın üç temel ögesi vardır:

²²⁸ el-Galâyîni, *Camîu'd-Durûsu'l-'Arabiyye*, ss. 575-576.

²²⁹ Mansur el-Velîdî, *el-İhtilâfun-Nahvî fi'l-Mansûbât*, s. 132.

²³⁰ İbn Hişam, *a.g.e.*, s. 351.

²³¹ İbn Hişam, *Katru'n-Neda ve Bellü's-Sada Sebilu'l-Hüdâ şerhiyle birlikte*, s. 352.

I. Müstesna: وَهُوَ الْمَذْكُورُ بَعْدَ إِلَّا وِ أَخْوَاتِهَا / *Müstesnâ; İlla ve benzerlerinden sonra zikredilendir.*²³² Bu kelimeler سوى , خلا , غير , لا يكون , ليس , عدا gibi edatlardır. Her bir istisna edatından sonra gelen müstesnânın farklı hükmü vardır.

II. Müstesna Minh: Kendisinden istisna yapılan kelimelerdir.

III. İstisna Edatı: عدا , ليس , لا يكون , غير , خلا , سوى , إلا gibi edatlardır.

1.9.4.1. Müstesnâ'nın Âmili

Müberred (ö. 286/900) ve Ebu İshak Zeccâc (ö. 311/923) müstesnanın âmilinin إلا olduğunu söylerken, Basralılar fiil ya da mana fiil olduğunu, إلا 'nın ise sadece vasıta olduğunu söylemişlerdir.²³³

1.9.4.2. إلا 'dan Sonra Gelen Müstesnâ'nın Hükümleri

إلا 'dan sonra gelen müstesnânın üç durumu vardır.

1.9.4.2.1. Nasb Gelmesinin Vacip Olması

Cümle olumlu olursa müstesnânın nasp gelmesi gerekir.

فَسَرَبُوا مِنْهُ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ / *Çok azı hariç ondan içtiler.*²³⁴ âyet-i kerîmesinde müstesna olan قَلِيلًا kelimesi olumlu cümleden sonra geldiği için nasp gelmesi vaciptir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

1.9.4.2.2. Nasb ve ya Bedel Gelmesinin Câiz Olması

Cümle olumsuz olursa müstesnânın nasp gelmesi ya da istisna yapıldığı kelimededen bedel gelmesi caizdir.

فَعَلُوهُ قَلِيلٌ / *İçlerinden çok azı yaptı.*²³⁵ قَلِيلٌ şeklinde okursak فَعَلُوهُ ifadesinin fâilinden bedeldir. قَلِيلًا şeklinde okursak فَعَلُوهُ ifadesinin fâilinden istisnâdır.

²³² el-Meylânî, *Şerhu'l-Muğni*, s. 135.

²³³ el-Enbârî, *el-İnsafî Mesâilî'l-Hilâf beyne'n-Nahviyyin*, c. 1, s. 212.

²³⁴ Bakara, 2/249.

²³⁵ Nisâ, 4/66.

1.9.4.2.3. Cümledeki Âmilin Gerektirdiği İ‘râbı Alması

İstisnâyı müferrağ olarak da isimlendirilir. Bu istisnâda müstesnânın hükmü cümlelerin başında gelen âmile bağlıdır. Sadece olumsuz/menfi cümlelerde kullanılır.²³⁶

حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ فَوَلْنَا أَحْمِلَ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ وَمَنْ قَلِيلٌ إِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ فَوَلْنَا أَحْمِلَ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ وَمَنْ قَلِيلٌ / Nihayet emrimiz gelip, tandır kaynamaya başlayınca (sular coşup taşınca) Nuh'a dedik ki: "Her cins canlıdan (erkekli dişili) birer çift, bir de kendileri hakkında daha önce hüküm verilmiş olanlar dışındaki âilen ile iman edenleri ona yükle." Ama, onunla beraber sadece pek az kimse iman etmişti.²³⁷ âyet-i kerîmesinde istisnâ harfinden sonra gelen قَلِيلٌ kelimesi fiilin fâilidir. Zâhirî damme ile merfûdur.

يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَمَا يَخْدَعُونَ إِلَّا أَنفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ / Bunlar Allah'ı ve mü'minleri aldatmaya çalışırlar. Oysa sadece kendilerini aldatırlar da farkında değillerdir.²³⁸ âyet-i kerîmesinde istisnâ harfinden sonra gelen أَنفُسَهُمْ kelimesi fiilin mef'ûlün bihidir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ أَكَابِرَ مُجْرِمِيهَا لِيَمْكُرُوا فِيهَا وَمَا يَمْكُرُونَ إِلَّا بِأَنفُسِهِمْ وَمَا يَشْعُرُونَ / İşte böyle, her memlekette günahkârları oranın ileri gelenleri kıldık ki oralarda hilekârlık etsinler. Hâlbuki onlar hilekârlığı ancak kendilerine yaparlar. Ama farkında olmuyorlar.²³⁹ âyet-i kerîmesinde istisnâ harfinden sonra gelen بِأَنفُسِهِمْ ifadesi fiilin mef'ûlün bih gayri sarihidir. Câr-mecrûr mahallen mansuptur.

لَا يُحْسِنُ التَّعْرِيضَ إِلَّا سَلْبًا / Ancak olumsuz iğnelemeyi güzel yapar.²⁴⁰ darb-ı meselinde سَلْبًا kelimesi müstesnaya örnektir.

Müstesnâyı Ciran el-Avd'ın²⁴¹ (ö. ?) şu beyti örnek verilebilir:

و بلدةٍ لَيْسَ بِهَا أَنْيْسٌ *** الا الِيعَافِرُ و الا العيسُ / İçinde ceylan yavruları ve beyaz develerden başka dostun olmadığı nice şehir vardır.²⁴² Şiir müstesnaya örnek verilebilir.

الِيعَافِرُ ve العيسُ kelimeleri müstesnadır. أَنْيْسٌ kelimesinden bedel oldukları için merfûdurlar.

²³⁶ Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, *et-Tuhfetü's-Seniyye bi Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Âcrûmiyye*, s. 251.

²³⁷ Hûd, 11/40.

²³⁸ Bakara, 2/9.

²³⁹ En'am, 6/123.

²⁴⁰ Ebu Hilal el-Askerî, *Kitabu Cemhereti'l-Emsâl*, c.2, s. 293.

²⁴¹ Amir bin Haris en-Nemiri. Şair. İslâm'a yetmişmiş, Kur'ân'ı işitmiştir. Kendisini Cirân el-Avd olarak lakaplandırmıştır. Şiir Dîvânı mevcuttur. (Zirikli, *el-A'lam*, c.3, s. 250)

²⁴² es-Süyûtî, *Hemu'l-Hevâmi*, c.2, s. 202.

1.9.4.3. إِلا 'dan Önce Gelen Cümlelerin Hükümleri

إِلا 'dan önce gelen cümle olumlu ve olumsuz olmak üzere iki kısma ayrılır. Bunlar da kendi içinde Tam olan ve tam olmayan şeklinde iki kısma ayrılır.²⁴³

1.9.4.3.1. Tam ve Olumlu İstisna

Tam ile kastedilen ise kendisinden istisnâ yapılan kelimenin (müstesnâ minh) cümlede bulunmasıdır. Olumlu/Müsbet istisna ile kastedilen cümlede olumsuzluk edatlarının olmamasıdır.²⁴⁴ Olumlu/mûceb ve olumsuz/menfî istisnâ kendi içinde muttasıl ve munkatı/munfasıl istisnâ olarak ikiye ayrılır. Muttasıl istisnâ müstesnâ minh ile müstesnânın aynı cinsten olduğu istisnâyâ verilen isimdir. Munkatı istisnâ ise müstesnâ minh ile müstesnânın farklı cinsten olduğu istisnâyâ verilen isimdir. Tam ve olumlu istisnada müstesnanın nasb gelmesi vaciptir.

رَأَيْتُ جَمِيعَ الطُّلَّابِ إِلا عَلِيًّا / *Ali hariç öğrencilerin tamamını gördüm.* Bu cümlede istisna tam, olumlu ve muttasıldır. Bundan dolayı müstesna olan عَلِيًّا kelimesinin nasb gelmesi vaciptir. Zâhirî fetha ile mansubdur.

جاء القَوْمُ إِلا فَرَسًا / *At dışında kavim geldi.* Bu cümlede istisna tam, olumlu ve munkatıdır. Bundan dolayı müstesna olan فَرَسًا kelimesinin nasb gelmesi vaciptir. Zâhirî fetha ile mansubdur.

1.9.4.3.2. Tam ve Olumsuz İstisna

Olumsuz/Menfî istisna ile kastedilen cümlede olumsuzluk edatları, nehiy ya da soru edatlarının bulunmasıdır. İstisna edatı olan إِلا tam kelamla birlikte olursa müstesna naspedilir. Olumsuz bir ifadeden sonra gelirse müstesnanın öncesine tabi olması tercih edilmiştir. Munkatı olan istisnada ise müstesna nasb edilir. Beni Temim kabilesine göre bedel caizdir.²⁴⁵

ما جاء القَوْمُ إِلا بَكْرًا / *Bekir dışındakiler gelmedi.* Bu cümlede istisna tam, olumsuz ve muttasıldır. Bundan dolayı müstesna olan بَكْرًا kelimesinin nasb gelmesi caizdir. Zâhirî fetha ile mansubdur. القَوْمُ kelimesinden bedel alınması tercih edilir. Bu durumda cümle şu şekilde olur: ما جاء القَوْمُ إِلا بَكْرًا / *Bekir dışındakiler gelmedi.*

²⁴³ Ebu Ali el-Fârisî, *Kitabu'l-Îzah*, s. 175.

²⁴⁴ Muhyiddin Abdülhamid, *et-Tuhfetü's-Seniyye bi şerhi'l-mukaddimeti'l-âcrûmiyye*, s. 243.

²⁴⁵ İbn Akîl, *Şerhu İbn Akîl*, s. 543.

ما جاء القَوْمُ إلا فرَسًا / At dışında kavim gelmedi. Bu cümlede istisna tam, olumsuz ve munkatıdır. Bundan dolayı müstesna olan فرَسًا kelimesinin nasp gelmesi caizdir. Zâhirî fetha ile mansubdur. القَوْمُ kelimesinden bedel alınması tercih edilir. Bu durumda cümle şu şekilde olur: ما جاء القَوْمُ إلا فرَسًا / At dışında kavim gelmedi.

1.9.4.3.3. Nâkıs ve Olumsuz İstisna

Nâkıs ile kastedilen kendisinden istisnâ yapılan kelimenin (müstesnâ minh) cümlede bulunmamasıdır. Nâkıs istisnâ sadece olumsuz olur. Nâkıs istisnada müstesnanın i' râbı âmillere göre değişir.

Seyyid Şerif el-Cürcânî (ö. 471/1078), إلا 'nın iki halinin olduğunu söylemiştir. Bunlar lafzen ve manen amel ettiği hâl ve sadece manen amel ettiği hâldir.²⁴⁶ Lafzen ve manen amel ettiği durum yukarıda ifade ettiğimiz tam istisna olduğu durumlardır. Sadece manen amel ettiği durum ise nakıs istisna olduğu durumlardır.

ما جاء إلا بكرٌ / Sadece Bekir geldi. Bu cümlede istisna nakıs ve olumsuzdur. Bundan dolayı müstesna olan بكرٌ kelimesi جاء fiilinin fâilidir. Zâhirî damme ile merfudur.

ما رأيْتُ إلا خالدًا / Sadece Halid'i gördüm. Bu cümlede istisna nakıs ve olumsuzdur. Bundan dolayı müstesna olan خالدًا kelimesi رأى fiilinin mef'ûlün bihidir. Zâhirî fetha ile mansubdur.

1.9.5. Nevâsıh'ın Mansûbâtı

Nevâsıh (mübteda ve haberin hükmünü nesh edenler) üç kısma ayrılır: كان ve benzerleri, إِنَّ ve benzerleri, ظَنَّ ve benzerleri. Bunların üçü de mübteda ve haberin hükmünü ortadan kaldırır. كَانْ ve benzerleri de aslında كَانَ ve benzerleri gibidir.²⁴⁷

1.9.5.1. إِنَّ ve Benzerlerinin Haberi

إِنَّ ve benzerleri nâkıs fiillerdir mübteda ve habere dahil olup onların hükümlerini nesh ederler. Bu fiillere nâkıs denilmesinin sebebi ise mansûbu

²⁴⁶ Abdulkâhir el-Cürcânî, Şerhu'l-Cümel fi'n-Nahvi, s. 186.

²⁴⁷ İbn Hişâm el-Ensârî, Katru'n-Neda ve Bellü's-Sada Sebilu'l-Hüdâ şerhiyle birlikte, s. 149.

zikredilmeksizin merfûsu ile manasının tamam olamamasıdır.²⁴⁸ كَان ve benzerleri mübteda ve haber üzerine dahil olurlar ve onların hükümlerini iptal ederler. Mübteda ve haberin başına كَان gelirse mübteda كَان'ın ismi, haber ise كَان'ın haberi olarak i'râblanır.²⁴⁹ Nakıs fiiller; كَان , صَار , أَصْبَح , أَمْسَى , أَضْحَى , ظَلَّ , بَات , مَا زَالَ , مَا بَرَحَ , مَا فَتَى , مَا بَرَّخَ , مَا أَنْفَكَ , مَا أَنْفَكَ

1.9.5.1.1. كَان ve Benzerlerinin Özellikleri

1. Bazısının amel etmesi şartlı iken bazısı şartsız amel edebilir. كَان , أَضْحَى , ظَلَّ , بَات , مَا زَالَ , مَا بَرَّخَ , مَا فَتَى , مَا بَرَّخَ , مَا أَنْفَكَ , مَا أَنْفَكَ şartsız amel ederken diğerlerinin öncesinde olumsuzluk edatlarının, دَامَ 'nin öncesinde ise masdar ve zarf manası taşıyan مَا 'nın geçme şartı vardır.

2. Bu fiiller çekimi olanlar ve olmayanlar şeklinde ikiye ayrılır. لَيْسَ ve دَامَ dışındakilerin çekimi vardır. Bunlardan mazi, muzari, masdar ve ismi fâil sigaları gelenlerin ameli bu sigalarda da devam etmektedir.

وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِنَتَّكُونَ شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا / Böylece, sizler insanlara birer şahit (ve örnek) olasınız ve Peygamber de size bir şahit (ve örnek) olsun diye sizi orta bir ümmet yaptık.²⁵⁰ âyet-i kerîmesinde fiili muzari sigasında gelen يَكُونَ , كَان gibi amel etmiştir. شَهِيدًا kelimesi يَكُونَ fiilinin haberidir, zahiri fetha ile mansuptur.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاءَ لِلَّهِ وَلَوْ عَلَى أَنْفُسِكُمْ أَوِ الْوَالِدِينَ وَالْأَقْرَبِينَ / Ey iman edenler! Kendiniz, ana babanız ve en yakınlarınızın aleyhine de olsa, Allah için şahitlik yaparak adaleti titizlikle ayakta tutan kimseler olun.²⁵¹ âyet-i kerîmesinde emir sigasında gelen كُونُوا كَان gibi amel etmiştir. قَوَّامِينَ kelimesi كُونُوا fiilinin haberidir, yâ ile mansuptur.

زَيْدٌ كَأَخِي / Zeyd kardeşindir. örneğinde ismi fâil sigasında gelen كَأَخِي kelimesinin haberi أَخِي olup elif ile mansuptur.

أَعْرِفُ كَوْنَكَ مُجْتَهِدًا / Çalışkan olduğumu biliyorum. örneğinde masdar sigasında gelen كَوْنًا kelimesinin haberi مُجْتَهِدًا olup zâhirî fetha ile mansuptur.

3. كَان ve benzerlerinin isminden önce haberinin gelmesi caizdir.

كَانَ قَائِمًا زَيْدًا / Zeyd ayaktadır. örneğinde كَان 'nin haberi isminden önce gelmiştir.

²⁴⁸ Abdulkâhîr el-Cürcânî, *el-Avâmîlu 'l-Mietü 'n-Nahviyyetü fî Usuli İlmî 'l-'Arabîyyeti*, s. 251.

²⁴⁹ Ebu Ali el-Fârisî, *Kitabu 'l-İzah*, s. 116.

²⁵⁰ Bakara, 2/143.

²⁵¹ Nisa, 4/135.

وَ كَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ / Mü'minlere yardım etmek ise üzerimizde bir haktır.²⁵²

âyet-i kerîmesinde كَانَ 'nin haberi isminden önce gelmiştir.

4. Başında mâ harfi olmayanlarda ise haberin fiilden önce de gelmesi caizdir.

عَالِمًا كَانَ زَيْدًا / Zeyd âlim oldu.

وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ يَقُولُ لِلْمَلَائِكَةِ أَهْلُوا لِي أَيَّاكُمْ كَانُوا يَعْبُدُونَ / O gün onların hepsini toplayacak sonra meleklerle bunlar mı size ibadet ediyordu diyecek.²⁵³ âyet-i kerîmesinde كَانَ 'nin haberi olan يَعْبُدُونَ fiilinin mef'ûlü olan أَيَّاكُمْ kelimesi كَانَ 'den önce geldiğinden dolayı كَانَ 'nin haberinin de kendinden önce gelmesi caizdir.²⁵⁴

5. Tam fiil olarak gelmeleri caizdir. Tam fiil ile kastedilen merfûsuyla yetinendir. Nakıs fiil ile kastedilen ise merfûsuyla yetinemeyip mansûb bir habere ihtiyaç duyanıdır.

وَإِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَى مَيْسَرَةٍ / Eğer borçlu darlık içindeyse, ona eli genişleyinceye kadar mühlet verir.²⁵⁵ âyet-i kerîmesinde كَانَ tam fiildir.

وَجِئْنَا نُبْحِرُكَ وَيُخْبِرُونَكَ أَنَّكَ مُؤْمِنٌ / Öyle ise akşama girdiğinizde, sabaha kavuştuğunuzda, Allah'ı tespih edin.²⁵⁶ âyet-i kerîmesinde نُخْبِرُونَ ve نُبْحِرُكَ fiilleri tam fiildir.

6. كَانَ 'nin zaid olarak gelmesi caizdir. Beraber kullanılması gereken iki kelimenin arasında gelmesi ve mazi fiil olarak kullanılması durumunda zaid olur.²⁵⁷

مَا كَانَ أَحْسَنَ زَيْدًا / Zeyd ne kadar da güzeldir! مَا أَحْسَنَ sigası taaccub sigasıdır ve ikisi birlikte kullanılır. كَانَ taaccüb manası ifade etmesi için beraber kullanılması gereken مَا أَحْسَنَ 'nin arasında gelmesi ve mazi fiil olması nedeniyle zaid olmuştur.

كَانَ ve benzerleri 13 kısma ayrılmaktadır. Tamamı fiildir. Ancak Ebu Ali Fârisî لَيْسَ 'nin harf olduğunu söylerken nahivcilerin çoğu fiil olduğunu söylemiştir.²⁵⁸

1. كَانَ : Oldu, -idi, -dir, -dır. anlamlarında kullanılır ve nakıs fiiller içinde asıldır.

كَانَ 'nin beş manası vardır.

I. Nakıs fiil olarak kullanılır.

II. Tam fiil manasında kullanılır.

²⁵² Rûm, 30/47.

²⁵³ Sebe, 34/40.

²⁵⁴ İbn Hişâm, Katru'n-Neda ve Bellü's-Sada Sebilü'l-Hüdâ şerhiyle birlikte, s. 216.

²⁵⁵ Bakara, 2/280.

²⁵⁶ Rûm, 30/17.

²⁵⁷ İbn Akîl, Şerhu İbn Akîl, c. 1, ss. 243-250.

²⁵⁸ İbn Nehhas, Şerhu'l-Mukarrib, c. 1, s. 396.

III. Zaid olarak kullanılır.

IV. Durum zamirinde amel edebilir.

V. صَارَ manasında kullanılır.²⁵⁹

Ebu'l-Beka Ukberî (ö. 616/1219), كَانَ'nin asıl olmasını beş sebeple açıklamıştır:

I. En geniş kullanıma sahip olması.

II. كَانَ'nin tam fiil olarak kullanılması durumunda bir oluşa delalet etmesi.

III. Mazi sigasında kullanılması durumunda geçmiş zamanı, muzari sigasında kullanılması durumunda ise şimdiki ve gelecek zamanı kapsamaması.

IV. Arapça'da diğer fiillere göre daha çok kullanılması.

V. Diğer fiillerin كَانَ'nin haberi olmaya uygun olması.²⁶⁰

أَقَمِ الصَّلَاةَ لِذُلُوكِ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ وَفُرْآنِ الْفَجْرِ إِنَّ فُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا / *Güneşin zevalinden (öğle vaktinde Batı'ya kaymasından) gecenin karanlığına kadar (belli vakitlerde) namazı kıl. Bir de sabah namazını kıl. Çünkü sabah namazı şahitlidir.*²⁶¹ âyet-i kerîmesinde كَانَ'nin haberi مَشْهُودًا kelimesidir. Zâhirî bir fetha ile mansuptur.

وَكَانَ الْإِنْسَانُ عَجُولًا / *İnsan çok acelecidir.*²⁶² âyet-i kerîmesinde عَجُولًا kelimesi كَانَ'nin haberidir, zâhirî fetha ile mansuptur.

وَبَاطِلٌ مَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ / *Zaten bütün yapmakta oldukları boş şeylerdir.*²⁶³ âyet-i kerîmesinde يَعْمَلُونَ cümlesi كَانَ'nin haberidir, mahallen mansuptur.

كَانَ كُرَاعًا فَصَارَ زِرَاعًا / *Bir zamanlar değersizdi, şimdi saygın ve değerli oldu.*²⁶⁴ darb-ı meselinde كُرَاعًا kelimesi كَانَ'nin haberi, زِرَاعًا kelimesi ise صَارَ'nin haberidir.

Kâne'nin haberine Hassan bin Sabit'in (ö. 674) şu beytini örnek verebiliriz:

رَسُولٌ نُصِدِّقُ مَا جَاءَهُ مِنْ الْوَحْيِ كَانِ سِرَاجًا مُنِيرًا / *Rasûl'ün getirdiği vahyi tasdik ederiz. O ışık saçan bir kandildir.*²⁶⁵ Hassan bin Sabit'in şiirindeki سِرَاجًا kelimesi كَانِ'nin haberidir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

²⁵⁹ el-Meylânî, *Şerhu'l-Muğni*, s. 387-388.

²⁶⁰ Suyûti, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir*, c. 3, s. 118.

²⁶¹ İsrâ, 17/78.

²⁶² İsrâ, 17/11.

²⁶³ Hûd, 11/16.

²⁶⁴ Ebu Hilal el-Askerî, *Kitabu Cemhereti'l-Emsâl*, c.2, s. 118.

²⁶⁵ Hassan bin Sabit, *Dîvânu Hassan bin Sabit*, s. 169.

2. أَصْبَحَ : Nakıs fiil olarak kullanıldığında *dönüşmek* manasında olurken tam fiil olarak kullanıldığında *sabah vaktine girmek* manasında kullanılır.²⁶⁶

أَصْبَحَ ‘nın âyet-i kerîmesinde ²⁶⁷ / قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَصْبَحَ مَاؤُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِمَاءٍ مَعِينٍ haberi غَوْرًا kelimesidir. Zâhirî bir fetha ile mansuptur.

أَصْبَحَ ‘nın haberine Hassan bin Sabit’in (ö. 674) şu beytini örnek verebiliriz:

و نَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ لَا رَبَّ غَيْرُهُ *** و أَنَّ كِتَابَ اللَّهِ أَصْبَحَ هَادِيًا
olmadığını هَادِيًا ve O’nun kitabının yol gösterici olduğunu biliyoruz.²⁶⁸ Şiirdeki هَادِيًا kelimesi أَصْبَحَ ‘nın haberidir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

3. أَضْحَى : Nakıs fiil olarak kullanıldığında *dönüşmek* manasında, tam fiil olarak kullanıldığında *kuşluk vaktine girmek* manasında kullanılır.²⁶⁹

أَضْحَى ‘nın haberi olup عَالِمًا / Ali alim oldu. misalinde عَالِمًا kelimesi أَضْحَى ‘nın haberi olup zâhirî fetha ile mansuptur.

4. أَمْسَى : Nakıs fiil olarak kullanıldığında *dönüşmek* manasında, tam fiil olarak kullanıldığında *akşam vaktine girmek* manasında kullanılır.²⁷⁰

أَمْسَى ‘nın haberi olup غَنِيًّا / Halid zengin oldu. misalinde غَنِيًّا kelimesi أَمْسَى ‘nın haberi olup zâhirî fetha ile mansuptur.

أَمْسَى ‘nın haberine Nabiğa ez-Zübyânî’nin²⁷¹ (ö. 684) şu beytini örnek verebiliriz:

أَمْسَتْ خَلَاءٌ و أَمْسَى أَهْلُهَا إِخْتَمَلُوا *** أَخْنَى عَلَيَّهَا الَّذِي أَخْنَى عَلَيَّ لُبْدٍ
Sevgilimin diyarı boş kalmış, oranın sakinleri de göç etmişlerdir. Kartala kötülük yapan ona da kötülük yapmış.²⁷² خَلَاءٌ cümlesindeki أَمْسَى nakıs fiildir. خَلَاءٌ kelimesi أَمْسَى ‘nın haberidir.

وَجِئْنَا تُصْبِحُونَ / Öyle ise akşama girdiğinizde, sabaha kavuştuğunuzda, Allah’ı tespih edin.²⁷³ âyet-i kerîmesinde تُصْبِحُونَ ve تُصْبِحُونَ fiilleri tam fiildir.

²⁶⁶ İbn Cinnî, *Kitâbu'l-Beyan fi şerhi'l-Lüma* ‘, s. 142.

²⁶⁷ Mülk, 67/30.

²⁶⁸ Hassan bin Sabit, *a.g.e.*, s. 94.

²⁶⁹ İbn Cinnî, *Kitâbu'l-Beyan fi şerhi'l-Lüma* ‘, s. 142.

²⁷⁰ İbn Cinnî, *a.g.e.*, s. 142.

²⁷¹ Ziyad bin Muaviye. Cahiliye Devri önde gelen şairlerindendi. Şiirleri diğer şairlere göre daha güzeldir. Birinci tabakadan sayılır. Şiirlerinde sade bir dil kullanmış, gereksiz ve ağır ifadelere yer vermemiştir. (İbn Kuteybe, *a.g.e.*, c.1, s. 135)

²⁷² İbn Hişâm el-Ensârî, *Katru'n-Neda ve Bellü's-Sada Sebilu'l-Hüdâ şerhiyle birlikte*, s. 217.

5. ظَلَّ : Nakıs fiil olarak kullanıldığında *dönüşmek* manasında, tam fiil olarak kullanıldığında *gündüz yapmak* manasında kullanılır.²⁷⁴

وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُم بِالْأُنثَىٰ ظَلَّ وَجْهُهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ / Onlardan birisi kız (çocuk) ile müjdelendiğinde öfkeli biri olarak yüzü simsiyah olur.²⁷⁵ âyet-i kerîmesinde مُسْوَدًّا kelimesi ظَلَّ ‘nin haberidir, zâhirî fetha ile mansuptur.

6. بَاتَ : Nakıs fiil olarak kullanıldığında *dönüşmek* manasında, tam fiil olarak kullanıldığında *gecelemek* manasında kullanılır.²⁷⁶

بَاتَ زَيْدٌ مَرِيضًا / Zeyd hasta oldu. misalinde مَرِيضًا kelimesi بَاتَ ‘nin haberi olup zâhirî fetha ile mansuptur.

7. صَارَ : *Dönüşmek* manasında kullanılır. Tam fiil olursa *gitmek* manasında da kullanılır.²⁷⁷

صَارَ زَيْدٌ عَالِمًا / Zeyd alim oldu. örneğinde عَالِمًا kelimesi صَارَ ‘nın haberidir, zâhirî fetha ile mansuptur.

صِرَاطِ اللَّهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ أَلَا إِلَى اللَّهِ تَصِيرُ الْأُمُورُ / (O yol) göklerin ve yerin sahibi olan Allah’ın yoludur. Dikkat edin, bütün işler sonunda Allah’a döner.²⁷⁸ âyet-i kerîmesinde تَصِيرٌ tam fiildir.

صَارَ زَيْدٌ إِلَى عَمْرٍو / Zeyd Amr’a gitti. örneğinde صَارَ fiildir ve gitmek manasındadır.

8. لَيْسَ : Olumsuzluk manasındadır.

أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ / Allah şükredenleri en iyi bilen değil midir? ²⁷⁹ âyet-i kerîmesinde لَيْسَ ‘nin haberi بِأَعْلَمَ ifadesidir. Car-mecrûr mahallen mansuptur.

لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِّن رَّبِّكُمْ / Rabbinizin lütfundan istemenizde size bir günah yoktur.²⁸⁰ âyet-i kerîmesinde لَيْسَ ‘nin haberi عَلَيْكُمْ ifadesidir. Car-mecrûr mahallen mansuptur.

²⁷³ Rûm, 30/17.

²⁷⁴ İbn Cinnî, a.g.e., s. 142.

²⁷⁵ Nahl, 16/58.

²⁷⁶ İbn Cinnî, Kitâbu'l-Beyan fi şerhi'l-Lüma', s. 142.

²⁷⁷ Abdulkâhir el-Cürcânî, Avâmilü'l-Cürcânî, s. 16.

²⁷⁸ Şûra, 42/53.

²⁷⁹ En'âm, 6/53.

9. ما انفكّ : *Hâlâ/henüz* manasındadır.

ما انفكّ شابًا / *Amr, hâlâ gençtir.* misalinde شابًا kelimesi ما انفكّ 'nin haberi olup zâhirî fetha ile mansuptur.

10. ما فتىّ : *Hâlâ/henüz* manasındadır.

قَالُوا تَاللّٰهِ تَفْتَأُ تَذْكُرُ يُوسُفَ حَتَّىٰ تَكُونَ حَرَضًا أَوْ تَكُونَ مِنَ الْهَالِكِينَ / *Yusuf'u anıp durman ya seni bitkin düşürecek ya da helak olanlardan olacaksın.*²⁸¹ âyet-i kerîmesinde تَذْكُرُ يُوسُفَ cümlesi 'nun haberidir, mahallen mansuptur. تَفْتَأُ fiilinin öncesindeki lâ harfi hazfedilmiştir.

11. ما برح : *Hâlâ/henüz* manasındadır.

قَالُوا لَنْ نَّبْرَحَ عَلَيْهِ عَاكِفِينَ حَتَّىٰ يَرْجِعَ إِلَيْنَا مُوسَىٰ / *Musa bize dönene kadar buzağıya ibadet etmeye devam edeceğiz.*²⁸² âyet-i kerîmesinde عَاكِفِينَ cümlesi لَنْ نَّبْرَحَ 'nın haberidir, yâ ile mansuptur.

12. ما زال : *Hâlâ/henüz* manasındadır.

وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَا يَرَالُونَ مُخْتَلِفِينَ / *Rabbin dileseydi sizi tek bir ümmet yapardı. İhtilaf etmeye devam ederlerdi.*²⁸³ âyet-i kerîmesinde مُخْتَلِفِينَ kelimesi لَا يَرَالُونَ 'nin haberidir, yâ ile mansuptur.

13. ما دام : *Devam ettiği sürece* manasındadır.

وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا أَيْنَ مَا كُنْتُ وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا / *Beni nerede olursam olayım mübarek kıldı ve yaşadığım sürece bana namazı ve zekatı vasiyet etti.*²⁸⁴ âyet-i kerîmesinde حَيًّا kelimesi ما دام 'nin haberidir, fetha ile mansuptur.

1.9.5.2. كَانِ ve Benzerlerinin Haberi

Bu fiillerin ameli كَانَ ve kardeşlerinin ameline benzer. Haberlerinin bir takım şartları vardır.

²⁸⁰ Bakara, 2/198.

²⁸¹ Yusuf, 12/85.

²⁸² Taha, 20/91.

²⁸³ Hûd, 11/118.

²⁸⁴ Meryem, 19/31.

I.Haberleri daima fiili muzari gelir. عَسَى زَيْدٌ أَنْ يَخْرُجَ / Umulur ki Zeyd çıkacak.

II.Haberleri daima fiilden sonra gelir. Ancak haberi bazen isminden önce gelebilir. عَسَى أَنْ يَخْرُجَ زَيْدٌ / Zeyd'in çıkması ümit ediliyor.

III.Başlama manasına gelen fiillerin haberine أَنْ bitişemez. جَعَلَ بَكْرٌ يَفْرَأُ / Bekir okumaya başladı.

IV.كَادَ، كَرَبَ، أَوْشَكَ fiillerinin haberine أَنْ bitişmesi caizdir.²⁸⁵

1.9.5.3. Mukârabeye Fiilleri

Haberin yaklaştığına delalet eden fiillerdir. كَادَ، كَرَبَ، أَوْشَكَ gibi fiillerdir.²⁸⁶

كاد 'nin haberine Muhammed bin Menazir'in²⁸⁷ (ö. 813) şu beytini örnek verebiliriz:

كَادَ إِسْمِي نَسَبَ / *Neredeyse nefsim ona ağlayıp yaş dökcekti.*²⁸⁸ كَادَ ismini ref, haberini nasb etmiştir. كَادَ 'nin haberidir. Haberleri daima fiili muzari olarak gelir. كَادَ mahallen mansuptur.

Yine كَادَ 'nin haberine Sâbit bin Câbir²⁸⁹ (ö. 540) şu beytini örnek verebiliriz:

أَبْتُ إِلَى فَهْمٍ وَمَا كِدْتُ أَبْيَا / *Fehm kabilesine döndüm.*²⁹⁰ Neredeyse dönmeyecektim.²⁹⁰ Sabit bin Cabir'e ait olan beyitte كَادَ ismini ref, haberini nasb etmiştir. Haberi şâz olarak ismi fâil sigasında gelmiştir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

كَادَ 'nin كَادَ يَخْطَفُ أَبْصَارَهُمْ / *âyet-i kerîmesinde*²⁹¹ كَادَ 'nin haberidir. Mahallen mansuptur.

كَادَ 'nin كَادَ يَنْقَطِرُنْ مِنْهُ / *Az daha ondan gökler çatlıyacak ve dağlar yıkılıp yere geçecekti.*²⁹² âyet-i kerîmesinde كَادَ 'nin haberidir. Mahallen mansuptur.

قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَا ذَلُولَ تُثِيرُ الْأَرْضَ وَلَا تَسْقَى الْحَرْثَ مُسَلِّمَةٌ لَا سِيَةَ فِيهَا قَالُوا الْآنَ جِئْتَ بِالْحَقِّ / *Musa a.s. dedi ki: Rabbim diyor ki; o çift sürmek, ekin sulamak*

²⁸⁵ el-Galâyîni, *Camîu'd-Durûsu'l-'Arabîyye*, ss. 436-438.

²⁸⁶ İbn Hişam el-Ensârî, *Şerhu't-Tasrih ala't-Tavdih*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan, 2011, s. 277.

²⁸⁷ Künyesi Ebu Ca'ferdir. Basra'nın meşhur şairlerindedir. Edebiyat ve dil alanında meşhurdur. Mekke'ye sürülmüş ve orada vefat etmiştir. (İbn Kuteybe, *a.g.e.*, c.7, s. 111.)

²⁸⁸ İbn Hişam, *Evdahu'l-Mesalik*, c.1, s. 282.

²⁸⁹ Miladi 540 yılında vefat etmiştir. Şairdir. Mudar kabilesindedir. Hüzeyl şehrinde bir mağarada öldürülmüştür. (Zirikli, *el-A'lam*, c.2, s. 97)

²⁹⁰ İbn Hişam, *a.g.e.*, c.1, s. 271.

²⁹¹ Zuhuf, 43/52.

²⁹² Meryem, 19/90.

için boyunduruğa vurulmamış, kusursuz, hiç alacası olmayan sığırdır. Onlar, İşte, şimdi tam doğrusunu bildirdin dediler. Nihayet o sığırı kestiler. Neredeyse bunu yapmacayaklardı.²⁹³ âyet-i kerîmesinde كَادَ يَفْعَلُونَ‘nin haberidir. Mahallen mansuptur.

1.9.5.3.1. Ümit (Recâ) Fiilleri

Haberin gelecekte olması ümit edilen fiillerdir. حَزَى، عَسَى gibi fiillerdir.²⁹⁴ Bu fiillerin haberine أَنْ bitişir.

فَعَسَى رَبِّي أَنْ يُؤْتِيَنِي خَيْرًا مِّنْ جَنَّتِكَ وَيُرْسِلَ عَلَيْهَا حُسْبَانًا مِّنَ السَّمَاءِ فَنُصَبِحُ صَعِيدًا زَلَقًا / *Belki Rabbim bana, senin bağından daha iyisini verir. Seninkinin üzerine de gökten bir afet indirir de bağ kupkuru ve yalçın bir toprak hâline geliverir.*²⁹⁵ âyet-i kerîmesinde أَنْ cümlesi عَسَى‘nın haberidir. Mahallen mansuptur.

عَسَى رَبُّكُمْ أَنْ يَرْحَمَكُمْ / *Umulur ki Rabbiniz size merhamet eder.*²⁹⁶ âyet-i kerîmesinde أَنْ cümlesi عَسَى‘nın haberidir. Mahallen mansuptur.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا تَوْبُوا إِلَى اللَّهِ تَوْبَةً نَّصُوحًا عَسَى رَبُّكُمْ أَنْ يُكَفِّرَ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ / *Ey iman edenler! Allah'a içtenlikle tövbe edin. Umulur ki, Rabbiniz sizin kötülüklerinizi örter.*²⁹⁷ âyet-i kerîmesinde أَنْ cümlesi عَسَى‘nın haberidir. Mahallen mansuptur.

1.9.5.3.2. Başlama (Şuru') Fiilleri

Haberin başladığına delalet eden fiillerdir. طَفِقَ، جَعَلَ، أَخَذَ gibi fiillerdir. Bu bapta fiillerin tamamı كَانَ‘nin ameli gibi amel ederler. Ancak haberleri her zaman cümle olarak gelir. حَزَى، عَسَى gibi fiillerin haberine genelde أَنْ‘i masdariyye bitişir. أَخَذَ، جَعَلَ، طَفِقَ gibi fiiller ise başlama manasında olduğu için bunların haberine أَنْ‘i masdariyye bitişmez.²⁹⁸

فَأَكَلَا مِنْهَا فَبَدَتَ لَهُمَا سَوْءَاتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ وَعَصَى آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَى / *Bunun üzerine onlar (Âdem ve eşi Havva) o ağacın meyvesinden yediler. Bu sebeple ayıp yerleri kendilerine göründü ve cennet yaprağından üzerlerine örtmeye başladılar.*

²⁹³ Bakara, 2/71.

²⁹⁴ İbn Hişam el-Ensârî, *Şerhu't-Tasrih ala't-Tavdih*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan, 2011, s. 277.

²⁹⁵ Kehf, 18/40.

²⁹⁶ İsra, 17/8.

²⁹⁷ Tahrim, 66/8.

²⁹⁸ İbn Hişam el-Ensârî, *a.g.e.*, s. 277.

Âdem, Rabbine isyan etti ve yolunu şaşırды. ²⁹⁹ âyet-i kerîmesinde يُخْصَفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقٍ طَفِقَ الْجَنَّةِ cümlesi 'nın haberidir. Mahallen mansuptur.

1.9.5.4. ظَنَّ ve Benzerlerinin Haberi

ظَنَّ ve benzerleri mübteda ve haberin hükmünü ortadan kaldırır ve onları kendilerine iki mef'ûl olarak alırlar. Kalp fiilleri ve tahvil (dönüştürme) fiilleri olmak üzere iki kısma ayrılırlar. Kalp fiilleri de kendi içerisinde ilim ve zan manasında olmak üzere iki kısma ayrılır.³⁰⁰

İlim manasındaki fiiller: رَأَى، عَلِمَ، وَجَدَ، دَرَى، تَعَلَّمَ

Zan manasındaki fiiller: خَالَ، ظَنَّ، حَسِبَ، زَعَمَ، عَدَّ، حَجَا، جَعَلَ

وَإِنِّي لَأَظُنُّكَ يُفْرَعُونَ مُتَّبِعًا / *Ey Firavun, ben de seni kesinlikle helâk olmuş bir kişi olarak görüyorum.* ³⁰¹ âyet-i kerîmesinde كَ zamiri أَظُنُّ fiilinin birinci mef'ûlü olup fetha üzere mebnidir, mahallen mansuptur. مُتَّبِعًا kelimesi ise أَظُنُّ fiilinin ikinci mef'ûlü olup zâhirî fetha ile mansuptur.

إِنَّهُمْ يَرَوْنَهُ بَعِيدًا / *Şüphesiz onlar o azabı uzak görüyorlar.* ³⁰² âyet-i kerîmesinde هُ zamiri يَرَوْنَ fiilinin birinci mef'ûlü olup damme üzere mebnidir, mahallen mansuptur. بَعِيدًا kelimesi ise يَرَوْنَ fiilinin ikinci mef'ûlü olup zâhirî fetha ile mansuptur.

وَنَرَاهُ قَرِيبًا / *Biz ise onu yakın görüyoruz.* ³⁰³ âyet-i kerîmesinde هُ zamiri نَرَاهُ fiilinin birinci mef'ûlü olup damme üzere mebnidir, mahallen mansuptur. قَرِيبًا kelimesi ise نَرَاهُ fiilinin ikinci mef'ûlü olup zâhirî fetha ile mansuptur.

فَإِنْ عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ لَا هُنَّ حِلٌّ لَّهُمْ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّ / *Eğer siz onların inanmış kadınlar olduklarını anlarsanız, onları kâfirlere geri göndermeyin. Çünkü müslüman hanımlar kâfirlere helâl değildirlerdir. Kâfirler de müslüman hanımlara helâl olmazlar.* ³⁰⁴ âyet-i kerîmesinde هُنَّ zamiri عَلِمَ fiilinin birinci mef'ûlü olup fetha üzere mebnidir, mahallen mansuptur. مُؤْمِنَاتٍ kelimesi ise عَلِمَ fiilinin ikinci mef'ûlü olup zâhirî kesra ile mansuptur.

²⁹⁹ Taha, 20/121.

³⁰⁰ İbn Akîl, *Şerhu İbn Akîl*, c.1, s. 380.

³⁰¹ İsra, 17/102.

³⁰² Meâric, 70/6.

³⁰³ Meâric, 70/7.

³⁰⁴ Mümtehine, 60/10.

وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنْفُسِكُمْ مِنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ هُوَ خَيْرٌ وَأَعْظَمَ أَجْرًا / Kendiniz için önceden ne iyilik gönderirseniz, onu Allah katında daha üstün bir iyilik ve daha büyük mükâfat olarak bulursunuz.³⁰⁵ âyet-i kerîmesinde هُ zamiri تَجِدُو fiilinin birinci mef'ûlü olup damme üzere mebnidir, mahallen mansuptur. خَيْرًا kelimesi ise تَجِدُو fiilinin ikinci mef'ûlü olup zâhirî fetha ile mansuptur.

إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِنْكُمْ لَا تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَكُمْ بَلْ هُوَ خَيْرٌ لَكُمْ / O ağır iftirayı uyduranlar, sizin içinizden bir gürühtür. Bu iftirayı kendiniz için kötü bir şey sanmayın. Aksine o sizin için bir hayırdır.³⁰⁶ âyet-i kerîmesinde هُ zamiri لَا تَحْسَبُو fiilinin birinci mef'ûlü olup damme üzere mebnidir, mahallen mansuptur. شَرًّا kelimesi ise لَا تَحْسَبُو fiilinin ikinci mef'ûlü olup zâhirî fetha ile mansuptur.

1.9.5.4.1. ظَنَّ ve Benzerlerinin Özellikleri

I. Bir mef'ûlü zikredildiğinde diğerrinin de zikredilmesi gerekir.

II. İki mamulünün ortasında ya da sonunda gelirse amelinin iptal edilmesi caizdir.³⁰⁷ Fiilin amelinin lafzen ve manen iptal edilmesine ilga denir. Ancak iki mamulünün ortasında gelmesi durumunda ameli ve ilgası eşit görülürken, iki mamulünden sonra gelirse ilgası tercih edilir.³⁰⁸

III. Kendilerinden sonra mâ, lâ ve in gibi olumsuzluk edatları, lamu'l-ibtida, yemin lâmı ya da istifham gibi şeyler gelirse amellerinin lafzen iptal edilmesi gerekir. Fiilin amelinin lafzen iptal edilip manen devam etmesine ta'lik denir.

عَلِمَ 'nin iki mef'ûlüne şairin şu beyti örnek verilebilir:

عَلِمْتُكَ الْبَاذِلَ الْمَعْرُوفَ فَاتَّبَعْتُ *** إِلَيْكَ بِي وَاجْفَاثُ الشَّوْقِ وَالْأَمَلِ / Senin iyilik yaptığını bildim. Bende sana karşı arzu ve istekler canlandı.³⁰⁹ عَلِمْتُ fiili ilim manasındadır. كِ zamiri birinci mef'ûldür. الْبَاذِلَ kelimesi ikinci mef'ûldür.

1.9.5.5. إِنَّ ve Benzerlerinin İsmi

إِنَّ ve benzerlerinin ismi mansûbâtandır. Bunların geldiği cümlede mübtedânın adı; إِنَّ ve benzerlerinin ismi, haberin adı da إِنَّ ve benzerlerinin haberi olarak değişir.

³⁰⁵ Müzzemmil, 73/20.

³⁰⁶ Nûr, 24/11.

³⁰⁷ İbn Hâcib, Kâfiye, s. 366.

³⁰⁸ İbn Hişâm el-Ensârî, Katru'n-Neda ve Bellü's-Sada Sebilu'l-Hüdâ şerhiyle birlikte, s. 216.

³⁰⁹ İbn Akîl, Şerhu İbn Akîl, c.1, s. 383.

إِنَّ ve benzerleri fiile benzeyen harfler olarak da isimlendirilir. Bunun sebebi ise üç ve ya daha fazla harf bulundurmaları, sonlarının fetha olması ve fiil manası taşımalarıdır. إِنَّ ve أَنَّ tahkik, كَأَنَّ teşbih (benzetme), لَكِنَّ istidrak (düzeltme), أَيْتَ temenni, لَعَلَّ teracci manasında kullanılır.³¹⁰

1.9.5.5.1. أَنَّ ve إِنَّ

Cümlelerin manasını te'kîd etmek için kullanılırlar. إِنَّ زَيْدًا قَائِمٌ / *Şüphesiz ki Zeyd ayaktadır.* diyen birinin sözü aslında زَيْدٌ قَائِمٌ cümlesini iki kez tekrar etmeyle aynı manadadır. Ancak إِنَّ ile kurulan cümle daha kısa olduğu için tercih edilmiştir. إِنَّ'nin haberine tekîd lââmı getirmekse زَيْدٌ قَائِمٌ cümlesini üç kez tekrar etmeyle aynı manadadır.³¹¹

Kûfeliler إِنَّ'nin haberini ref etmediğini söylerken Basralılar haberini de ref ettiğini söylemiştir.³¹²

إِنَّ فِي الشَّرِّ خِيَارًا / *Kötülükte muhayyerlik vardır.*³¹³ darb-ı meselinde خِيَارًا kelimesi إِنَّ'nin ismidir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ لِلنَّاسِ / *Şüphesiz ki Rabbin insanları bağışlayandır.*³¹⁴ âyet-i kerîmesinde رَبٌّ kelimesi إِنَّ'nin ismidir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

وَأَنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ لَّا رَيْبَ فِيهَا / *Kıyamet gelecektir, onda bir şüphe yoktur.*³¹⁵ âyet-i kerîmesinde السَّاعَةَ kelimesi أَنَّ'nin ismidir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

إِغْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ / *Biliniz ki Allah azabı pek şiddetli olandır.*³¹⁶ âyet-i kerîmesinde الله lafzı أَنَّ'nin ismidir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

إِنَّ'nin ismi'ne Antere'nin (ö. 608) şu beyti örnek verilebilir:

إِنَّ النَّارَ تُضْرَمُ فِي جَمَادٍ / *Şüphesiz ki ateş taşlarda tutuşturulur.*³¹⁷ النَّارَ kelimesi إِنَّ'nin ismidir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

أَنَّ'nin ismine Cerîr'in³¹⁸ (ö. 728) şu beyti örnek verilebilir:

³¹⁰ Birgivî, *İzhâr*, s. 56.

³¹¹ İbn Yaiş, *a.g.e.*, s. 103.

³¹² Muhammed Maruf, *İhtilâfu'l-Ârâi'n-Nahviyye*, s. 61.

³¹³ Ebu Hilal el-Askerî, *Kitabu Cemhereti'l-Emsâl*, c.1, s. 64.

³¹⁴ Ra'd, 13/6.

³¹⁵ Hac, 22/7.

³¹⁶ Mâide, 5/98.

³¹⁷ Hatip Tebrizî, *Şerhu Dîvâni Antere*, s. 57.

³¹⁸ Cerîr bin Atiyye. Beni Küleyb'dendir. İslâm şairlerinin ileri gelenlerindedir. Üslubu şair E'sa'ya benzer. Şiirlerinde teşbihe çokça yer verir. Birçok hicvi vardır. Yemame'de vefat etmiştir. (İbn Kuteybe, *a.g.e.*, c.1, s. 380.)

نَرَضَى عَنِ اللَّهِ أَنَّ النَّاسَ قَدْ عَلِمُوا *** أَلَا يُدَانِينَا مِنْ خَلْقِهِ أَحَدٌ / Allah'tan razıyız ki insanlar (Allah'ın) yarattıklarından hiçbirinin bize yaklaşılamayacağını biliyor.³¹⁹ النَّاسُ kelimesi 'nin ismidir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

• **Elif-Nun Maddesinin Kesra Olduğu Yerler:**

- I. Cümlelerin başında: *إِنَّ زَيْدًا قَائِمٌ / Şüphesiz ki Zeyd ayaktadır.*
- II. Yeminin cevabında: *وَاللَّهِ إِنَّ زَيْدًا قَائِمٌ / Allah'a yemin olsun ki Zeyd ayaktadır.*
- III. Sıla cümlesinin başında: *وَأَتَيْنَاهُ مِنَ الْكُنُوزِ مَا إِنَّ مَفَاتِحَهُ لَتَنُوءُ بِالْعُصْبَةِ أُولَى الْقُوَّةِ إِذْ قَالَ: لَه قَوْمُهُ لَا تَفْرَحُ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِينَ / Biz ona, anahtarlarını (bile taşımak) güçlü bir topluluğa ağır gelecek hazineler verdik. Hani, kavmi kendisine şöyle demişti: “Böbürlenme! Çünkü Allah, böbürlenip şımaranları sevmez.”³²⁰*
- IV. Şahıs isimlerinin haberinde: *زَيْدٌ إِنَّهُ قَائِمٌ / Zeyd şüphesiz ki O ayaktadır.*
- V. Zan manası taşımayan *قَالَ* den sonra: *قُلْ إِنَّ اللَّهَ وَاحِدٌ / De ki: “Allah birdir.”*
- VI. Başlangıç manası taşıyan *حَتَّى* dan sonra: *أَتَقُولُ ذَلِكَ حَتَّى إِنَّ زَيْدًا يَقُولُهُ / Zeyd söyledi diye sen bunu mu söylüyorsun?*
- VII. Tastik harflerinden sonra: *نَعَمْ إِنَّ زَيْدًا قَائِمٌ / Evet, Zeyd ayaktadır.*
- VIII. Başlangıç harflerinden sonra: *أَلَا إِنَّ زَيْدًا قَائِمٌ / Dikkat et! Zeyd ayaktadır.*
- IX. Haberine lamu'l-ibtida gelen cümlelerde: *إِنَّ زَيْدًا لَقَائِمٌ / Şüphesiz ki Zeyd ayaktadır.*
- X. Hâl manasındaki vâv'dan sonra: *كَمَا أَخْرَجَكَ رَبُّكَ مِنْ بَيْتِكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّ فَرِيقًا مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ لَكَارِهُونَ / (Onların bu hali) müminlerden bir grup kesinlikle istemediği halde, Rabbinin seni evinden hak uğruna çıkardığı (zamanki halleri) gibidir.³²¹*

• **Elif-Nun Maddesinin Fetha Olduğu Yerler:**

- I. Fâil olduğunda: *بَلَعْنِي أَتَيْتُكَ قَائِمٌ / Ayakta olduğun haberi bana ulaştı.*
- II. Mef'ûl olduğunda: *عَلِمْتُ أَنَّ زَيْدًا ذَاهِبٌ / Zeyd'in gittiğini bildim.*
- III. Mübteda olduğunda: *عِنْدِي أَتَيْتُكَ قَائِمٌ / Sen benim yanımda ayaktasın.*

³¹⁹ es-Süyûtî, *Hemu'l-Hevâmi*, c.2, s. 306.

³²⁰ Kasas, 28/76.

³²¹ Enfâl, 8/5.

- IV. Muzafun ileyh olduğunda: اجْلِسْ حَيْثُ أَنْ زَيْدًا جَالِسٌ / *Zeyd'in oturduğu yere otur.*
- V. لَوْ 'den sonra: لَوْ أَنَّكَ قَائِمٌ لَكَانَ كَذَا / *Ayakta olsaydın şöyle olacaktı.*
- VI. لَوْلَا 'dan sonra: لَوْلَا أَنَّكَ قَائِمٌ لَكَانَ كَذَا / *Ayakta olmasaydın şöyle olacaktı.*
- VII. Masdar ve zaman manasındaki مَا 'dan sonra: مَا أَنْ زَيْدًا جَالِسٌ / *Zeyd oturduğu sürece otur.*
- VIII. Harfi cerlerden sonra: عَجِبْتُ مِنْ أَنَّكَ قَائِمٌ / *Ayakta olmana şaşırdım.*
- IX. Atıf manasındaki حَتَّى 'dan sonra: عَرَفْتُ أُمُورَكَ حَتَّى أَنَّكَ صَالِحٌ / *Senin durumunu hatta salih biri olduğunu bildim.*
- X. مَا رَأَيْتُهُ مُذْ أَنَّكَ قَائِمٌ: ³²²مُنْذُ 'den sonra: مَا رَأَيْتُهُ مُذْ أَنَّكَ قَائِمٌ / *Sen ayakta olduğundan beri onu görmedim.*

1.9.5.5.2. كَأَنَّ

Nahiv âlimleri كَأَنَّ 'nin dört manası olduğunu söylemişlerdir.

1. Genelde teşbih (benzetmek) için kullanılır. كَأَنَّ زَيْدًا أَسَدٌ / *Zeyd sanki aslandır.*
2. Şek ve şüphe manasında kullanılır. كَأَنَّكَ مَرِيضٌ / *Hasta gibisin.*
3. Yaklaşma manasında kullanılır. ³²³كَأَنَّكَ بِالشِّتَاءِ مُقْبِلٌ / *Sanki kışın geleceksin.*

وَقُرًّا / *Sanki iki kulağında da ağırlık var.* ³²⁴âyet-i kerîmesinde وَقُرًّا kelimesi كَأَنَّ 'nin ismidir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

كَأَنَّ 'nin ismine İbn-i Rûmî'nin şu beyti örnek verilebilir:

سَسِنَةٌ تَمَسَّتْ فِي مَفَاصِلِ نَعْسٍ / *Sesinin lezzeti ve coşkusu sanki uyuklayanların mafsallarında dolaşan uyuklama gibiydi.* ³²⁵لَدَّةٌ kelimesi كَأَنَّ 'nin ismidir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

³²² Birgivî, *İzhâr*, ss. 58-60.

³²³ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 2010, s. 190.

³²⁴ Lokman, 31/7.

³²⁵ Ali el-Cârim, Mustafâ Emin, *el-Belâğatü'l-Vadiha*, Beyrut, s. 59.

1.9.5.5.3. لَكِنَّ

İstidrâk içindir. İstidrâk, önceki cümleden kaynaklanan şüpheyi ortadan kaldırmaktır.³²⁶

إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ / Şüphesiz Allah, insanlara karşı lütuf ve ikram sahibidir. Ama insanların çoğu şükretmezler.³²⁷ âyet-i kerîmesinde أَكْثَرَ kelimesi لَكِنَّ 'nin ismidir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

1.9.5.5.4. لَيْتَ

Temenni içindir. Temenni, olması imkansız ya da zor olan şeyler için kullanılır.³²⁸

وَيَقُولُ الْكَافِرُ لَيْتَنِي كُنْتُ تُرَابًا / Kâfir olan: "Keşke ben toprak olsaydım." diyecek.³²⁹ âyet-i kerîmesinde ya zamiri لَيْتَ 'nin ismidir. Sükun üzere mebni olup mahallen mansuptur.

1.9.5.5.5. لَعَلَّ

Olması beklenen ya da olmasından korkulan şeyler için kullanılır.³³⁰ Ahfeş ve Kisâî sebep için de kullanılacağını söylemiştir.³³¹

فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَّيْنًا لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَى / Ona yumuşak söz söyleyin. Belki öğüt alır, yahut korkar.³³² âyet-i kerîmesinde hu zamiri لَعَلَّ 'nin ismidir. Damme üzere mebni olup mahallen mansuptur.

³²⁶ İbn Hişam el-Ensârî, Şerhu 't-Tasrih ala 't-Tavdih, s. 294.

³²⁷ Bakara, 2/243.

³²⁸ İbn Hişam el-Ensârî, a.g.e, s. 295.

³²⁹ Nebe', 78/40.

³³⁰ Muhammed b. Hasen es-Sâiğ, Kitâbü'l-Lemahât fi Şerhi'l-Mulhati, el-Camiatü'l-İslâmiyye, Medine, 2010, c.2, ss. 535-542.

³³¹ İbn Hişam el-Ensârî, a.g.e, s. 295.

³³² Tâhâ, 20/44.

1.9.5.5.6. Cinsini Olumsuz Yapan ﻻ

Kufeliler ﻻ ‘nın isminin müfred ve nekra gelmesi durumunda mansub ve mureb olacağını söylerken Basralılar ise ﻻ ‘nın isminin aynı durumda fetha üzere mebni olacağını söylemişlerdir. Basralılar bunun gerekçesi olarak ﻻ ‘nın isminin öncesinde harfi cer taktir edildiğini ve mebniliğin harf manasından dolayı olduğunu ifade etmişlerdir.³³³

Amel Şartları:

I.Kufelilere göre ﻻ ‘nın isminin marife gelmesi caiz iken Basralılara göre caiz değildir.³³⁴

II.İsmi, müfred olursa nasb alâmeti üzerine mebnidir.

III.Haberi, hiçbir zaman isminin önüne geçemez.

IV.ﻻ ile ismi arasına fasıla girmemelidir.

V.Cümle içerisinde ﻻ tekrar ediyorsa amel edip etmemesi caizdir.

VI.Haberi çokça hafzedilmektedir.³³⁵

ﻻ Arapça’da üç şekilde gelmektedir.

I. Olumsuzluk manası: Bu manadaki ﻻ beş kısımdır.

a. Cinsini Olumsuz Yapan ﻻ : ﻻ̣ gibi amel eder.

b. Leyse gibi amel eden ﻻ

c. Atıf manasındaki ﻻ

d. Birşeyin cevabında hayır manasında kullanılan ﻻ

II. Nehiy/Yasaklama manası: Sadece muzari fiile gelir ve onu cezmeder.

III. Zaid/Fazlalık manası: Cümleyi tekid amacıyla kullanılır. Amel etmez.³³⁶

³³³ İbn Enbârî, *el-İnsaf fi Mesâili'l-Hilâf beyne'n-Nahviyyin*, c. 1, s. 302.

³³⁴ Mansur el-Velîdî, *el-İhtilâfun-Nahvî fi'l-Mansûbât*, s. 134.

³³⁵ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, ss. 233-234.

Cinsinin hükmünü olumsuz yapan harftir. Nekra olan kelimelerde amel eder. ۱۷ gibi amel ederler. İsmi muzaf ya da şibh-i muzaf olmadan müfred olarak gelirse nasb hâli ne ile oluyorsa onun üzerine mebni olur. İzâfe edilerek gelirse mansûb olur.³³⁷

قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ إِلَّا مَنْ رَحِمَ / *Nûh (a.s), "Bugün Allah'ın rahmet ettikleri hariç, O'nun azabından korunacak hiç kimse yoktur" dedi.*³³⁸ âyet-i kerîmesinde عَاصِمَ kelimesi لَ 'nın ismidir. Fetha üzere mebni olup mahallen mansuptur.

قَالَ لَا تَتْرِبَ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ يَغُورُ اللَّهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ / *Yûsuf (a.s) dedi ki: "Bugün size kınama yok. Allah sizi bağışlasın. O, merhametlilerin en merhametlisidir.*³³⁹ âyet-i kerîmesinde تَتْرِبَ kelimesi لَ 'nın ismidir. Fetha üzere mebni olup mahallen mansuptur.

Lâ tekrar ederse amel etmesi de amel etmemesi de caizdir.³⁴⁰

فَلَا رَفَثٌ وَلَا فُسُوقٌ وَلَا جِدَالٌ فِي الْحَجِّ / *Hacda cinsel ilişki, günaha sapsak, kavga etmek yoktur.*³⁴¹ âyet-i kerîmesinde رَفَثٌ, فُسُوقٌ ve جِدَالٌ kelimeleri لَ 'nın ismidir. Fetha üzere mebni olup mahallen mansupturlar.

بِأَيِّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِّن قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا يَبِيعُ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفَاعَةٌ وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ / *Ey iman edenler! Hiçbir alışverişin, hiçbir dostluğun ve hiçbir şefaatin olmadığı kıyamet günü gelmeden önce, size rızık olarak verdiklerimizden Allah yolunda harcayın. İnkâr edenler ise zalimlerin ta kendileridir.*³⁴² âyet-i kerîmesinde لَ amel etmemiştir.

اسْتَرَاخَ مِنْ لَا عَقْلَ لَهُ / *Aklı olmayan rahat eder.*³⁴³ darb-ı meselinde عَقْلَ kelimesi cinsini nefyeden lâ'nın ismidir. Fetha üzere mebni olup mahallen mansuptur.

لَ 'nın ismine Hatem-i Tai'nin³⁴⁴ (ö. 578) şu beyti örnek verilebilir:

و لا كَرِيمٍ مِنَ الْوَالِدَانِ مَصْبُوحٍ / *Sabah vakti (deve) yavrularına (süt veren) hiç bir cömert yoktur.*³⁴⁵ كَرِيمٍ kelimesi لَ 'nın ismidir. Fetha üzere mebni olup mahallen mansuptur.

³³⁶ İbn Hişâm, *Muğni'l-Lebîb*, ss. 233-243.

³³⁷ İbn Yaiş, *Şerhu'l-Mufasssal*, c. 2, s. 237.

³³⁸ Hûd, 11/43.

³³⁹ Yusuf, 12/92.

³⁴⁰ İbn Yaiş, *a.g.e.*, c. 2, s. 257.

³⁴¹ Bakara, 2/197.

³⁴² Bakara, 2/254.

³⁴³ Ebu Hilal el-Askerî, *Kitabu Cemhereti'l-Emsâl*, c.1, s. 129.

³⁴⁴ Cahiliye dönemi şairidir. Cömertliği ile meşhurdur. Necid bölgesindedir. Küçük bir Dîvânı mevcuttur. (Zirikli, *a.g.e.*, c.2, s. 151.)

1.9.5.6. 'nin Haberî 'لَا، مَا، إِنَّ'ye Benzeyen

Haberleri mansuptur. مَا ve لَا'nın amel etmesi için şartlar vardır. مَا ve لَا ile isimleri arasına إِنَّ, haberleri veya başka bir fasıla gelmeyecek. Cümledeki olumsuzluk istisna edatlarıyla bozulmayacak. Ayrıca لَا'nın isminin nekra olması gerekir.

Bunların 'لَيْسَ'ye benzeyerek amel etmesi için bir takım şartlar vardır:

I. إِنَّ ve مَا'nın amelinde isimlerinin haberlerinden önce gelmesi, إِلَّا ile olumsuzluğun bozulmaması ve ismi ile kendisi arasına birşey gelmemesi gerekir.

II. لَا'nın amelinde ise ilk şartlara ilave olarak mamullerinin nekra olması şartı vardır.

III. لَا'tın amelinde ise her iki mamülün de ismi zaman olması ve iki mamülünden birinin düşmesi şartı vardır.³⁴⁶

Beni Temimlilere göre مَا hiçbir şekilde amel etmez. Onlara göre مَا ne fiildir ne de fiile benzer. Hicazlılar ise مَا'nın 'لَيْسَ'ye benzeyerek amel ettiğini söylemişlerdir.³⁴⁷

وَقَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا هَذَا بَشَرًا إِنْ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ كَرِيمٌ / Şaşkınlıkla ellerini kestiler. "Hâşâ! Allah için, bu bir insan değil, ancak şerefli bir melektir" dediler.³⁴⁸ âyet-i kerîmesinde بَشَرًا kelimesi مَا'nın haberidir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

الَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْكُمْ مِّن نِّسَائِهِمْ مَا هُنَّ أُمَّهَاتِهِمْ / İçinizden kadınlara zihar yapanlar bilsinler ki, o kadınlar onların anaları değildir.³⁴⁹ âyet-i kerîmesinde أُمَّهَاتٍ kelimesi مَا'nın haberidir. Zâhirî kesra ile mansuptur.

كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِّن قَرْنٍ فَنَادَوا وَّلَا تَجِئْ مَنَاصٍ / Biz onlardan önce nice nesilleri helâk ettik. Onlar da feryat ettiler, ama artık kurtuluş zamanı değildi.³⁵⁰ âyet-i kerîmesinde جِئْ kelimesi لَا'tın haberidir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

لَا'nın haberine şairin şu beyti örnek verilebilir:

تَعَزَّ فَلَا شَيْءٌ عَلَى الْأَرْضِ بَاقِيًا *** وَ لَا وَرَزَّ مِمَّا قَضَى اللَّهُ وَاقِيًا / Sabret! Çünkü yeryüzünde hiçbir şey baki değildir. Ve Allah'ın takdir ettiğiinden de korunacak hiçbir sığınak yoktur.³⁵¹ وَاقِيًا kelimesi لَا'nın haberidir.

³⁴⁵ Ebu Ali el-Fârisî, *Kitabu'l-İzah*, s. 194.

³⁴⁶ Ali el-Cârim, *en-Nahvu'l-Vâdih*, Beyrut, 2012, s. 109.

³⁴⁷ Sibeveyh, *Kitabu Sibeveyh*, c.1, s. 59.

³⁴⁸ Yusuf, 12/31.

³⁴⁹ Mücadele, 58/2.

³⁵⁰ Sad, 38/3.

³⁵¹ İbn Hişâm, *Katru'n-Neda ve Bellü's-Sada Sebilu'l-Hüdâ şerhiyle birlikte*, s. 229.

1.10. MANSÛB OLAN TÂBİLER

Tâbiler; sıfat, te'kid, atfı beyan, bedel ve atıf olmak üzere 5 kısımdır. Bütün tâbiler tâbi oldukları kelimeye i'râb açısından uyarlar.³⁵² Dolayısıyla Mansûbâta tâbi olanlar da tâbi olmaları sebebiyle mansûb kabul edilmektedir.

1.10.1. Sıfat

Metbusunun manasına mutlak olarak delalet eden tâbidir.³⁵³ Metbusunun lafzından farklı olup müştak ya da müştak tevilindedir.³⁵⁴ Bu tanımdan sıfatın cümlenin herhangi bir ögesine tabi olup onu sıfatlayabileceğini anlıyoruz.

1.10.1.1. Sıfat'ın Manaları

Sıfat, tahsis, beyan etme, medh, zemm, merhamet etme, te'kid gibi manalar ifade edebilir.³⁵⁵

- Tahsis: Sıfat, nekra kelimeleri tahsis eder. رَأَيْتُ رَجُلًا عَاقِلًا / *Akıllı bir adam gördüm.*
- Beyan: Sıfat, marife olan kelimeleri beyan eder. مَرَرْتُ بِرَبِّدِ الْخَيَّاطِ / *Terzi olan adama uğradım.*
- Övme: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ / *Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.*
- Zemmetme: أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ / *Kovulmuş şeytanın şerrinden Allah'a sığınırım.*
- Merhamet etme: اللَّهُمَّ ارْحَمْ عَبْدَكَ الْمِسْكِينَ / *Rabbim miskin kuluna merhamet et!*
- Te'kid: مِلَّةُكَ عَشْرَةَ كَا / *İşte bu(oruç) tam on gündür.*³⁵⁶

1.10.1.2. Sıfat'ın Hükümleri

I.Hakiki sıfat öncesindeki isme bütün açılardan tâbi olur. Bunlar ise müzekker-müennes, marife-nekra, müfred-tesniye-cemi ve i'râbdır.³⁵⁷ İbn Cinnî (ö. 392/1002)

³⁵² Ebu Ali el-Fârisî, *Kitabu'l-İzâh*, s. 214.

³⁵³ el-Meylânî, *Şerhu'l-Muğni*, s. 180.

³⁵⁴ İbn Hişâm, *a.g.e.*, s. 419.

³⁵⁵ İbn Hişâm, *a.g.e.*, s. 416.

³⁵⁶ Bakara, 2/196.

nekranın nekrayla, marifenin de marifeyle sıfatlanabileceğini söylemiştir. Marife nekrayla, nekra da marifeyle sıfatlanamaz. Zamirler de sıfatlanamazlar.³⁵⁸

II.Nekra kelimedden sonra gelen cümle onun sıfatı olur. رَأَيْتُ رَجُلًا ذَهَبَ أَبِيهِ / Babası giden adamı gördüm.

III.Sebebî sıfat ise mevsufuna sadece i'râb ve marifelik-nekralık açısından tâbi olur.³⁵⁹ اِنْتَحَرَ الرَّجُلُ الْمُفْلِسَةَ شَرَكْتَهُ / Şirketi iflas eden adam intihar etti.

1.10.1.3. Sıfat'ın Kısımları

Sıfat hakiki ve sebebi olmak üzere iki kısma ayrılır.

1.10.1.3.1. Hakiki Sıfat

Tabi olduğu kelimenin durumunu açıklayan sığata hakiki sıfat denir.³⁶⁰ Hakiki sıfat mevsufu doğrudan niteleyen sıfattır. Sıfat, mevsufun yaptığı bir fiil olursa müenneslik-müzekkerlik, müfred-tesniye-cemi, marifelik-nekralık ve i'râb konusunda tabi olmalıdır.³⁶¹

جَاءَنِي رَجُلٌ فَاضِلٌ / Bana faziletli birisi geldi. misalinde فَاضِلٌ kelimesi tabi olduğu رَجُلٌ kelimesinin sıfatıdır ve onun durumunu açıklamaktadır.

وَالْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُهِينٌ / Kafirler için aşağılayıcı bir azab vardır.³⁶² âyet-i kerîmesinde مُهِينٌ kelimesi عَذَابٌ kelimesinin sıfatıdır. Zâhirî damme ile merfûdur.

فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ / Yüce olan Rabbi'nin ismiyle teşbih et!³⁶³ âyet-i kerîmesinde الْعَظِيمِ kelimesi رَبِّكَ kelimesinin sıfatıdır. Zâhirî kesra ile mecrûdur.

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَعَلَّكُمْ تَعْلَمُونَ / Anlayasınız diye biz onu Arapça bir Kur'an olarak indirdik.³⁶⁴ âyet-i kerîmesinde عَرَبِيًّا kelimesi قُرْآنًا kelimesinin sıfatıdır. Zâhirî fetha ile mansuptur.

Sığata Hassan bin Sabit'in (ö. 674) şu beytini örnek verebiliriz:

³⁵⁷ Abduh er-Râcihi, *et-Tatbiku'n-Nahvi*, Mektebetü'l-Meârif, Riyad, 1999, s. 373.

³⁵⁸ İbn Cinni, *Kitâbü'l-Beyân fi Şerhi'l-Lüma'*, s. 269-270.

³⁵⁹ el-Meylânî, *Şerhu'l-Muğni*, s. 187.

³⁶⁰ Galâyîni, *Camiu'd-Durûsi'l-'Arabiyye*, s. 663.

³⁶¹ Abdulkâhir el-Cürcânî, *Şerhu'l-Cümel fi'n-Nahvi*, Daru İbn Hazm, 10. Baskı, Beyrut, 2011, s. 270.

³⁶² Bakara, 2/90.

³⁶³ Hakka, 69/52.

³⁶⁴ Yusuf, 12/2.

إِذْ شَدَدْنَا شِدَّةً صَادِقَةً *** فَاجْأْنَاكُمْ إِلَى سَفْحِ الْجَبَلِ / Doğru bir şiddetle şiddetlendiğimiz zaman sizi dağın dibine sığındırdık.³⁶⁵ صَادِقَةً kelimesi öncesindeki شِدَّةً kelimesinin sıfatıdır. Zâhirî fetha ile mansuptur.

1.10.1.3.2. Sebebî Sıfat

Sebebî sıfat ise mevsufla alakalı kelimeyi niteleyen sıfattır. Yani sebebi sıfat aslında öncesindeki kelimeyi değil sonrasındaki kelimeyi niteler. Sıfat lafızda mevsufu nitelerken manada mevsufun alakalı olduğu kelimeyi niteler.

رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا / “Ey Rabbimiz! Bizleri halkı zalim olan şu memleketten çıkar, katından bize bir dost ver, bize katından bir yardımcı ver.”³⁶⁶ âyet-i kerîmesinde الظَّالِمِ kelimesi sebebi sıfattır. Sonrasındaki أَهْلُ kelimesini nitelemiştir.

1.10.1.4. Sıfat’ın Kullanım Şekilleri

Sıfat müfred olarak gelebileceği gibi cümle ve şibih cümle olarak da gelebilir.

1.10.1.4.1. Müfred Sıfat

Cümle olmayan sıfatlardır. Bunların bir kısmı müştaktır. Bir kısmı ise müştak değildir. İsmi Fâil, İsmi Mef’ûl, Sıfat-ı Müşebbehe, İsmi Mensûb, Masdar gibi kalıplardır.³⁶⁷

وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ³⁶⁸ âyet-i kerîmesinde بَيِّنَاتٍ kelimesi آيَاتٍ kelimesinin sıfatıdır.

1.10.1.4.2. Cümle Sıfat

Nekra olan kelimeler cümlelerle sıfatlanabilir. Çünkü cümleler nekra hükmündedir. Cümle isim ya da fiil cümlesi ise cümleden mevsufa dönen bir zamir olması gerekir.

³⁶⁵ Hassan bin Sabit, *Dîvânu Hassan bin Sabit*, s. 67.

³⁶⁶ Nisa, 4/75.

³⁶⁷ Suyûti, *el-Eşbâh ve 'n-Nezâir*, c. 3, s. 203.

³⁶⁸ Bakara, 2/99.

1.10.1.4.2.1. İsim Cümlesi

فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ الْقَدِيمِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمَ لَأَمْرَدَ لَهُ مِنَ اللَّهِ يَوْمَئِذٍ يَصَّدَّعُونَ / Allah tarafından, geri çevrilmesi olmayan bir gün gelmeden önce yüzünü dosdoğru dine çevir. O gün insanlar bölük bölük ayrılacaklardır.³⁶⁹ âyet-i kerîmesinde لَأَمْرَدَ لَهُ مِنَ اللَّهِ isim cümlesi يَوْمَ kelimesinin sıfatıdır. İsim cümlesi mahallen merfûdur.

1.10.1.4.2.2. Fiil Cümlesi

وَقَالَ الْآخِرُ إِنِّي أَرَانِي أَعْطَى خُبْرًا تَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُ / Diğer, “Ben de rüyamda başımın üzerinde, kuşların yediği bir ekmek taşıdığımı gördüm.³⁷⁰ âyet-i kerimesinde تَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُ fiil cümlesi خُبْرًا kelimesinin sıfatıdır. Fiil cümlesi mahallen mansuptur.

1.10.1.4.3. Şibih Cümle Sıfat

Zarf ya da câr-mecrûdan oluşan cümlelere şibih cümle denir.

الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ زِدْنَاهُمْ عَذَابًا فَوْقَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يُفْسِدُونَ / İnkâr eden ve insanları Allah'ın yolundan alıkoyanların, yapmakta oldukları bozgunculuklarına karşılık azaplarının üstüne azap ekleriz.³⁷¹ âyet-i kerimesinde فَوْقَ الْعَذَابِ şibih cümlesi عَذَابًا kelimesinin sıfatıdır. Şibih cümle mahallen mansuptur. Burada şibih cümle zarf olarak gelmiştir.

تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِّن سِجِّيلٍ / Üzerlerine balçıktan pişirilmiş taşlar atan sürü sürü kuşlar gönderdi.³⁷² âyet-i kerimesinde مِّن سِجِّيلٍ şibih cümlesi حِجَارَةٍ kelimesinin sıfatıdır. Şibih cümle mahallen mecrûdur. Burada şibih cümle câr-mecrû olarak gelmiştir.

1.10.2. Te'kîd

Te'kîd karışıklık ya da kapsayıcılık şüphesini ortadan kaldırma amacıyla te'kîd edilen isme tabi olan lafızdır. Pekiştirme, vurgulama manasındadır. Te'kîd lafzın tekrarı ve mananın tekrarı şeklinde iki kısma ayrılır. Lafzî te'kîd isim, fiil ve ya harfle yapılabilir. Manevî te'kîd ise sadece marifelerde olur.³⁷³

³⁶⁹ Rûm, 30/43.

³⁷⁰ Yusuf, 12/36.

³⁷¹ Nahl, 16/88.

³⁷² Fil, 105/4.

³⁷³ İbn Cinnî, *Kitâbü'l-Beyân fi Şerhi'l-Lüma'*, s. 278.

Te'kîd tabiri Sibeveyh, Ahfeş ve Müberred gibi Basralıların kullanımındır. Kufeliler te'kidi *teşdid* olarak isimlendirmektedir.³⁷⁴

1.10.2.1. Lafzî Te'kîd

Aynı ibârenin tekrarlanmasıyla yapılır. *الْكِتَابُ الْكِتَابُ حَافِظٌ عَلَيْهِ / Kitabı, kitabı onu koru!*³⁷⁵ örneğinde kitap kelimesi tekrar etmiştir. Bu cümledeki ikinci kitap kelimesi mef'ûlün bih olan birinci kelimeyi te'kîd etmiştir. Bundan dolayı mansûb olmuştur. Bu örnekte ismin isimle te'kîd edildiğini görmekteyiz. *جاء جاء زيدٌ / Zeyd geldi, geldi.* cümlesinde fiilin te'kîdi vardır. *نَعَمْ نَعَمْ هُوَ / Evet, evet o.* cümlesinde de harfin te'kîdi vardır.

*هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ لِمَا تُوعَدُونَ / Hâlbuki bu size vaad olunan şey, ne kadar da uzak!*³⁷⁶ âyet-i kerîmesinde *هَيْهَاتَ* kelimesinin tekrarı lafzi te'kiddir. Fiilin te'kidine örnektir.

*كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ * ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ / İleride bileceksiniz! Hayır; ileride bileceksiniz!*³⁷⁷ âyet-i kerîmesinde *كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ* cümlesinin tekrarı lafzi te'kiddir. Cümlelerin te'kidine örnektir.

*وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا / Rabbinin buyruğu ve saf saf dizilmiş olarak melekler geldi.*³⁷⁸ âyet-i kerîmesinde *صَفًّا* kelimesinin tekrarı lafzi te'kiddir. İsmi te'kidine örnektir.

1.10.2.2. Mânevî Te'kîd

Bazı kelimelerle yapılır: *كل, جميع, نفس, عين, كلا, كلتا* gibi kelimelerle yapılır. *عَيْنٌ* ve *كَلِمَاتٌ* kelimeleri müfred kelimeyi te'kîd ederler. Bu kelimeler te'kîd edilecek kelimenin zamirine muzâf olurlar. Başka bir ifade ile te'kîd edecekleri kelimeye uygun zamir alırlar.³⁷⁹

Kufeliler nekra kelimelerin belirli vakte delalet etmesi durumunda mânevî te'kîd ile te'kîd edilebileceğini söylemiştir. Basralılar ise mânevî te'kîdin tahsis ifade

³⁷⁴ Mansur el-Velidî, *el-İhtilâfun-Nahvî fi'l-Mansûbât*, s. 75.

³⁷⁵ Nusrettin Bolelli, *Arapça Dilbilgisi Nahiv ve Sarf Terimleri*, Yasin Yayınevi, İstanbul, 2006, s. 838.

³⁷⁶ Mü'minun, 23/36.

³⁷⁷ Tekâsür, 102/3-4.

³⁷⁸ Fecr, 89/22.

³⁷⁹ Meral Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, ss. 359-360.

etmesinden dolayı mutlak olarak nekranın mânevî te'kîd ile te'kîd edilemeyeceğini söylemiştir.³⁸⁰

Tesniye ya da cemi bir kelimeyi te'kîd edecekleri zaman *فَأَنْفُسُ* ve *أَعْيُنُ* şeklindeki cemileri kullanılır.³⁸¹

فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ / *Bütün melekler toptan secde ettiler.*³⁸² âyet-i kerîmesinde *كُلُّهُمْ* ve *أَجْمَعُونَ* kelimeleri manevi te'kiddir.

وَ عَلَّمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا / *Âdem'e bütün isimleri öğretti.*³⁸³ âyet-i kerîmesinde *كُلَّهَا* lafzı manevi te'kiddir.

قَابِلَتِ الْوَزِيرَ نَفْسَهُ / *Bakanın kendisiyle görüşüm.*

ذَهَبَ الْمَعْلَمُونَ أَنْفُسَهُمْ إِلَى السُّوقِ / *Öğretmenlerin kendileri çarşıya gittiler.*

نَجَّحَ الْأَخْوَانَ كِلَاهِمَا / *İki kardeşin ikisi de başardı.*

Manevi tekide örnek olarak Hassan bin Sabit'in (ö. 674) şu beyti örnek gösterilebilir:

*سَأَلْتُ فُرَيْشًا كُلَّهَا فَشِيرَاؤُهُمْ **** *بنو عابدٍ شاه الوجوه لعابدٍ* / *Kureyşin tamamına sordum.*

*Onların şerhleri Ben-i Abiddir. Yüzü çirkinlesice Abid!*³⁸⁴ *كُلَّهَا* lafzı öncesindeki *فُرَيْشًا* kelimesinin manevi tek'ididir.

1.10.3. Harflerle Atf

Atf harfi fiili ya da ismi bir hükümde ortak yapar. Ebu Ali Fârisi atf harflerinin 9 tane olduğunu söylemiştir.³⁸⁵ *إِمَّا* 'yı atf harflerinden saymamıştır. Bazı nahivcilere göre ise atf harfleri on tanedir. Bunlar; *حَتَّى* – *لكن* – *لا* – *بَلْ* – *إِمَّا* – *أَمْ* – *أَوْ* – *ثُمَّ* – *فَت* – *وَ*

1.10.3.1. وَ

Mutlak olarak hükümleri bir arada toplamak içindir. Mesela *جَاءَ زَيْدٌ وَعَمْرٌو* / *Zeyd ve Amr ayağa kalktı.* dediğimiz zaman ayağa kalkma hususunda Zeyd ve Amr'ın ortak olduğunu söyleyebiliriz. Ancak hangisinin daha önce ayağa kalktığı bu cümleden

³⁸⁰ İbn Enbârî, *el-İnsaf fi Mesâilî'l-Hilâf beyne'n-Nahviyyin*, c. 2, s. 369.

³⁸¹ Meral Çörtü, *a.g.e.*, s. 360.

³⁸² Sad, 38/73.

³⁸³ Bakara, 2/31.

³⁸⁴ Hassan bin Sabit, *Dîvânu Hassan bin Sabit*, s. 149.

³⁸⁵ Ebu Ali el-Fârisî, *Kitabu'l-İzâh*, s. 221.

anlaşılammamaktadır.³⁸⁶ Zeyd önce Amr sonra da kalkmış olabilir, ikisi aynı anda kalkmış olabilir ya da Amr önce Zeyd sonra da kalkmış olabilir. Bir karine olmaksızın vâvın manasından bu anlaşılamaz.

Vâv atıf harflerinin aslıdır. Bunun delili de *Vâv*'ın sadece hükümde ortaklık ifade etmesidir. Diğer atıf harfleri ise *Vâv*'ın gerektirdiği hükümden fazla bir mana taşımaktadır.³⁸⁷

لَا قَبْلَ اللَّهِ مِنْهُ صِرْفًا وَلَا عَدْلًا / *Allah nafilesini de, farzını da kabul etmesin!*³⁸⁸ darb-1 meselinde عَدْلًا kelimesi صِرْفًا kelimesine atfedildiği için mansuptur.

إِذْ قَالَ اللَّهُ لِيَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَرَافِعُكَ إِلَىٰ وَمُطَهِّرُكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَجَاعِلُ الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ فَوْقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ / *Hani Allah şöyle buyurmuştu: “Ey İsa! Şüphesiz, senin hayatına ben son vereceğim. Seni kendime yükselteceğim. Seni inkâr edenlerden kurtararak temizleyeceğim ve sana uyanları kıyamete kadar küfre sapanların üstünde tutacağım.*³⁸⁹ âyet-i kerîmesinde رَافِعُ kelimesi مُتَوَفِّيكِ kelimesine atfedildiği için mukadder bir damme ile merfûdur.

وَإِذْ نَادَىٰ عِبْرَاهِيمُ ابْنَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ / *(Ey Muhammed!) Güçlü ve basiretli kullarımız İbrahim'i, İshak'ı ve Yakub'u da an.*³⁹⁰ âyet-i kerîmesinde إِسْحَاقُ kelimesi إِبْرَاهِيمَ kelimesine atfedildiği için mansuptur. Aynı şekilde يَعْقُوبُ kelimesi de إِسْحَاقُ kelimesine atfedildiği için mansuptur.

وَالسَّلَامُ عَلَيَّ يَوْمَ وُلِدْتُ وَيَوْمَ أَمُوتُ وَيَوْمَ أُبْعَثُ حَيًّا / *“Doğduğum gün, öleceğim gün ve diriltileceğim gün bana selâm (esenlik verilmiştir).”*³⁹¹ âyet-i kerîmesinde أَمُوتُ kelimesi يَوْمَ أُبْعَثُ حَيًّا kelimesine atfedildiği için mansuptur. Aynı şekilde يَوْمَ وُلِدْتُ kelimesi de أَمُوتُ kelimesine atfedildiği için mansuptur.

1.10.3.2. ف

Bir bekleme olmaksızın peşi sıralık ifade eder.³⁹² Tertip ve takip içindir. Atfedilen şeylerin sırayla ve hemen peşi sıra olduğunu ifade eder.

ف harfi Arapça'da üç manaya gelmektedir.

³⁸⁶ İbn Cinnî, *Kitâbü 'l-Beyân fi Şerhi 'l-Lüma*, s. 295.

³⁸⁷ İbn Yaiş, *Şerhu 'l-Mufasssal*, s. 164.

³⁸⁸ Ebu Hilal el-Askerî, *Kitabu Cemhereti 'l-Emsâl*, c.2, s. 316.

³⁸⁹ Âl-i İmrân, 3/55.

³⁹⁰ Sad, 38/45.

³⁹¹ Meryem, 19/33.

³⁹² İbn Yaiş, *Şerhu 'l-Mufasssal*, s. 182.

I. Atıf: Atıf manasına gelen ف harfi üç mana ifade eder.

- a. Tertip
- b. Takip
- c. Sebeb

II. Şartın cevabı

III. Zaid olması³⁹³

ثم خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا / *Sonra bu az suyu “alaka” hâline getirdik. Alakayı da “mudga” yaptık. Bu “mudga”yı da kemiklere dönüştürdük ve bu kemiklere de et giydirdik.*³⁹⁴ âyet-i kerimesinde ف tertip ve takip ifade etmektedir.

فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ / *Kur'an okuduğun zaman, kovulmuş şeytandan Allah'a sığın.*³⁹⁵

فَأَعْرَضُوا فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سِنِينَ الْعِرمِ / *Fakat onlar yüz çevirdiler. Biz de üzerlerine Arim selini gönderdik.*³⁹⁶

1.10.3.3. ثُمَّ

Tertip ile beraber gecikme içindir. Atfedilen şeylerin sırayla ve bir mühlet sonra olduğunu ifade eder.³⁹⁷

وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ جَعَلَكُمْ أَزْوَاجًا / *Allah, sizi önce topraktan, sonra da az bir sudan (meniden) yarattı. Sonra sizi (erkekli dişili) eşler yaptı.*³⁹⁸

1.10.3.4. أَوْ

İki ya da daha fazla şeyden birini tercih etmek içindir.³⁹⁹ İbn Hişam 12 manası olduğunu söylemiştir.

I.Şek/Şüphe: أَوْ لَيْثًا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ / *Bir gün, ya da bir günden daha az bir süre kaldık.*⁴⁰⁰ âyet-i kerimesinde بَعْضَ kelimesi يَوْمًا kelimesine atfedilmiştir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

³⁹³ İbn Hişam, *Muğni'l-Lebîb*, ss. 161-165.

³⁹⁴ Mü'minun, 23/14.

³⁹⁵ Nahl, 16/98.

³⁹⁶ Sebe, 34/16.

³⁹⁷ İbn Yaiş, *Şerhu'l-Mufassal*, s. 174.

³⁹⁸ Fâtır, 35/11.

³⁹⁹ Ebu Ali el-Fârisî, *Kitabu'l-İzâh*, s. 223.

II. Muhayyerlik: خُدْ مِنْ مَالِي دِينَارًا أَوْ دِرْهَمًا / *Malımdan ister dinar al, ister dirhem.*

III. Mübahlık: تَعَلَّمَ الْفِقْهَ أَوْ النَّحْوَ / *Fıkı ve ya nahvi öğren.*

IV. İla(-e kadar) manası: لَا لَزْمَ لَكَ أَوْ تَقْضِيَنِي حَقِّي / *Hakkımı verene kadar yakarı bırakmayacağım.*⁴⁰¹

وَقَالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا أَوْ نَصَارَى تِلْكَ أَمَانِيُّهُمْ / *Bir de; “Yahudi ve Hıristiyanlardan başkası Cennet’e girmeyecek” dediler. Bu, onların kuruntuları!*⁴⁰² âyet-i kerimesinde نَصَارَى kelimesi هُودًا kelimesine atfedilmiştir. Takdîrî fetha ile mansuptur.

1.10.3.5. أَمْ

İstifham hemzesinden sonra kullanılan birşeyin tayinini talep etmek için kullanılan bağlaçtır.

أَزِيدُ عِنْدَكَ أَمْ عَمْرُو / *Zeyd mi yoksa Amr mı yanında?* Bu soruyu soran kişi ikisinden birinin muhatabının yanında olduğunu biliyor ancak hangisinin olduğunu bu soruyla tayin etmek istiyor.

Atıf harfi olan أَمْ ‘e Cerîr’in (ö. 728) şu beytini örnek verebiliriz:

فَاسْأَلْ أَقَوْمَكَ أَمْ قَوْمِي هُمْ ضَرَبُوا / *Sor! Senin kavmin mi yoksa benim kavmim mi vurmuş.*⁴⁰³ Şiirdeki أَمْ atıf harfidir. قَوْمِي kelimesi قَوْمَكَ kelimesine atıftır. Takdîrî damme ile merfûdur.

1.10.3.6. إِمَّا

أَوْ gibi “veya” manasında kullanılır.

إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا / *Şüphesiz biz onu (ömür boyu yürüyeceği) yola koyduk. O bu yolu ya şükrederek ya da nankörlük ederek kat eder.*⁴⁰⁴ âyet-i kerimesinde كَفُورًا kelimesi شَاكِرًا kelimesine atfedilmiştir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

وَأَخْرَجُوا مُرَجُومَ لَأَمْرِ اللَّهِ إِمَّا يُعَذِّبُهُمْ وَإِمَّا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ / *(Sefere katılmayanlardan) diğer bir kısmı da, Allah’ın emrine bırakılmışlardır. Bunlara ya azap*

⁴⁰⁰ Mü’minun, 23/113.

⁴⁰¹ İbn Hişâm, *Muğni’l-Lebîb*, ss. 67-73.

⁴⁰² Bakara, 2/111.

⁴⁰³ Cerîr, *Dîvânu Cerîr*, Daru Beyrut, Beyrut, 1986, s. 44.

⁴⁰⁴ İnsan, 76/3.

eder ya da tövbelerini kabul eder. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.⁴⁰⁵ âyet-i kerimesinde يُغَيِّبُ kelimesi يَتُوبُ kelimesine atfedilmiştir.

قُلْ مَنْ كَانَ فِي الضَّلَالَةِ فَلْيَمْدُدْ لَهُ الرَّحْمَنُ مَدًّا حَتَّىٰ إِذَا رَأَوْا مَا يُوعَدُونَ إِمَّا الْعَذَابَ وَإِمَّا السَّاعَةَ فَسَيَعْلَمُونَ / (Ey Muhammed!) De ki: “Kim sapıklık içinde ise Rahmân onlara, istenildiği kadar süre versin! Nihayet kendilerine vaad olunan azabı, ya da kıyameti gördüklerinde kimin yeri daha kötüymüş, kimin taraftarları daha zayıfmış bilecekler.”⁴⁰⁶ âyet-i kerimesinde السَّاعَةَ kelimesi الْعَذَابَ kelimesine atfedilmiştir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

1.10.3.7. بَلْ

İdrab için kullanılır. Önceden söylenilen sözden tamamen dönmek için kullanılır. Bilakis manasındadır.⁴⁰⁷

بَلْ ile atıf yapılabilmesi için iki şart vardır.

I. Atfedilen kelime müfred olacak, cümle olmayacak.

II. Öncesinde soru olmayacak.⁴⁰⁸

عَمْرًا / مَا رَأَيْتُ زَيْدًا بَلْ عَمْرًا / Zeydi görmedim bilakis amrı görmedim. misalinde عَمْرًا kelimesi زَيْدًا kelimesine atıftır. Zâhirî fetha ile mansuptur.

أُولَٰئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ / Onlar hayvanlar gibidir bilakis daha da aşağıdırlar.⁴⁰⁹

1.10.3.8. لَا

Matufun aleyh için sabit olan hükmü matuftan kaldırmak için kullanılır.

İbn Hişâm لَا'nın atıf harfi olabilmesi için üç şart olduğunu söylemiştir.⁴¹⁰

I. Öncesi olumlu olacak.

II. Öncesinde başka bir atıf harfi olmayacak. İbn Yaiş, لَا'nın öncesinde vav harfi gelmezse atıf harfi olacağını, eğer öncesinde vav gelirse iki atıf harfi peşpeşe gelemeyeceğinden dolayı atıf harfi olamayacağını ifade etmiştir.⁴¹¹

III. Atfedildiği şeyle manası ortak olmayacak.

⁴⁰⁵ Tevbe, 9/106.

⁴⁰⁶ Meryem, 19/75.

⁴⁰⁷ İbn Yaiş, Şerhu'l-Mufassal, s. 190.

⁴⁰⁸ Muhyiddin Abdulhamid, et-Tuhfetü's-Seniyye bi Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Âcrûmiyye, s. 202.

⁴⁰⁹ A'raf, 7/179.

⁴¹⁰ İbn Hişâm, Muğni'l-Lebîb, s. 237.

⁴¹¹ İbn Yaiş, Şerhu'l-Mufassal, ss. 188-189.

رَيْدًا عَمْرًا / رأيتُ رَيْدًا لا عَمْرًا / Zeydi gördüm Amr'ı değil. misalinde عَمْرًا kelimesi رَيْدًا kelimesine atıftır. Zâhirî fetha ile mansuptur.

1.10.3.9. لَكِنْ

Öncesindeki hükmü kesinleştirmek, sonrasındaki hükmün zıddını ispat etmek için kullanılır.

لَكِنْ ile atıf yapılabilmesi için üç şart vardır.

- I. Öncesinde olumsuzluk ya da yasaklama olacak
- II. Atfedilen kelime müfred olacak
- III. Öncesinde atıf harfî olan vâv olmayacak.⁴¹²

خَالِدًا بَكْرًا / مَا رَأَيْتُ بَكْرًا لَكِنْ خَالِدًا / Bekir'i görmedim ancak Halid'i gördüm. misalinde خَالِدًا kelimesi بَكْرًا kelimesine atıftır. Zâhirî fetha ile mansuptur.

1.10.3.10. حَتَّى

Gaye ve tedric (aşama aşama tamamlanma) manasında kullanılır.⁴¹³

حَتَّى ile atıf yapılabilmesi için şartlar vardır:

- I. Öncesi ile sonrası aynı cinsten olacak.
- II. Tahkir ya da tazim ifade edecek. Yani حَتَّى'nın sonrası öncesine nispetle ya daha üstün ya da daha düşük olacak.⁴¹⁴

النَّاسُ الْأَنْبِيَاءُ / مَاتَ النَّاسُ حَتَّى الْأَنْبِيَاءُ / Peygamberler de öldü. misalinde النَّاسُ kelimesi الْأَنْبِيَاءُ kelimesine atıftır. Zâhirî damme ile merfûdur.

Atıf harfî olan حتى 'ya Ebu Mervan'ın⁴¹⁵ şu beyti örnek verilebilir:

أَلْقَى الصَّحِيفَةَ كَيْ يُخَفِّفَ رَحْلَهُ وَ الزَّادَ حَتَّى نَعْلَهُ أَلْقَاهَا / Yükünü hafifletmek için defterini, yol azığınızı, ta ayakkabısına kadar attı.⁴¹⁶ نَعْلُ kelimesi الصَّحِيفَةَ 'ye atıftır ancak ondan bir cüz değildir. Ama yükünü hafifletmek için ayakkabısını dahi atması takdiren yükten sayılıyor.

⁴¹² Muhyiddin Abdulhamid, *et-Tuhfetü's-Seniyye bi Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Âcrûmiyye*, s. 202.

⁴¹³ Muhyiddin Abdulhamid, *a.g.e.*, s. 203.

⁴¹⁴ İbn Yaiş, *Şerhu'l-Mufasssal*, s. 175.

⁴¹⁵ Abdulmelik bin Ziyadetullah et-Tubnî. Dil ve hadis âlimi. Şâir. Doğuya rihle yapıp hacca gitmiştir. Endülüslüdür. Kurtuba'da öldürülmüştür. (Zirikli, *a.g.e.*, c.4, s. 158-159.)

⁴¹⁶ İbn Hişâm el-Ensârî, *Katru'n-Neda ve Bellü's-Sada Sebilu'l-Hüdâ şerhiyle birlikte*, s. 440.

1.10.4. Bedel

Bedel, konuşmacı tarafından bizzat kastedilmeyen ve mübdelün minhu denilen kelimeye ön hazırlık için cümlede yer alan kelimedir. Bedel olan kelime i'râbta mübdelun minh'e tabidir. Bedel, mübdelün minhu olan kelimeye açıklık getirmek için kullanılır.⁴¹⁷

Sibeveyh, Ahfeş ve Müberred bedel tabirini kullanırken Kufeliler bedel yerine tercüme, tekrar, tefsir ve tebyin gibi tabirler kullanmışlardır.⁴¹⁸

Bedel, tahkik ve kuvvetlendirme noktasında te'kid; izah etme ve tahsis etme noktasında ise sıfat gibidir. Dört kısımdır: Bedel-i Kül (Mutabık), Bedel-i Ba'z, Bedel-i İştimal, Bedel-i Galat.⁴¹⁹

1.10.4.1. Bedel-i Kül (Mutabık)

Bedel olan kelime mana itibariyle mübdelun minh ile uyum içinde ise yani bedel olan kelime mübdelun minh olan kelimenin aynısı ise buna bedel-i mutabık denir.

اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ / *Bizi doğru yola ilet kendilerine nimet verdiklerinin yoluna.*⁴²⁰ âyet-i kerimesinde صِرَاطَ kelimesi öncesindeki الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ifadesinden bedeldir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

1.10.4.2. Bedel-i Ba'z

Bedel olan kelime mübdelün minhu olan kelimenin bir parçası ise buna bedel-i ba'z mine'l-küll denir.

أَكَلْتُ الرَّغِيفَ ثَلَاثَةً / *Ekmegi, üçte birini yedim.* Örneğinde ثَلَاثَةً ifadesi bedel-i ba'zdır.

وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا / *Yolculuğuna gücü yetenlerin hacetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır.*⁴²¹ âyet-i kerimesinde مَنْ ismi mevsulü öncesindeki النَّاسِ kelimesinden bedeldir. Sükûn üzere mebni olup mahallen mecrurdur.

⁴¹⁷ Ahmet Aslan, *Arapça Dilbilgisi Nahiv İlmî*, s. 185.

⁴¹⁸ Mansur el-Velîdî, *el-İhtilâfun-Nahvî fi'l-Mansûbât*, s. 74.

⁴¹⁹ İbn Cinnî, *Kitâbü'l-Beyân fi Şerhi'l-Lüma'*, s. 288.

⁴²⁰ Fatiha, 1/6-7.

⁴²¹ Âl-i İmrân, 3/97.

1.10.4.3. Bedel-i İştimal

Bedel olan kelime mubdelün minhunun bir parçası değil de onunla ilgili ise buna bedel-i iştimal denir.⁴²²

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ / Sana haram ayda savaşmayı soruyorlar.⁴²³ âyet-i kerimesinde قِتَالٍ kelimesi öncesindeki الشَّهْرِ kelimesinden bedeldir. Zâhirî kesra ile mecrûrdur.

1.10.4.4. Bedel-i Galat

Söylenmek istenen yerine yanlışlıkla başka bir şey söylendiğinde bunu düzeltmek için kullanılır.⁴²⁴

رَأَيْتُ جِمَارًا زَيْدًا / Eşeği Zeyd'i gördüm. Misalinde زَيْدًا kelimesi جِمَارًا kelimesinden bedeldir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

1.10.5. Atf-ı Beyan

Tâbi olduğu kelimeyi açıklayan, sıfat olmayan tâbidir.⁴²⁵

Atf-ı beyan, Sibeveyh, Müberred, İbn Serrac ve Ebu Ali Fârisî'nin kullandığı tabirdir. Kufeliler ise atf-ı beyanı tercüme olarak isimlendirmektedir.⁴²⁶

قَالَ مُوسَى لِأَخِيهِ هَارُونَ / Musa (a.s) kardeşi Harun (a.s)'a dedi.⁴²⁷ âyet-i kerimesinde هَارُونَ kelimesi öncesindeki أَخِيهِ kelimesinden bedeldir. Gayr-ı munsarif olduğu için zâhirî fetha ile mecrûrdur.

1.11. MANSÛB FİİLİ MUZARİLER

Muzari fiilin mu'reb oluşunda Basralılar ve Kufeliler arasında ittifak vardır. Basralılar üç sebepten dolayı muzari fiilin mureb olduğunu söylemişlerdir.⁴²⁸ Fiili muzari ismi fâile lafzen, manen ve istimâlen benzemektedir.

⁴²² Ahmet Aslan, *Arapça Dilbilgisi Nahiv İlmi*, ss. 186-187.

⁴²³ Bakara, 2/217.

⁴²⁴ Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, *et-Tuhfetü's-Seniyye bi Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Âcrûmiyye*, s. 215.

⁴²⁵ İbnü'l-Hâcib, *Kâfiye*, s.294.

⁴²⁶ Mansur el-Velidî, *el-İhtilâfun-Nahvî fi'l-Mansûbât*, s. 76.

⁴²⁷ A'raf, 7/142.

⁴²⁸ İbn Enbârî, *el-İnsaf fi Mesâili'l-Hilâf beyne'n-Nahviyyin*, c. 2, s. 446.

I.Manevî Benzerlik: Muzari fiil isim gibi tahsis edilmesi: Nekra isim el takısı aldığında tahsis edildiği gibi muzari fiil de şimdiki zaman ve gelecek zamanı kapsama durumu bazı edatlarla tahsis edilebilir.

II.Kullanım Benzerliği: İsm-i fâil gibi haberine lam-ı ibtidâ alması ve nekra kelimenin sıfatı olması.

III.Lafzî Benzerlik: Harf sayısı, hareke ve sükun açısından ismi fâile benzemesidir.⁴²⁹

Fiil-i muzariyi nasb eden on tane edat vardır. Bunlar kendi içerisinde üç kısma ayrılır. Kendi başına nasb edenler, caiz olarak gizli gelen أَنْ ile nasb edenler, vacib olarak gizli gelen أَنْ ile nasb edenler.

1.11.1. Kendi Başına Fiili Muzariyi Nasb Edenler

Kendi başına fiili muzariyi nasb edenler: اذن - كي - لن - أَنْ

1.11.1.1. أَنْ

Fiili muzariye en çok nasb eden harftir. أَنْ diğer naspedicilerin aksine açık olarak da gizli olarak da gelebilir. Nasbedici olan أَنْ masdariyyedir. İbn Hişam أَنْ 'in nasbedici olması için masdariyye olması gerektiğini söylemiş, bundan hareketle tefsir ve ziyade manasında olan أَنْ 'in masdar harfi olan أَنْ 'den farklı olduğunu ifade etmiştir.⁴³⁰

أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ / İman edenlerin kalplerinin saygı ile ürpermesinin zamanı gelmedi mi?⁴³¹ âyet-i kerîmesinde تَخْشَعُ fiili أَنْ ile mansuptur. Nasb alâmeti zâhirî fethadır.

أَحْسِبَ النَّاسَ أَنْ يَبْتَئِرُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ / İnsanlar, “İnandık” demekle imtihan edilmeden bırakılacaklarını mı zannederler.⁴³² âyet-i kerîmesinde يَبْتَئِرُوا ve يَقُولُوا fiilleri أَنْ ile mansuptur. Nasb alâmetleri nun'un hazfidir.

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا الْبَلَدَ آمِنًا وَاجْنُبْنِي وَبَنِيَّ أَنْ نَعْبُدَ الْأَصْنَامَ / Hani İbrahim demişti ki: “Rabbim! Bu şehri güvenli kıl, beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut.”⁴³³ âyet-i kerîmesinde نَعْبُدُ fiili أَنْ ile mansuptur. Nasb alâmeti zâhirî fethadır.

⁴²⁹ Birgivî, *İzhar*, ss. 38-39.

⁴³⁰ İbn Hişam, *Katru'n-Neda ve Bellü's-Sada Sebîlu'l-Hüdâ şerhiyle birlikte*, ss. 119-120.

⁴³¹ Hadîd, 57/16.

⁴³² Ankebût, 29/2.

⁴³³ İbrahim, 14/35.

‘in lâm’ dan sonra caiz olarak gizli gelmesi, vacip olarak gizli gelmesi ve vacip olarak zahir gelmesi mümkündür.⁴³⁴ Şayet أَنْ nefiy lâ’sından sonra gelirse ortaya çıkması vaciptir.

رُسُلًا مُبْتَلِينَ وَمُنذِرِينَ لِنَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا / *Müjdeleyiciler ve uyarıcılar olarak peygamberler gönderdik ki, peygamberlerden sonra insanların Allah’a karşı bir bahaneleri olmasın. Allah, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.*⁴³⁵ âyet-i kerîmesinde أَنْ zahir olarak gelmiştir. Nasb alâmeti zâhirî fethadır.

1.11.1.2. لَنْ

Fiili muzariyi nasb edip gelecek zamanda olumsuz yapar.

فَلَنْ أُبْرِحَ الْأَرْضَ حَتَّى يَأْتَنِّي أَبِي أَوْ يَحْكُمَ اللَّهُ لِي وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ / *Artık babam bana izin verinceye veya Allah, hakkımda hükmedinceye kadar buradan asla ayrılmayacağım. O, hükmedenlerin en hayırlısıdır.*⁴³⁶ âyet-i kerîmesinde أُبْرِحَ fiili لن ile mansuptur. Nasb alâmeti zâhirî fethadır.

وَإِنْ تَدْعُهُمْ إِلَى الْهُدَى فَلَنْ يَهْتَدُوا إِذًا أَبَدًا / *Sen onları hidayete çağırırsan da artık ebediyen hidayete gelmezler.*⁴³⁷ âyet-i kerîmesinde يَهْتَدُوا fiili لن ile mansuptur. Nasb alâmeti nun’un hazfidir.

1.11.1.3. كَيْ

Sebeup manasındadır. İbn Malik كَيْ ‘in lâm-ı ta’lil manası ya da أَنْ masdariyye manası taşığını söylemiştir.⁴³⁸

إِذْ تُصْعِدُونَ وَلَا تَلْوُونَ عَلَى أَحَدٍ وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِي أُخْرَاكُمْ فَأَتَابَكُمْ عَمَّا بَعِمَ لَكِنَّا لَنَحْنُ نُوأَى عَلَى مَا فَاتَكُمْ / *Peygamber, arkanızdan sizi çağırırken siz durmadan dağa yukarı kaçıyor, hiç kimseye dönüp bakmıyordunuz. Bundan dolayı Allah, size keder üstüne keder verdi ki, (bu durumlara alışasınız ve daha sonra) elinizden gidene, ve*

⁴³⁴ İbn Hişâm, a.g.e, s. 126.

⁴³⁵ Nisa, 4/165.

⁴³⁶ Yûsuf, 12/80.

⁴³⁷ Kehf, 18/57.

⁴³⁸ İbn Malik, el-Kâfiyetü ’ş-Şâfiye, c.2, s. 116.

başınıza gelene üzülmeyesiniz. Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır. ⁴³⁹ âyet-i kerîmesinde تَخْرُتُوا fiili كَيْ ile mansuptur. Nasb alâmeti nun'un hazfidir.

فَرَجَعْنَاكَ إِلَىٰ أُمِّكَ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا / Gözü aydın olsun, üzülmesin diye seni annene döndürdük. ⁴⁴⁰ âyet-i kerîmesinde تَقَرَّ fiili كَيْ ile mansuptur. Nasb alâmeti zâhirî fethadır.

1.11.1.4. اِذْنٌ

Öyleyse manasındadır. Cevap ve karşılık vermek için kullanılır. اِذْنٌ 'in fiili muzariyi nasbetmesi için üç şart vardır:

I. Fiil gelecek zaman manasında olacak,

II. اِذْنٌ cümleinin başında gelecek,

III. Fiili muzari ile اِذْنٌ arasına fasıla girmeyecek. ⁴⁴¹

Örneğin arkadaşın sana سَأَخْرُجُ (çıkacağım) dediğinde sen de اِذْنٌ اِنْ اِفَّاكَ (öyleyse sana arkadaşlık edeceğim) dersin اِذْنٌ nasb edici olur.

اِذْنٌ 'e Hassan bin Sabit'in (ö. 674) şu beyti örnek verilebilir:

اِذْنٌ وَاللّٰهُ نَزَمِيَهُمْ بِحَرْبٍ *** تُشَيِّبُ الطِّفْلَ قَبْلَ الْمَشِيْبِ / Vallahi, o zaman onlarla öyle bir savaşıcağız ki, çocukları yaşlanmadan ihtiyarlaştıran bir savaşla savaşıcağız. ⁴⁴² Şiirde اِذْنٌ fiili muzariyi nasbetmiştir. Nasb alâmeti zâhirî fethadır.

1.11.2. Kendinden Sonra Caiz Olarak Gizli Gelen اِنْ ile Nasb Edenler

İbn Hişâm el-Ensârî (ö. 761/1360) lââm'dan sonra gelen اِنْ 'in üç durumunun olduğunu söyler. اِنْ 'in gizlenmesinin vacip olduğu yerler, اِنْ 'in açığa çıkmasının vacip olduğu yerler ve iki durumun caiz olduğu yerler. ⁴⁴³ Kendisinden sonra caiz olarak gizli gelen اِنْ ile nasb edenler: Sebep manası bildiren lââm harfinden sonra gelir.

فَالْتَقَتَهُ اَلْ فِرْعَوْنُ لِيَكُوْنَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزْنًا / Nihayet Firavun ailesi kendilerine düşman ve üzüntü kaynağı olacak olan o çocuğu bulup aldı. ⁴⁴⁴ âyet-i kerîmesinde يَكُوْنَ fiili lââm'dan sonra caiz olarak gizli gelen اِنْ ile mansuptur. Nasb alâmeti zâhirî fethadır.

⁴³⁹ Âl-i İmrân, 3/153.

⁴⁴⁰ Tâhâ, 20/40.

⁴⁴¹ İbn Akîl, Şerhu İbn Akîl, s. 317.

⁴⁴² İbn Hişâm, Katru'n-Neda ve Bellü's-Sada Sebîlu'l-Hüdâ şerhiyle birlikte, s. 117.

⁴⁴³ İbn Hişâm, a.g.e, s. 126.

⁴⁴⁴ Kasas, 28/8.

لِيُوقِرَهُمْ أَجْرَهُمْ وَيَزِدَّهُمْ مِنْ فَضْلِهِ / Allah, kendilerine mükâfatlarını tam olarak versin ve kendi lütfundan daha da artırsın diye (böyle yaparlar).⁴⁴⁵ âyet-i kerîmesinde يُوقِرُ fiili lâm'dan sonra caiz olarak gizli gelen أَنْ ile mansuptur. Nasb alâmeti zâhirî fethadır.

1.11.3. Kendinden Sonra Vacib Olarak Gizli Gelen أَنْ ile Nasb Edenler

Kendisinden sonra vacib olarak gizli gelen أَنْ ile nasb edenler: Olumsuzluk lâmanı(lâm-ı cuhud), حَتَّى, sebep fâ'sı, birliktelik vâv'ı, illâ veya ilâ manasındaki أَوْ den sonra gelir.⁴⁴⁶ Toplamda on tane harf fiili muzariyi nasb eder.

1.11.3.1. Lâm-ı Cuhud

لَمْ يَكُنْ ve مَا كَانَ 'dan sonra gelen lâm harfine lâm-ı cuhud denir.

وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ / Halbuki sen içlerinde iken Allah, onlara azap edecek değildi.⁴⁴⁷ âyet-i kerîmesinde يُعَذِّبُ fiili lâm-ı cuhuddan sonra vacib olarak gizli gelen أَنْ ile mansuptur. Nasb alâmeti zâhirî fethadır.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وظَلَمُوا لَمْ يَكُنْ اللَّهُ لِيَغْفِرْ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيقًا / Şüphesiz inkâr edenler ve zulmedenler (var ya), Allah onları asla bağışlayacak ve doğru yola iletecek değildir.⁴⁴⁸ âyet-i kerîmesinde يَغْفِرُ fiili lâm-ı cuhuddan sonra vacib olarak gizli gelen أَنْ ile mansuptur. Nasb alâmeti zâhirî fethadır.

1.11.3.2. حَتَّى

Gaye manasındadır. Kendisinden sonra gelen gizli أَنْ fiili muzariyi nasb eder.

لَا أَكُونُ كَالضَّيِّعِ ، تَسْمَعُ اللَّذَمَّ حَتَّى تُصَادَ / ⁴⁴⁹ darb-ı meselinde تُصَادُ kelimesi حَتَّى 'dan sonra vacib olarak gizli gelen أَنْ ile mansuptur. Nasb alâmeti zâhirî fethadır.

وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّى نَبْعَثَ رَسُولًا / Biz, bir peygamber göndermedikçe azap edici değiliz.⁴⁵⁰ âyet-i kerîmesinde نَبْعَثُ fiili حَتَّى 'dan sonra vacib olarak gizli gelen أَنْ ile mansuptur. Nasb alâmeti zâhirî fethadır.

⁴⁴⁵ Fâtır, 35/30.

⁴⁴⁶ İbn Cinnî, *Kitâbu'l-Beyan*, s. 430.

⁴⁴⁷ Enfâl, 8/33.

⁴⁴⁸ Nisâ, 4/168.

⁴⁴⁹ Ebu Hilal el-Askerî, *Kitabu Cemhereti'l-Emsâl*, c.2, s. 310.

⁴⁵⁰ İsrâ, 17/15.

1.11.3.3. Sebep Fa'sı

Fa / ف altı şeyin cevabında gelirse kendinden sonra vacib olarak gizli gelen أَنْ ile fiili muzari nasp olur. Bunlar emir, nehiy, nefiy, soru, temenni ve arzıdır.⁴⁵¹

فَهَلْ لَنَا مِنْ شَفَعَاءَ فَيَشْفَعُوا لَنَا / Bizim için şefaathçılar var mı ki bize şefaath etseler.⁴⁵² âyet-i kerîmesinde sorudan sonra gelen sebep fa'sı geldiği için يَشْفَعُوا fiili sebep fa'sından sonra vacib olarak gizli gelen أَنْ ile mansuptur. Nasb alâmeti nun'un hazfidir.

لَا يُضَيُّ عَلَيْهِمْ فَيَمُوتُوا / Hüküm verilmez ki ölsünler.⁴⁵³ âyet-i kerîmesinde nefiyden sonra gelen sebep fa'sı geldiği için يَمُوتُوا fiili sebep fa'sından sonra vacib olarak gizli gelen أَنْ ile mansuptur. Nasb alâmeti nun'un hazfidir.

وَلَا تَطَّعُوا فِيهِ فَيَجِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبِي / Bu konuda aşırı da gitmeyin, yoksa üzerinize gazabım iner.⁴⁵⁴ âyet-i kerîmesinde nehiyden sonra gelen sebep fa'sı geldiği için يَجِلَّ fiili sebep fa'sından sonra vacib olarak gizli gelen أَنْ ile mansuptur. Nasb alâmeti zâhirî fethadır.

Sebep fa'sından sonra vacib olarak gizli gelen أَنْ 'e şairin şu beyti örnek verilebilir:

رَبِّ وَقَفْتَنِي فَلَا أُعْدِلُ عَنْ *** سَنَنْ السَّاعِينَ فِي خَيْرِ السَّنَنِ / Ey Rabbim! Beni başarılı kıl ki, yolların en hayırlısında yürüyenlerin yolundan asla ayrılmayayım.⁴⁵⁵ Şiirde emirden sonra gelen sebep fa'sı geldiği için أُعْدِلُ fiili sebep fa'sından sonra vacib olarak gizli gelen أَنْ ile mansuptur.

1.11.3.4. Birliktelik Vâv'ı

Vâv harfi birliktelik manası taşırısa kendisinden sonra vacib olarak gizli gelen أَنْ ile fiili muzariyi nasbeder.⁴⁵⁶

أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخَلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا مِنْكُمْ وَيَعْلَمَ الصَّابِرِينَ / Yoksa siz; Allah, içinizden cihad edenleri (sınayıp) ayırt etmeden ve yine sabredenleri (sınayıp) ayırt etmeden cennete gireceğinizi mi sandınız? ⁴⁵⁷ âyet-i kerîmesinde يَعْلَمُ fiili sebep

⁴⁵¹ el-Meylânî, Şerhu'l-Muğni, ss. 358-359.

⁴⁵² A'raf, 7/53.

⁴⁵³ Fâtır, 35/36.

⁴⁵⁴ Tâhâ, 20/81.

⁴⁵⁵ İbn Hişâm el-Ensârî, Katru'n-Neda ve Bellü's-Sada Sebilu'l-Hüdâ şerhiyle birlikte, s. 132.

⁴⁵⁶ İbn Akîl, Şerhu İbn Akîl, s. 324.

⁴⁵⁷ Âl-i İmran, 3/142.

birliktelik manasındaki vâv'dan sonra vacib olarak gizli gelen اُنْ ile mansuptur. Nasb alâmeti zâhirî fethadır.

Birliktelik vâvından sonra gizli gelen اُنْ 'e Ebu'l-Esved ed-Düeli'nin⁴⁵⁸ (ö. 689) şu beyti örnek verilebilir:

لا تَنَّهُ عَنْ خُلُقٍ وَ تَأْتِي مِثْلَهُ *** عَارٌّ عَلَيْكَ إِذَا فَعَلْتَ عَظِيمٍ / Kendin aynısını yapmanla beraber kötü bir ahlaktan sakındırma. Böyle yaparsan büyük ayıp olur.⁴⁵⁹ تَأْتِي fiili nehiy olan لا تَنَّهُ 'nin ardından gelen vav'dan sonraki gizli bir اُنْ ile mansuptur.

1.11.3.5. اُوْ

اُوْ nerede gelirse gelsin atıf harfi olarak kullanılır. Sonrasındaki fiili muzari ya atıf yoluyla ya da اُوْ 'in istisna manası taşımasıyla mansûb gelir. Eğer istisna manasında olursa kendisinden sonra gelen gizli اُنْ fiili muzariyi nasb eder. Bu durumda اُوْ , اُوْ اِنْ / ancak manasında olur.⁴⁶⁰

اُوْ اِنْ اَنْتَ تَقْضِي حَقِّي / Ancak hakkımı verersen yakamı bırakacağım. örneğinde اُوْ istisna manasında olduğu için kendisinden sonra gelen gizli اُنْ ile mansuptur. Nasb alâmeti zâhirî fethadır.

اُوْ'den sonra gizli gelen اُنْ 'e Ziyad el-A'cem'in⁴⁶¹ şu beyti örnek verilebilir:

اُوْ اِنْ اَنْتَ تَقْضِي حَقِّي / Bir kavmin mızraklarının kabzasını yokladığım zaman ya çıkıntılarını kırardım, pürüzsüz düz olması hariç.⁴⁶² اُوْ'den sonra gizli gelen اُنْ , اُنْ تَسْتَقِيمًا fiilini nasp etmiştir.

⁴⁵⁸ Şair, muhaddis, nahivci. Tabiin'dendir. Nahiv'de ilk kitap yazandır. Hz. Ali'yle Sıffin'e şahit olmuştur. Taun hastalığına yakalanıp Basra'da vefat etti. (İbn Kuteybe, a.g.e., c.2, s. 134.)

⁴⁵⁹ Ebu Ali el-Fârisî, *Kitâbu'l-İzâh*, s. 245.

⁴⁶⁰ İbn Cinnî, *Kitâbu'l-Beyan*, s. 437.

⁴⁶¹ Emevi Dönemi şairlerindendi. İsfahan'da doğdu. Ardından Horasan'da hayatını devam ettirdi ve orada vefat etti. Abdul Kays'ın kölesiydi Yabancı kelimeleri çok kullandığından a'cemi lakabıyla anıldı. Şiirlerinin hemen hemen çoğu devrinin yöneticilerini medh, cimrilerini ise yergi hakkındadır. (İbn Kuteybe, a.g.e., c.1, s. 353; Zirikli, a.g.e., c.3, s. 54.)

⁴⁶² İbn Hişâm el-Ensârî, *Şerhu Şuzûri'z-Zeheb*, s. 275.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: FETİH SÛRESİ'NİN MANSÛBAT AÇISINDAN İNCELENMESİ

SÛRE HAKKINDA GENEL BİLGİ

1.12. NÜZÛL SEBEBİ

Vahidî'nin el-Misver ibn Mahrame ve Mervân ibnu'l-Hakem'den rivayetine göre Feth Sûresi başından sonuna kadar Mekke-Medine arasında ve Hudeybiye musalahası hakkında nazil olmuştur.⁴⁶³

Bu sûre hicretin altıncı senesi Zilka'de ayında müşrikler Peygamber Efendimizi (s.a.v) Mescid-i Haram'a girmekten alıkoydukları sırada nâzil olmuştur. Daha sonra müşrikler Peygamber Efendimizle (s.a.v) anlaşmaya meylettiler. Bu yıl geri dönmesini gelecek yıl ise umre yapmasını istediler. Sahabe'den bir kısım bunu istemese de Allah Rasûlü (s.a.v) bu isteklerini kabul etti. Allah Rasûlü (s.a.v) umreden engellendiği için hedy kurbanını kesip dönünce Allah Azze ve Celle bu sûreyi indirdi.⁴⁶⁴

1.13. SÛRENİN MUHTEVÂSİ

Bu mübârek sûre muâmelât, ibâdet, ahlâk ve irşâd gibi esas hükümleri ele alan Medine'de inmiş diğer sûreler gibi ahkâm yönüne ağırlık verir.

Bu mübârek sûre hicretin altıncı yılında Hz. Peygamber (s.a.v) ile müşrikler arasında yapılan Hudeybiye anlaşmasını anlatır. Bu barış Mekke'nin fethi için bir başlangıç olmuştur. Mü'minlerin üstünlüğü, zaferi ve hükümranlığı bu fetihle tamamlanmış, insanlar bölük bölük Allah'ın dinine girmişlerdir.⁴⁶⁵

1.14. SÛRENİN FAZİLETİ

Allah Rasûlü (s.a.v) bir gece seferlerinden birinde gidiyordu. Hz. Ömer de onunla beraberdi. Hz. Ömer bir şey sordu ancak Allah Rasûlü (s.a.v) ona cevap

⁴⁶³ Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbü'rî el-Vâhidî, *el-Câmi' fi Esbâbi'l-Nüzûl*, Müessesetu'r-Risâle Naşirun, Dimeşk, 2011, s. 454.

⁴⁶⁴ Ebu'l-Fidâ İsmâil b Ömer İbn Kesir, *Muhtasarü Tefsiri İbn Kesir*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, 2010, c.3, s. 273.

⁴⁶⁵ Muhammed Ali Es-Sâbüni, *Safvetü't-Tefâsîr*, Ensar Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2012, c.6, s. 96.

vermedi. Tekrar sordu cevap vermedi. Sonra tekrar sordu cevap vermedi. Ardından Hz. Ömer: “Anan seni kaybetsin, üç kere Allah Rasûlü’nü (s.a.v) bıktırdın. Hiçbirinde sana cevap vermedi” dedi. Hz. Ömer “İnsanların önüne gelene kadar devemi hareket ettirdim. Hakkımda bir âyet inmesinden korktum. Allah Rasûlü’ne geldim ve ona selam verdim.” dedi. Rasûlullah (s.a.v) bana: "Bu gece bana bir sûre nazil oldu. Benim için üzerine güneşin dolduğu her şeyden (dünyadan) daha sevimlidir." buyurarak bana Fetih Suresini okudu.⁴⁶⁶

1.15. SÛRENİN MEÂLİ

İçinde İslâm'ın elde edeceği fetih, başarı ve zaferden bahsedildiği için Fetih adını alan bu sûre, hicretin altıncı yılında Hudeybiye antlaşması dönüşünde Mekke ile Medine arasında inmiş ve Medine'de inen sûrelerden sayılmıştır; 29 (yirmidokuz) âyettir. Rahmân ve Rahîm (olan) Allah'ın adıyla.

1. Biz sana doğrusu apaçık bir fetih ihsan ettik.
2. Böylece Allah, senin geçmiş ve gelecek günahını bağışlar. Sana olan nimetini tamamlar ve seni doğru bir yola iletir.
3. Ve sana şanlı bir zaferle yardım eder.
4. İmanlarını bir kat daha arttırsınlar diye müminlerin kalplerine güven indiren O'dur. Göklerin ve yerin orduları Allah'ındır. Allah bilendir, her şeyi hikmetle yapandır.
5. (Bütün bu lütuflar) mümin erkeklerle mümin kadınları, içinde ebedî kalacakları, zemininden ırmaklar akan cennetlere koyması, onların günahlarını örtmesi içindir. İşte bu, Allah katında büyük bir kurtuluştur.
6. (Bir de bunlar) Allah hakkında kötü zanda bulunan münafık erkeklere ve münafık kadınlara, Allah'a ortak koşan erkeklere ve ortak koşan kadınlara azap etmesi içindir. Müslümanlar için bekledikleri kötülük çemberi başlarına gelsin! Allah onlara gazap etmiş, lânetlemiş ve cehennemi kendilerine hazırlamıştır. Orası ne kötü bir yerdir!
7. Göklerin ve yerin orduları Allah'ındır. Allah azîzdir, hakîmdir.
8. Şüphesiz biz seni, şahit, müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik.
9. Ta ki (ey müminler!) Allah'a ve Rasûlüne iman edesiniz, Rasûlüne yardım edesiniz, O'na saygı gösteresiniz ve sabah akşam Allah'ı tesbih edesiniz.

⁴⁶⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, *Sahihu'l-Buhârî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 5. Baskı, Beyrut, 2007, c.3, s. 350.

10. Muhakkak ki sana biat edenler ancak Allah'a biat etmektedirler. Allah'ın eli onların ellerinin üzerindedir. Kim ahdini bozarsa, ancak kendi aleyhine bozmuş olur. Kim de Allah ile olan ahdine vefa gösterirse Allah ona büyük bir mükâfat verecektir.

11. Bedevîlerden geri kalmış olanlar, sana diyecekler ki: "Mallarımız ve ailelerimiz bizi alıkoydu. Allah'tan bizim bağışlanmamızı dile." Onlar kalplerinde olmayanı dilleriyle söylerler. De ki: Allah size bir zarar gelmesini dilerse veya bir fayda elde etmenizi isterse O'na karşı kimin bir şeye gücü yetebilir? Kaldı ki, Allah yaptıklarınızdan haberdardır.

12. Aslında siz Peygamberin ve müminlerin ailelerine bir daha dönmeyeceklerini sanmıştınız. Bu sizin gönüllerinize güzel göründü de kötü zanda bulundunuz ve helâki hak etmiş bir topluluk oldunuz.

13. Kim Allah'a ve Rasûlüne iman etmezse bilsin ki biz, kâfirler için çılgın bir ateş hazırlamışızdır.

14. Göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır. O, dilediğini bağışlar, dilediğine ceza verir. Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir.

15. Siz ganimetleri almak için gittiğinizde seferden geri kalanlar: Bırakın, biz de arkanıza düşelim, diyeceklerdir. Onlar, Allah'ın sözünü değiştirmek isterler. De ki: "Siz asla bizim peşimize düşmeyeceksiniz! Allah daha önce sizin için böyle buyurmuştur." Onlar size: Hayır, bizi kıskanıyorsunuz, diyeceklerdir. Bilâkis onlar, pek az anlayan kimselerdir.

16. Bedevîlerden (seferden) geri kalmış olanlara de ki: Siz yakında çok kuvvetli bir kavme karşı savaşmaya çağırılacaksınız. Onlarla, teslim oluncaya kadar savaşacaksınız. Eğer emre itaat ederseniz, Allah size güzel bir mükâfat verir. Ama önceden döndüğünüz gibi yine dönecek olursanız sizi acıklı bir azaba uğratar.

17. Köre vebal yoktur, topala da vebal yoktur, hastaya da vebal yoktur. (Bunlar savaşa katılmak zorunda değildirler.) Kim Allah'a ve Peygamberine itaat ederse, Allah onu altından ırmaklar akan cennetlere sokar. Kim de geri kalırsa, onu acı bir azaba uğratar.

18. Andolsun ki o ağacın altında sana biat ederlerken Allah, o müminlerden razı olmuştur. Kalplerinde olanı bilmiş, onlara güven duygusu vermiş ve onları pek yakın bir fetihle ödüllendirmiştir.

19. Yine onları elde edecekleri birçok ganimetlerle de mükâfalandırdı. Allah üstündür, hikmet sahibidir.

20. Allah size, elde edeceğiniz birçok ganimet vâdetmiştir. (Bu ganimetlerden) işte şunları hemen vermiş ve insanların ellerini sizden çekmiştir ki bu, müminlere bir işaret olsun ve sizi dosdoğru yola iletsin.

21. Henüz elde edemediğiniz başka ganimetler de vardır ki, onlar Allah'ın bilgi ve kudreti dahilindedir. Allah, her şeye kadirdir.

22. Eğer kâfirler sizinle savaşıyorlardı, arkalarına dönüp kaçarlardı. Sonra bir dost ve yardımcı da bulamazlardı.

23. Allah'ın, süregelen kanunu budur. Allah'ın kanununda asla bir değişiklik bulamazsın.

24. O sizi onlara karşı muzaffer kıldıktan sonra, Mekke'nin içinde onların ellerini sizden, sizin ellerinizi de onlardan çekendir. Allah, yaptıklarınızı görendir.

25. Onlar, inkâr eden ve sizin Mescid-i Haram'ı ziyaretinizi ve bekletilen kurbanların yerlerine ulaşmasını menedenlerdir. Eğer (Mekke'de) kendilerini henüz tanımadığınız mümin erkeklerle mümin kadınları bilmeyerek çiğnemeniz sebebiyle üzüntüye kapılmanız ihtimali olmasaydı (Allah savaşı önlemezdi). Dilediklerine rahmet etmek için Allah böyle yapmıştır. Eğer onlar birbirinden ayrılmış olsalardı elbette onlardan inkâr edenleri elemli bir azaba çarptırırız.

26. O zaman inkâr edenler, kalplerine taassubu, cahiliye taassubunu yerleştirmişlerdi. Allah da elçisine ve müminlere sükûnet ve güvenini indirdi, onların takvâ sözünü tutmalarını sağladı. Zaten onlar buna lâyık ve ehil kimselerdi. Allah her şeyi bilendir.

27. Andolsun ki Allah, elçisinin rüyasını doğru çıkardı. Allah dilerse siz güven içinde başlarınızı tıraş etmiş ve kısaltmış olarak, korkmadan Mescid-i Haram'a gireceksiniz. Allah sizin bilmediğinizi bilir. İşte bundan önce size yakın bir fetih verdi.

28. Bütün dinlerden üstün kılmak üzere, Peygamberini hidayet ve hak din ile gönderen O'dur. Şahit olarak Allah yeter.

29. Muhammed Allah'ın elçisidir. Beraberinde bulunanlar da kâfirlere karşı çetin, kendi aralarında merhametlidirler. Onları rükûya varırken, secde ederken görürsün. Allah'tan lütuf ve rıza isterler. Onların nişanları yüzlerindeki secde izidir. Bu, onların Tevrat'taki vasıflarıdır. İncil'deki vasıfları da şöyledir: Onlar filizini yarıp

çıkarmış, gittikçe onu kuvvetlendirerek kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş bir ekine benzerler ki bu, ekicilerin de hoşuna gider. Allah böylece onları çoğaltıp kuvvetlendirmekle kâfirleri öfkelenendirir. Allah onlardan inanıp iyi işler yapanlara mağfiret ve büyük mükâfat vâdetmiştir.⁴⁶⁷



⁴⁶⁷ Diyânet İşleri Başkanlığı Meâli

1.16. SÛRE'NİN MANSÛBAT AÇISINDAN İNCELENMESİ

1. Âyet

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا (1)

إِنَّا : Aslı اِنَّا dır. Üç nûn peşpeşe geldiği için نَا zamirindeki nûn hazfedilmiştir. اِنَّ ismini nasb, haberini ref eder. Te'kid için kullanılır. Âyetteki اِنَّ 'nin ismi, elif zamiri olup sükun üzere mebnidir. Mahallen mansuptur.

لَكَ : Lâm harfî ceri فَتَحْنَا fiiline bağlıdır.

فَتْحًا : Nevi ifade eden Mef'ûlü Mutlak'tır. Zâhirî fetha ile mansuptur.

مُّبِينًا : فَتْحًا 'ın sıfatıdır.⁴⁶⁸ Zâhirî fetha ile mansuptur.

2. Âyet

لِيُغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ وَبِئْسَ نِعْمَتُهُ عَلَيْكَ وَيَهْدِيكَ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا (2)

لِيُغْفِرَ : Lâm harfî cer ya da كِي manasındadır. Fiili muzari, lam harfinden sonra gizli gelen اُنَّ ile nasbedilmiştir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

لَكَ : Câr mecrûrdur ve يُغْفِرَ fiiline bağlıdır.

مَا : İsmi mevsul olup mef'ûlün bihtir. Sükûn üzere mebnidir ve mahallen mansuptur. تَقَدَّمَ fiili mazi fetha üzere mebnîdir. Fiilin içinde cevazen gizli hüve zamiri

⁴⁶⁸ Muhyiddin Derviş, *İ'râbü'l-Kur'âni'l-Kerîm ve Beyânühü*, Dâru İbn Kesîr, 10. Baskı, Beyrut, 2009, c.7, ss. 218-219.

vardır ve fâildir. تَقَدَّمَ cümlesi sıla cümlesidir ve i'râbdan mahalli yoktur. مِنْ ذَنْبِكَ câr mecrûrdur. تَقَدَّمَ fiiline bağlıdır.

يُتَمَّ : Vav يَغُورُ üzerine atıftır ve يُتَمَّ fiili onun gibi i'râblanır. Yani fiili muzari gizli gelen أَنْ ile nasbedilmiştir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

نِعْمَتُهُ : Mef'ûlün bihtir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

عَلَيْكَ : Câr mecrûr يُتَمَّ fiiline bağlıdır.

يُهْدِي : وَيُهْدِيكَ صِرَاطًا : وَيُهْدِيكَ صِرَاطًا ifadesi gibi i'râblanır. Vâv atıf harfidir. يُهْدِي fiili kendinden sonra gizli gelen أَنْ ile nasbedilmiştir. Zâhirî fetha ile mansuptur. كَ muhatap zamiri mef'ûlün bihtir. Fetha üzere mebnidir ve mahallen mansuptur.

مُسْتَقِيمًا : صِرَاطًا kelimesinin sıfatıdır. Bundan dolayı onun gibi zâhirî fetha ile mansuptur.⁴⁶⁹

3. Âyet

وَيَنْصُرَكَ اللَّهُ نَصْرًا عَزِيمًا (3)

وَيَنْصُرَكَ : وَيَنْصُرَكَ 'nin i'râbı وَيُهْدِيكَ 'nin i'râbı gibidir.⁴⁷⁰ كَ muhatap zamiri mef'ûlün bihtir. Fetha üzere mebnidir ve mahallen mansuptur.

نَصْرًا : Mef'ûlü Mutlaktır. Sıfatıyla birlikte nevi bildirir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

عَزِيمًا : نَصْرًا kelimesinin sıfatıdır. Zâhirî fetha ile mansuptur.

⁴⁶⁹ Behçet Abdulvâhid Sâlih, *el-İ'râbü'l-Mufasssal li Kitabillahi'l-Münezzel*, Dâru'l-fikr, Amman, 2010, 3.Baskı, c.6, s. 81.

⁴⁷⁰ Behçet Abdulvâhid Sâlih, *a.g.e.*, c.6, s. 82.

4. Âyet

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ لِيَزْدَادُوا إِيمَانًا مَعَ إِيْمَانِهِمْ وَلِلَّهِ جُنُودُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا (4)

السَّكِينَةَ : Mef'ûlün bihtir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

أَنْزَلَ : fiiline bağlıdır. فِي قُلُوبِ الْمُؤْمِنِينَ

لِيَزْدَادُوا : Lâm'dan sonra caiz olarak gizli gelen bir أَنْ ile mansuptur. Nasb alâmeti sonundaki nun harfinin hazfidir.

إِيْمَانًا : Temyizdir. Nisbetteki kapalılığı açıklar. Zâhirî fetha ile mansuptur.

مَعَ إِيْمَانِهِمْ : Zarftır. Mahallen mansuptur.⁴⁷¹

عَلِيمًا : كَانِ'nin haberidir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

حَكِيمًا : كَانِ'nin ikinci haberidir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

5. Âyet

لِيُدْخِلَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَيُكَفِّرُ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَكَانَ ذَلِكَ عِنْدَ اللَّهِ فَوْزًا عَظِيمًا (5)

لِيُدْخِلَ : Lâm-ı talil'den sonra gelen caiz olarak gizli olan أَنْ ile mansuptur. Nasb alâmeti zâhirî fethadır.

الْمُؤْمِنِينَ : Mef'ûlün bihtir. Cemi müzekker sâlim olduğu için yâ ile mansuptur.

⁴⁷¹ Mahmud Sâfi, *el-Cedvel fi İ'râbi'l-Kur'ân ve Sarfihi ve Beyânihi*, Dârü'r-Raşid, Beyrut, 1995, 3.Baskı, c.13, s. 241.

وَالْمُؤْمِنَاتِ : Öncesindeki الْمُؤْمِنِينَ kelimesine atıftır. Cemi müennes salim olduğu için kesra ile mansuptur.

جَنَّاتٍ : İkinci mef'ûlün bih'tir. الْمُؤْمِنَاتِ kelimesi gibi mansuptur. Cemi müennes salim olduğu için kesra ile mansuptur.

تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ : Fiil cümlesidir. İkinci mef'ûlün bih olan جَنَّاتٍ kelimesinin sıfatıdır. Cümle olarak geldiği için mahallen mansuptur.

خَالِدِينَ : Hâldir. Cemi müzekker salim olduğu için yâ ile mansuptur.

فِيهَا : Câr, mecrûr mef'ûlün fih'tir.⁴⁷² Mahallen mansuptur.

أَنْ يُدْخَلَ : وَيُكْفَرُ عَنْهُمْ ifadesine vav harfiyle atfedilmiştir. Bundan dolayı gizli olan أَنْ ile mansûb olmuştur. Nasb alâmeti zâhirî fethadır.

سَيِّئَاتٍ : سَيِّئَاتٍ kelimesi mef'ûlün bihtir. Cemi müennes salim olduğu için kesra ile mansuptur.

عِنْدَ اللَّهِ : فَوْزًا kelimesinden haldir. Aslında onun sıfatıdır. Önüne geçince hal olmuştur. Zarf olması da caizdir.⁴⁷³ Her iki durumda da zâhirî fetha ile mansuptur.

فَوْزًا : كَانَ'nin haberidir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

عَظِيمًا : فَوْزًا 'in sıfatıdır. Sıfat olduğunu için mansûb olmuştur. Nasb alâmeti fethadır.

⁴⁷² Muhammed Tahâ Dürre, *Tefsîru 'l-Kur'âni 'l-Kerîm ve 'Î'râbuhû ve Beyânuhû*, Dâru İbn Kesîr, Beyrut, 2009, c. 9, s. 126-127.

⁴⁷³ Ebü'l-Bekâ Muhibbüddîn Abdullâh b. el-Hüseyn b. Abdillâh el-Ukberî, *et-Tibyan fi 'Î'râbi 'l-Kur'ân*, Beytu'l-Efkâri'd-Devliyye, Riyad, 1999, s. 351.

6. Âyet

وَيُعَذِّبُ الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ الظَّالِمِينَ بِاللَّهِ ظَنَّ السَّوْءِ عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَلَعَنَهُمْ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيرًا (6)

وَيُعَذِّبُ : يُدْخِلُ üzerine atıftır. Bundan dolayı mansûb olmuştur.

الْمُنَافِقِينَ : Mef'ûlün bihtir. Cemi müzekker sâlim olduğu için yâ ile mansuptur.

وَالْمُنَافِقَاتِ : Vav atıf harfidir. الْمُنَافِقَاتِ kelimesi mef'ûlün bih'tir. Cemi müennes salim olduğu için kesra ile mansuptur.

وَالْمُشْرِكِينَ : Vav atıf harfidir. الْمُشْرِكِينَ kelimesi mef'ûlün bih'tir. Cemi müzekker sâlim olduğu için yâ ile mansuptur.

وَالْمُشْرِكَاتِ : Vav atıf harfidir. الْمُشْرِكَاتِ kelimesi mef'ûlün bih'tir. Cemi müennes salim olduğu için kesra ile mansuptur.

الظَّالِمِينَ : Hem münafıkların hem de müşriklerin sıfatıdır. Cemi müzekker sâlim olduğu için yâ ile mansuptur.

بِاللَّهِ : Câr mecrûrdur. Mahallen mansuptur. الظَّالِمِينَ kelimesinin mef'ûlüdür.

ظَنَّ السَّوْءِ : Mef'ûlü Mutlak nevidir.⁴⁷⁴ Zâhirî fetha ile mansuptur. ظَنَّ kelimesi muzâf, السَّوْءِ kelimesi muzâfun ileyhtir.

عَلَيْهِمْ : Câr mecrûr, mahallen mansuptur. غَضِبَ fiiline bağlıdır. Mef'ûlün bih gayr-ı sarihtir.

وَلَعَنَهُمْ : هُمْ cemi müzekker gaib zamiridir. لَعَنَ fiilinin mef'ûlün bihidir. Mahallen mansuptur.

⁴⁷⁴ Ebû Yûsuf Mûntecebüddîn Hüseyin b. Ebi'l-İz b. Reşîd el-Hemedânî, *el-Kitâbü'l-Ferîd fi İ'râbi'l-Kur'âni'l-Mecîd*, Daru'z-Zaman, Medine, 2006, c.5, s. 640.

7. Âyet

وَلِلَّهِ جُنُودُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا (7)

عَزِيزًا : كَانُ 'nin haberidir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

حَكِيمًا : Aynı şekilde كَانُ 'nin haberidir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

8. Âyet

إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَاهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا (8)

إِنَّا : İN ismi elif zamiridir. Sükun üzere mebnîdir. Mahallen mansuptur.

أَرْسَلْنَاكَ : أَرْسَلُ mâzi fiildir. Sonundaki كُ muhatap zamiri olup mef'ûlün bihtir. Fetha üzere mebnîdir. Mahallen mansuptur.

شَاهِدًا : Hâldir.⁴⁷⁵ Zâhirî fetha ile mansuptur. Müfred olan hâle örnektir.

مُبَشِّرًا : شَاهِدًا kelimesine atıftır. Vav atıf harfidir. Bundan dolayı شَاهِدًا kelimesinin i'râbını aynen almıştır. Zâhirî fetha ile mansuptur.

نَذِيرًا : شَاهِدًا kelimesine atıftır.⁴⁷⁶ Aynı şekilde vâv atıf harfidir. Bundan dolayı شَاهِدًا kelimesinin i'râbını aynen almıştır. Zâhirî fetha ile mansuptur.

9. Âyet

لَتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُعَزِّرُوهُ وَتُوَقِّرُوهُ وَتُسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا (9)

لَتُؤْمِنُوا : Lâm, lâm-ı ta'lildir. تُؤْمِنُوا fiili muzaridir, lâmdan sonra gizli olan أَنْ ile mansuptur.⁴⁷⁷ Nasb alâmeti fiili muzarinin sonundaki nûn harfinin hazfidir.

⁴⁷⁵ Muhyiddin Derviş, *İ'râbü'l-Kur'âni'l-Kerîm ve Beyânühü*, c. 7, s. 221.

⁴⁷⁶ Muhyiddin Derviş, *a.g.e.*, c. 7, s. 221.

⁴⁷⁷ Behçet Abdulvâhid Sâlih, *el-İ'râbü'l-Mufasssal li Kitabillahi'l-Münezzel*, c.6, s. 83.

بِاللّٰهِ : Câr mecrûrdur. Mahallen mansuptur. Mef'ûlün bih gayr-1 sarihtir.

وَرَسُولِهِ : Vâv atıf harfidir. Câr mecrûrdur. Mahallen mansuptur. Mef'ûlün bih gayr-1 sarihtir.

وَتُعَزَّرُوهُ : Vâv atıf harfidir. Öncesindeki تُؤْمِنُوا fiiline atıftır. Gizli bir أَنْ ile mansuptur. هُ gaip zamiri olup mef'ûlün bihtir. Mahallen mansuptur. Damme üzere mebnîdir. Nasb alâmeti fiili muzarinin sonundaki nûn harfinin hazfidir.

وَتُوقَّرُوهُ : Vâv atıf harfidir. Öncesindeki تُعَزَّرُوهُ fiiline atıftır. Gizli bir أَنْ ile mansuptur. هُ zamiri mef'ûlün bihtir. Mahallen mansuptur. Damme üzere mebnîdir. Nasb alâmeti fiili muzarinin sonundaki nûn harfinin hazfidir.

وَتُسَبِّحُوهُ : Vâv atıf harfidir. Öncesindeki تُوقَّرُوهُ fiiline atıftır. Gizli bir أَنْ ile mansuptur. هُ zamiri mef'ûlün bihtir. Mahallen mansuptur. Damme üzere mebnîdir. Nasb alâmeti fiili muzarinin sonundaki nûn harfinin hazfidir.

بِكُرَّةٍ : Zarf-1 zamandır.⁴⁷⁸ Bundan dolayı Zâhirî fetha ile mansuptur.

وَأَصِيلاً : Vâv atıf harfidir. أَصِيلاً kelimesi zarf-1 zamandır, Zâhirî fetha ile mansuptur.

10. Âyet

إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَىٰ نَفْسِهِ وَمَنْ أَوْفَىٰ بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهِ
اللَّهُ فَسَيُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا (10)

تُؤْمِنُوا : Lâm, lâ-1 ta'lildir.⁴⁷⁹ Lâmin ismidir, mahallen mansuptur.⁴⁸⁰ Lâmdan sonra gizli olan أَنْ ile mansuptur.⁴⁸⁰ Nasb alâmeti fiili muzarinin sonundaki nûn harfinin hazfidir.

⁴⁷⁸ el-Hemedâni, *el-Kitâbü'l-Ferîd fi'l-râbi'l-Kur'âni'l-Mecîd*, c.5, s. 642.

⁴⁷⁹ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl el-Murâdî el-Misrî, *Î'râbü'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2009, 3.Baskı, c.4, s. 131.

⁴⁸⁰ Behçet Abdulvâhid Sâlih, *el-Î'râbü'l-Mufasssal li Kitabillahi'l-Münezzel*, c.6, s. 83.

يُبَايِعُونَكَ : zamiri mef'ûlün bihtir. Fetha üzere mebni olup mahallen mansuptur.

الله : Öncesindeki يُبَايِعُونَ fiilinin mef'ûlün bihidir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ : Cümle olarak haldir.⁴⁸¹ Cümle olduğu için mahallen mansuptur. فَوْق kelimesi zarf-ı mekandır. Zâhirî fetha ile mansuptur.

عَلَى نَفْسِهِ : Câr mecrûrdur. يَنْكُثُ fiiline bağlıdır. Mef'ûlün bih gayr-ı sarihtir. Mahallen mansuptur.

بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهِ : بِمَا fiiline bağlıdır. Cümle mef'ûlün bih gayr-ı sarihtir. Mahallen mansuptur.

الله : Mef'ûlün bihtir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

فَسَيُؤْتِيهِ : Sondaki gaib zamiri mef'ûlün bihtir. Bir öncesi sâkin yâ harfi olduğu için kesra üzere mebnîdir.

أَجْرًا : İkinci mef'ûlün bihtir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

عَظِيمًا : أَجْرًا kelimesinin sıfatıdır. Bundan dolayı zâhirî fetha ile mansuptur.

11. Âyet

سَيَقُولُ لَكَ الْمُخَلَّفُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ شَغَلْنَا أَمْوَالَنَا وَأَهْلُونَا فَاسْتَغْوِرْنَا يَأْتِيهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ قُلْ
فَمَنْ يَمْلِكُ لَكُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا إِنْ أَرَادَ بِكُمْ ضَرًّا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ نَفْعًا بَلْ كَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا (11)

كَ : Câr mecrûrdur. Mef'ûlün bih gayr-ı sarihtir. يَقُولُ fiiline bağlıdır.

⁴⁸¹ Muhammed Ebussuud el-Îmâdî, *Îrşâdü Akli's-Selîm ilâ Mezâye'l-Kitâbi'l-Kerîm*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan, 2010, c.7, s. 409.

مِنَ الْأَعْرَابِ : Câr mecrûrdur. Hâldir. Mahallen mansuptur.⁴⁸²

نَا : Bu cümlelerin tamamı يَقُولُ fiilinin mef'ûlün bihtir. Mahallen mansuptur. نَا zamiri mef'ûlün bihtir. Sükun üzere mebnîdir. Mahallen mansuptur.

اسْتَعْفِرَ : فَاَسْتَعْفِرَ لَنَا : Câr mecrûr mef'ûlün bih gayr-ı sarihtir. Mahallen mansuptur. اسْتَعْفِرَ fiiline bağlıdır.

مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ : Cümle olarak mef'ûlün bihtir. Mahallen mansuptur. Cümle mef'ûlün bihtir. Mahallen mansuptur. فِي قُلُوبِهِمْ câr mecrûr mef'ûlün fihtir. Zarf-ı mekândır.

لَكُمْ : Câr mecrûr mef'ûlün bih gayr-ı sarihtir. Mahallen mansuptur.

مِنَ اللَّهِ : Câr mecrûr hâldir. Mahallen mansuptur.⁴⁸³

ثَنِينًا : Mef'ûlün bihtir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

أَرَادَ بِكُمْ : Câr mecrûr mef'ûlün bih gayr-ı sarihtir. Mahallen mansuptur. أَرَادَ fiiline bağlıdır.

ضَرًّا : Mef'ûlün bihtir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

أَرَادَ بِكُمْ : Câr mecrûr mef'ûlün bih gayr-ı sarihtir. Mahallen mansuptur. أَرَادَ fiiline bağlıdır.

نَفْعًا : Mef'ûlün bihtir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

كَانَ خَيْرًا : 'nin haberidir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

⁴⁸² Behçet Abdolvâhid Sâlih, *el-İ'râbü'l-Mufasssal li Kitabillahi'l-Münezzel*, c.6, s. 83.

⁴⁸³ Muhyiddin Derviş, *İ'râbü'l-Kur'âni'l-Kerîm ve Beyânühü*, c. 7, s. 221.

12. Âyet

بَلْ ظَنَنْتُمْ أَنْ لَنْ يَنْقَلِبَ الرَّسُولُ وَالْمُؤْمِنُونَ إِلَىٰ أَهْلِيهِمْ أَبَدًا وَرُئِينَ ذَلِكَ فِي قُلُوبِكُمْ وَظَنَّتُمْ ظَنًّا سَوًّا وَكُنْتُمْ قَوْمًا بُورًا (12)

بَلْ ظَنَنْتُمْ أَنْ : hafifletilmiştir. İsmi durum(şan) zamiridir, hafzedilmiştir.

لَنْ يَنْقَلِبَ : Fiili muzari لَنْ ile nasb olmuştur. Zâhirî fetha ile mansuptur.

إِلَىٰ أَهْلِيهِمْ : fiiline bağlıdır. Mef'ûlün bih gayr-ı sarihtir. Mahallen mansuptur.

أَبَدًا : Zaman zarfıdır. Zâhirî fetha ile mansuptur.

فِي قُلُوبِكُمْ : fiiline bağlıdır. Zarfı mekan olup mahallen mansuptur.

ظَنَّ ظَنًّا : Mef'ûlü Mutlak nevidir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

كَانَ : 'nin haberidir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

قَوْمًا : بُوْرًا kelimesinin sıfatıdır. Zâhirî fetha ile mansuptur.⁴⁸⁴

13. Âyet

وَمَنْ لَمْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ فَإِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَعِيرًا (13)

بِاللَّهِ : Öncesindeki fiile bağlıdır. Câr mecrûr mahallen mansûp, mef'ûlün bih gayrı sarihtir.

وَرَسُولِهِ : Vâv atıf harfidir. Öncesindeki Allah lafzına atıftır.

فَإِنَّا : Fe harfî sebep manasındadır. إِنَّ fiile benzeyen harftir. نَا zamiri ismidir. Aslı فَإِنَّنَا dır. Üç nûn peşpeşe geldiği için نَا zamirindeki nûn hazfedilmiştir. Orada kalan elif ona delâlet eder. Elif zamiri sükûn üzere mebnidir. Mahallen mansûb إِنَّ'nin ismidir.

⁴⁸⁴ Ahmed Ubeyd Da'as; İsmail Mahmud Kasım; Ahmed Muhammed Humeidan, *İ'râbü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Fârâbi, Dimeşk, 2004, c.3, s. 243.

لِلْكَافِرِينَ : Sonrasındaki سَعِيرًا kelimesine bağlıdır. Zâhirî fetha ile mansuptur

سَعِيرًا : Mef'ûlün bih'tir.⁴⁸⁵ Zâhirî fetha ile mansuptur

14. Âyet

وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَعْفُرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا (14)

يَعْفُرُ : Cümle Allah lafzından hâldir. Mahallen mansuptur.

لِمَنْ يَشَاءُ : Câr mecrûr, mef'ûlün bih gayr-ı sarihtir. Mahallen mansuptur.

يَعْفُرُ 'ya atıftır. Aynı şekilde hâl cümlesidir. İsmi mevsûl olan مَنْ mef'ûlün bihtir. Sükûn üzere mebni olup mahallen mansuptur.

كَانَ : 'nin haberidir. Zâhirî fetha ile mansuptur

كَانَ : 'nin ikinci haberidir. Zâhirî fetha ile mansuptur⁴⁸⁶

15. Âyet

سَيَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ إِذَا انطَلَقْتُمْ إِلَى مَغَائِمٍ لِتَأْخُذُوا دَرُونا نَتَّبِعْكُمْ يَرْيدُونَ أَنْ يُبَدِّلُوا كَلَامَ اللَّهِ قُلْ لَنْ تَتَّبِعُونَا كَذَلِكُمْ قَالَ اللَّهُ مِنْ قَبْلُ فَسَيَقُولُونَ بَلْ تَحْسَدُونَنَا بَلْ كَانُوا لَا يَفْقَهُونَ إِلَّا قَلِيلًا (15)

إِذَا : Gelecek zaman manasında zarf-ı zamandır. Mahallen mansuptur. Sükûn üzere mebnidir.

انطَلَقْتُمْ إِلَى مَغَائِمٍ : Câr mecrûr mef'ûlün bihtir. Mahallen mansuptur.

⁴⁸⁵ Muhammed Tahâ Dürre, *Tefsîru 'l-Kur'âni 'l-Kerîm ve I'râbuhû ve Beyânuhû*, c.9, s. 139.

⁴⁸⁶ Muhammed el-Emin el-Hererî, *Tefsîru Hadâiki'r-Ravhi ve'r-Reyhâni fî Revâbi Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Minhâc, Beyrut, 2013, 5.Baskı, c.27, s. 266.

أَنْ لِتَأْخُذُوهَا : Lâm, sebep içindir. تَأْخُذُ fiili muzaridir. Lâm'dan sonra gelen gizli bir أَنْ ile mansuptur. Nasb alâmeti fiili muzarinin sonundaki nûn harfinin hazfidir.

دَرُونَا : zamiri mef'ûlün bihtir. Sükûn üzere mebni olup mahallen mansuptur.

تَتَّبِعْكُمْ : Kâf zamiri muhatap zamiri olup تَتَّبِعْ fiilinin mef'ûlün bihidir. تَتَّبِعْ fiili, emirden sonra geldiği için meczûmdur. Damme üzere mebni olup mahallen mansuptur.

أَنْ يُبَدِّلُوا : أَنْ nasb ve masdar harfidir. Fiil mansûb olup nasb alâmeti fiili muzarinin sonundaki nûn harfinin hazfidir. أَنْ يُبَدِّلُوا masdar te'vilinde olup يُرِيدُونَ fiilinin mef'ûlün bihidir. Mahallen mansuptur.

كَلَامَ اللَّهِ : كَلَامُ fiilinin mef'ûlün bihidir. Zâhirî fetha ile mansuptur

لَنْ تَتَّبِعُونَا : لَنْ nasb, istikbal ve nefiy harfidir. تَتَّبِعُوا fiili muzaridir, لَنْ ile mansuptur. Nasb alâmeti Nûn'un hazfidir. نَا mansûb muttasıl zamirdir. Sükun üzere mebnidir. Mahallen mansûb olup mef'ûlün bihtir. لَنْ تَتَّبِعُونَا cümlesi mekûlü'l-kavl olduğu için mahallen mansuptur.

بَلْ تَحْسُدُونَنَا : بَلْ zamiri mef'ûlün bihtir. Sükûn üzere mebni olup mahallen mansuptur. بَلْ تَحْسُدُونَنَا mekûlü'l-kavildir. Bundan dolayı mahallen mansuptur.

لَا يَفْقَهُونَ : كَانِ'nin haberidir. Cümle olduğu için mahallen mansuptur.⁴⁸⁷

إِلَّا قَلِيلًا : إِلَّا قَلِيلًا mahzûf bir Mef'ûlü mutlak'ın sıfatıdır. Bundan dolayı mansuptur. İstisnâ olmak üzere mansûb olması da mümkündür.⁴⁸⁸ Zâhirî fetha ile mansuptur.

16. Âyet

قُلْ لِلْمُخَلَّفِينَ مِنَ الْأَعْرَابِ سُدُّعُونَ إِلَى قَوْمِ أُولِي الْأَرْبَابِ الْمُؤْمِنِينَ أَوْ يُسَلِّمُونَ فَإِنْ تُطِيعُوا يُؤْتِكُمُ اللَّهُ أَجْرًا حَسَنًا وَإِنْ تَنْتَوَلَوْا كَمَا تَوَلَّيْتُمْ مِنْ قَبْلُ يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا (16)

⁴⁸⁷ Behçet Abdolvâhid Sâlih, *el-Î'râbü'l-Mufasssal li Kitabillahi'l-Münezzel*, c.6, s. 91-92.

⁴⁸⁸ el-Hemedâni, *el-Kitâbü'l-Ferîd fi Î'râbi'l-Kur'âni'l-Mecîd*, c.5, s. 645.

مِنَ الْأَعْرَابِ : Hâl olduğu söylenmiştir. Câr mecrûr mahallen mansuptur.

سَتُدْعُونَ : Fiili muzarinin başındaki sin harfi gelecek zaman manasındadır. Fiil cümlesi قُلْ emir fiilinin söylenen sözü(mekûlü'l-kavl) olduğundan mahallen mansuptur.

تُقَاتِلُونَهُمْ : Fiili muzarinin mef'ûlün bihidir. Damme üzerine mebni olup mahallen mansuptur. Fiilin tamamı ise hâldir, mahallen mansuptur.

يُؤْتِكُمْ : Küm zamiri fiilin birinci mef'ûlüdür. Damme üzerine mebnidir. Mahallen mansuptur. Sondaki mim harfi ise cemi alâmetidir.

أَجْرًا : İkinci mef'ûlün bihtir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

حَسَنًا : أَجْرًا kelimesinin sıfatıdır. Zâhirî fetha ile mansuptur.

يُعَذِّبُكُمْ : Küm mef'ûlün bihtir. Damme üzere mebnidir. Mahallen mansuptur. Sonundaki mim ise cemi alâmetidir.

عَذَابًا : Mef'ûlü Mutlaktır. Zâhirî fetha ile mansuptur.

عَذَابًا : أَلِيمًا kelimesinin sıfatı olduğundan dolayı zâhirî fetha ile mansuptur.⁴⁸⁹

17. Âyet

لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرْجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرْجٌ وَمَنْ يُطِعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَمَنْ يَتَوَلَّ يُعَذِّبْهُ عَذَابًا أَلِيمًا (17)

عَلَى الْأَعْمَى : Câr mecrûr 'لَيْسَ' nin haberidir. Mahallen mansuptur.

⁴⁸⁹ Muhammed Tahâ Dürre, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm ve I'râbuhû ve Beyânuhû*, c.9, s. 144-145.

وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ : وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ atıf harfidir. Lâ te'kid için gelmiştir. عَلَى الْأَعْرَجِ öncesine atıftır. Aynı şekilde لَيْسَ 'nin haberidir. Mahallen mansuptur.

وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ : وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ atıf harfidir. Lâ te'kid için gelmiştir. عَلَى الْمَرِيضِ öncesine atıftır. Aynı şekilde لَيْسَ 'nin haberidir. Mahallen mansuptur.

اللَّهُ يُطِيعُ : اللَّهُ fiilinin mef'ûlün bihidir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

وَرَسُولُهُ : وَ atıf harfidir. رَسُولُهُ kelimesi Allah lafzına atfedilmiştir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

يُدْخِلُهُ : يُدْخِلُهُ zamiri fiilin mef'ûlün bihidir. Damme üzere mebni olup mahallen mansuptur.

يُدْخِلُ : يُدْخِلُ fiilinin ikinci mef'ûlüdür. Cemi müennes sâlim olduğu için zâhirî kesra ile mansuptur.

تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ : تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ Cümle mef'ûlün bih olan جَنَّاتٍ kelimesinin sıfatıdır. Bundan dolayı mahallen mansuptur.

يُعَذِّبُهُ : يُعَذِّبُهُ zamiri mef'ûlün bihtir. Damme üzere mebni olup mahallen mansuptur.

عَذَابًا : عَذَابًا İkinci mef'ûlün bihtir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

الْأَلِيمًا : الْأَلِيمًا kelimesinin sıfatıdır. Zâhirî fetha ile mansuptur.⁴⁹⁰

18. Âyet

لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ يُبَايِعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَثَابَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا

(18)

عَنِ الْمُؤْمِنِينَ : عَنِ الْمُؤْمِنِينَ Câr mecrûr, mef'ûlün bih gayr-ı sarihtir. Mahallen mansuptur.

⁴⁹⁰ Muhyiddin Derviş, *İ'râbü'l-Kur'âni'l-Kerîm ve Beyânühü*, c. 7, ss. 229-230.

إِذْ يُبَايِعُونَكَ : إِذْ zarfı zamandır. Geçmiş zaman içindir. Sükun üzerine mebni olup mahallen mansuptur. رَضِيَ fiiline bağlıdır. كَ zamiri mef'ûlün bihtir. Fetha üzere mebnidir. Mahallen mansuptur.

تَحْتَ الشَّجَرَةِ : تَحْتَ يُبَايِعُونَكَ fiiline bağlıdır. Zarf-ı mekândır. Zâhirî fetha ile mansuptur.

مَا فِي قُلُوبِهِمْ : İsmi mevsûl olan مَا mef'ûlün bihtir. Sükun üzere mebni olup mahallen mansuptur.

الْأَنْزَلَ : السَّكِينَةَ fiilinin mef'ûlün bihidir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

عَلَيْهِمْ : Câr mecrûrdur. أَنْزَلَ fiiline bağlıdır. Mef'ûlün bih gayr-ı sarihtir. Mahallen mansuptur.

وَأَتَابَهُمْ : atıf harfidir. هُمْ zamiri mef'ûlün bihtir. Mahallen mansuptur.

فَتَحَّا : أَتَابَ fiilinin ikinci mef'ûlüdür. Zâhirî fetha ile mansuptur.

قَرِيْبًا : فَتَحَّا kelimesinin sıfatıdır. Zâhirî fetha ile mansuptur.⁴⁹¹

19. Âyet

وَمَغَانِمَ كَثِيرَةً يَأْخُذُونَهَا ۗ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا (19)

وَمَغَانِمَ : Mahzûf bir fiille mansûb olmuştur. Manası Allah size veya onlara ganimetler verdi. Ya da Allah sizi veya onları ganimetlerle mükafatlandırdı şeklindedir. Muhatab ve gaib taktirlerinin yapılması يَأْخُذُونَهَا kelimesinin kıraatindeki farklı okuyuşlardan dolayıdır.⁴⁹² فَتَحَّا قَرِيْبًا ifâdesine atıftır. Zâhirî fetha ile mansuptur.

⁴⁹¹ Muhammed el-Emin el-Hererî, *Tefsîru Hadâiki'r-Ravhi ve'r-Reyhâni fî Revâbî Ulûmi'l-Kur'ân*, c.27, ss. 312-313.

⁴⁹² Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf b. İbrâhîm el-Halebî, *ed-Dürri'l-Mes'ûn*, Dâru'l-Kalem, Dimeşk, 2011, 3.Baskı, c. 9, s. 714.

كَثِيرَةً : مَعَانِمِ kelimesinin sıfatıdır. Zâhirî fetha ile mansuptur.

يَأْخُذُونَهَا : مَعَانِمِ kelimesinin ikinci sıfatıdır. Mahallen mansuptur. Sonundaki zamir mef'ûlün bihtir. Sükun üzere mebni olup mahallen mansuptur.

عَزِيزًا : كَانِ 'nin haberidir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

حَكِيمًا : كَانِ 'nin ikinci haberidir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

20. Âyet

وَعِنْدَكُمْ اللَّهُ مَعَانِمَ كَثِيرَةً تَأْخُذُونَهَا فَعَجَّلَ لَكُمْ هَذِهِ وَكَفَّ أَيْدِيَ النَّاسِ عَنْكُمْ وَلِتَكُونَ آيَةً لِلْمُؤْمِنِينَ وَيَهْدِيَكُمْ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا (20)

وَعِنْدَكُمْ : Mazi fiildir. كُمْ zamiri birinci mef'ûldur. Kâf harfi muhatap harfidir. Mim cemî alâmetidir. Mahallen mansuptur.

مَعَانِمِ : İkinci mef'ûldur. Zâhirî fetha ile mansuptur.

كَثِيرَةً : مَعَانِمِ kelimesinin sıfatıdır. Bundan dolayı mansuptur. Zâhirî fetha ile mansuptur.

تَأْخُذُونَهَا : هَا zamiri mef'ûlün bihtir. Sükûn üzere mebnidir. Mahallen mansuptur.

فَعَجَّلَ لَكُمْ : كُمْ câr-mecrûrdur. Mahallen mansuptur. Mef'ûlün bih gayr-ı sarihtir.

هَذِهِ : İsmi işârettir. Mef'ûlün bihtir. Kesra üzere mebnidir. Mahallen mansuptur.

وَكَفَّ أَيْدِيَ النَّاسِ : كَفَّ fiilinin birinci mef'ûlüdür. Zâhirî fetha ile mansuptur.

عَنْكُمْ : Câr-mecrûrdur. Mahallen mansuptur. Mef'ûlün bih gayr-ı sarihtir. Öncesindeki fiile bağlıdır.

وَلِتَكُونَ : fiili muzari lââm'dan sonra gizli gelen أَنْ ile mansuptur. Nasb alâmeti zâhirî fethadır.

آيَةً : كَانَ'nin haberidir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

لِلْمُؤْمِنِينَ : Câr-mecrûr mahzûf bir fiile bağlıdır.

وَيَهْدِيكُمْ : Vâv atıf harfidir. تَكُونَ fiiline atıftır. Fiili muzari kendinden sonra gizli gelen أَنْ ile Zâhirî fetha ile mansuptur. كُمْ zamiri birinci mef'ûldür. Mahallen mansuptur. Kâf harfi muhatap harfidir. Mim cemî alâmetidir.

صِرَاطًا : İkinci mef'ûldür. Zâhirî fetha ile mansuptur.

مُسْتَقِيمًا : صِرَاطًا kelimesinin sıfatıdır. Zâhirî fetha ile mansuptur.⁴⁹³

21. Âyet

وَأُخْرَى لَمْ تَقْدِرُوا عَلَيْهَا قَدْ أَحَاطَ اللَّهُ بِهَا وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًا (21)

أُخْرَى : Mahzûf bir fiilin mef'ûlün bihidir. وَعَنْكُمْ أُخْرَى şeklinde taktir edilir. Takdîrî bir fetha ile mansuptur. Sonundaki elif fethanın ortaya çıkmasına engel olmuştur.

لَمْ تَقْدِرُوا عَلَيْهَا : Câr mecrûr mefulün bih gayr-ı sarihtir. Mahallen mansuptur. Öncesindeki fiile bağlıdır. Cümle أُخْرَى kelimesinin sıfatıdır. Mahallen mansuptur.

بِهَا : Câr mecrûr mefulün bih gayr-ı sarihtir. Mahallen mansuptur. Öncesindeki أَحَاطَ fiiline bağlıdır.

⁴⁹³ Muhammed Tahâ Dürre, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm ve İ'râbuhû ve Beyânuhû*, c.9, s. 150.

كَانَ : قَدِيرًا nin haberidir. Zâhirî fetha ile mansuptur. ⁴⁹⁴

22. Âyet

وَلَوْ فَاتَلَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوَلَّوْا الْأَدْبَارَ ثُمَّ لَا يَجِدُونَ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا (22)

فَاتَلَكُمُ : Kâf zamiri mef'ûlün bihtir. Damme üzere mebni olup mahallen mansuptur. Sondaki mim ise cemi alâmetidir.

الْأَدْبَارَ : Mef'ûlün bihtir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

وَلِيًّا : Mef'ûlün bihtir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

وَلَا نَصِيرًا : Vâv atıf harfidir. Lâ te'kîd için gelmiştir. نَصِيرًا öncesindeki وَلِيًّا kelimesine atfedilmiştir. Aynı şekilde mef'ûlün bihtir. Zâhirî fetha ile mansuptur. ⁴⁹⁵

23. Âyet

سُنَّةَ اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا (23)

سُنَّةَ اللَّهِ : Masdar olmak üzere mansuptur. ⁴⁹⁶ Zâhirî fetha ile mansuptur.

الَّتِي قَدْ خَلَتْ : سُنَّةَ اللَّهِ öncesindeki الَّتِي kelimesinin sıfatıdır. Bundan dolayı mahallen mansuptur. Sükun üzere mebnidir.

وَلَنْ تَجِدَ : fiili muzariyi nasb etmiştir. تَجِدَ fiilinin nasb alâmeti fethadır.

تَبْدِيلًا : تَجِدَ fiilinin mef'ûlün bihtir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

⁴⁹⁴ Mahmud Süleyman Yakut, *İ'râbü'l-Kur'ân-i'l-Kerîm*, Dâr'ul-Marifeti'l-Camiiyye, c.9, s. 4390.

⁴⁹⁵ Behçet Abdulvâhid Sâlih, *el-İ'râbü'l-Mufasssal li Kitabillahi'l-Münezzel*, c.6, s. 97.

⁴⁹⁶ Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl ez-Zeccâc el-Bağdâdî, *Meâni'l-Kur'ân ve İ'râbuhu*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut, 1988, c.5, s. 26.

24. Âyet

وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ ۗ وَكَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا

(24)

كَفَّ أَيْدِيَهُمْ : كَفَّ أَيْدِيَهُمْ kelimesi mef'ûlün bihtir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

عَنْكُمْ : كَفَّ fiiline bağlıdır. Câr mecrûr mef'ûlün bih gayr-1 sarihtir.

وَأَيْدِيَكُمْ : Vâv atıf harfidir. أَيْدِيْ kelimesi mef'ûlün bihtir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

عَنْهُمْ : كَفَّ fiiline bağlıdır. Câr mecrûr mef'ûlün bih gayr-1 sarihtir.

بِبَطْنِ مَكَّةَ : Câr mecrûr haldir. Mahallen mansuptur.

أَنْ أَظْفَرَكُمْ كُمْ : أَنْ أَظْفَرَكُمْ muhatab zamiridir. Mef'ûlün bihtir. Mahallen mansuptur.

عَلَيْهِمْ : Câr mecrûr أَظْفَرَ fiiline bağlıdır. Mef'ûlün bih gayr-1 sarihtir. Mahallen mansuptur.

بِمَا تَعْمَلُونَ : Câr mecrûr بَصِيرًا kelimesine bağlıdır. Mef'ûlün bih gayr-1 sarihtir. Mahallen mansuptur.

كَانَ : بَصِيرًا nin haberidir. Zâhirî fetha ile mansuptur.⁴⁹⁷

25. Âyet

هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَالْهَدْيِ مَعْكُوفًا أَنْ يَنْبَغَ مَحَلَّةً ۗ وَلَوْلَا رِجَالٌ مُؤْمِنُونَ وَنِسَاءٌ مُؤْمِنَاتٌ لَمْ تَعْلَمُوهُمْ أَنْ تَطَّوُّوهُمْ فَتُصِيبَكُمْ مِنْهُمْ مَعَرَّةٌ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۗ لِيَدْخُلَ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ ۗ لَوْ تَرَىٰ أُولَٰئِكَ لَعَدَّبْنَا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا (25)

⁴⁹⁷ Muhyiddin Derviş, *İ'râbü'l-Kur'âni'l-Kerîm ve Beyânühü*, c. 7, s. 234.

وَصَدُّوْكُمْ : كُمْ zamiri mef'ûlün bihtir. Damme üzere mebni olup mahallen mansuptur.

عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ : عَنْ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ fiiline bağlıdır. Mef'ûlün bih gayr-1 sarihtir. Mahallen mansuptur.

وَالْهَدْيِ : Kıraat alimleri nasb olduğunu söylemiştir. صَدُّوْكُمْ kelimesindeki mansûb zamir üzerine atıftır. Mef'ûlü Mutlak olduğu da söylenmiştir. Ancak bu görüş zayıftır.⁴⁹⁸

مَعْكُوفًا : الْهَدْيِ kelimesinden hâldir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

أَنْ يَبْلُغَ : أَنْ fiili muzariyi nasb eden harflerdendir. يَبْلُغَ fiili أَنْ harfiyle Zâhirî fetha ile mansuptur.

مَجَلَّهُ : Zarf-1 zamandır. Zâhirî fetha ile mansuptur.

لَمْ تَعْلَمُوهُمْ : هُمْ zamiri mef'ûlün bihtir. Damme üzere mebni olup mahallen mansuptur. هُمْ zamiri gaibe delâlet ederken, mim harfi cemi alâmetidir.

أَنْ تَطَّوُّهُمُ : أَنْ fiili muzariyi nasb eden harflerdendir. تَطَّوُّ fiili أَنْ harfiyle nasb edilmiştir. Beş fiil kalıbından olduğu için nasb alâmeti nun harfinin düşürülmesidir. هُمْ zamiri mef'ûlün bihtir. Damme üzere mebni olup mahallen mansuptur. هُمْ zamiri gaibe delâlet ederken, mim harfi cemi alâmetidir.

فَتُصِيبُكُمْ : فَتُصِيبُكُمْ fiili فَ harfinden sonra vacip olarak gizli gelen أَنْ ile mansuptur. Sondaki zamir mef'ûlün bihtir mansuptur.

مِنْهُمْ : Câr mecrûr تُصِيبُ fiiline bağlıdır. Mef'ûlün bih gayr-1 sarihtir. Mahallen mansûb olup damme üzere mebnidir.

⁴⁹⁸ el-Halebî, *ed-Dürri'l-Mes'ûn*, c. 9, s. 715.

بِغَيْرِ عِلْمٍ : نُصِيبُكُمْ fiilindeki ك zamirinden hâldir. Câr mecrûr mahallen mansuptur.

لِيُدْخَلَ : Lâm harfi cerdir. Lâm'dan sonra gelen gizli أَنْ fiili muzariyi nasb eder. Zâhirî fetha ile mansuptur.

فِي رَحْمَتِهِ : Câr mecrûr يُدْخَلَ fiiline taalluk eder. Mef'ûlün fihtir. Mahallen mansuptur.

مَنْ يَشَاءُ : مَنْ ismi mevsûl olup mef'ûlün bihtir. Mahallen mansûp, sükûn üzere mebnidir.

الَّذِينَ كَفَرُوا : الَّذِينَ ismi mevsûldür. كَفَرُوا fiilinin mef'ûlün bihidir. Fetha üzere mebni olup, mahallen mansuptur.

مِنْهُمْ : Câr mecrûr كَفَرُوا fiilinin içindeki وَ zamirinden hâldir. Mahallen mansûb olup damme üzere mebnidir.

عَذَابًا : عَذَّبَ fiilinin mef'ûlün mutlağdır. Zâhirî fetha ile mansuptur.

عَذَابًا : أَلِيمًا kelimesinin sıfatıdır. Zâhirî fetha ile mansuptur.⁴⁹⁹

26. Âyet

إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ الْحَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوَى وَكَانُوا أَحَقَّ بِهَا وَأَهْلَهَا وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا (26)

إِذْ جَعَلَ : Âmili لَعَذَّبْنَا veya صَدُّوكُمْ fiilidir. Mahzûf bir fiilin ma'mûlû olduğu da söylenmiştir. Mef'ûlün bihtir. Sükûn üzere mebni olup mahallen mansuptur.⁵⁰⁰

فِي قُلُوبِهِمْ : Câr mecrûr mef'ûlün fihtir. Mahallen mansuptur.

⁴⁹⁹ Muhammed el-Emin el-Hereri, *Tefsîru Hadâiki 'r-Ravhi ve 'r-Reyhâni fî Revâbî Ulûmi 'l-Kur'ân*, c.27, ss. 315-317.

⁵⁰⁰ el-Halebî, *ed-Dürri 'l-Mes'ûn.*, c. 9, s. 718.

الْحَمِيَّةَ : جَعَلَ fiilinin birinci mef'ûlün bihidir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

حَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ : Öncesindeki الْحَمِيَّةَ kelimesinden bedeldir. Bundan dolayı mansuptur.

سَكِينَتَهُ : أَنْزَلَ fiilinin mef'ûlün bihidir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

عَلَى رَسُولِهِ : Câr mecrûr أَنْزَلَ fiiline bağlıdır. Mef'ûlün bih gayr-ı sarihtir. Mahallen mansuptur.

وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ : Vâv atıf harfidir. عَلَى رَسُولِهِ kelimesine atıf yapılmıştır. Câr mecrûr mef'ûlün bih gayr-ı sarihtir. Mahallen mansuptur.

وَأَلَزَمَهُمْ : هُمْ fiilin birinci mef'ûlün bihidir. Mahallen mansuptur.

كَلِمَةَ التَّقْوَى : Fiilin ikinci mef'ûlün bihidir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

كَانَ : أَحَقَّ بِهَا nin haberidir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

وَأَهْلَهَا : Vâv atıf harfidir. Aynı şekilde كَانَ nin haberidir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

بِكُلِّ شَيْءٍ : عَلِيمًا kelimesine bağlıdır. Mahallen mansûb mef'ûlün bih gayr-ı sarihtir.

كَانَ : عَلِيمًا nin haberidir. Zâhirî fetha ile mansuptur.⁵⁰¹

27. Âyet

لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّؤْيَا بِالْحَقِّ لَتَدْخُلُنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ مُحَلِّقِينَ رُؤُوسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ لَا تَخَافُونَ فَعَلِمَ مَا لَمْ تَعْلَمُوا فَجَعَلَ مِنْ دُونِ ذَلِكَ فَتْحًا قَرِيبًا (27)

رَسُولَهُ : صَدَقَ fiilinin birinci mef'ûlün bihidir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

⁵⁰¹ Muhyiddin Derviş, *İ'râbü'l-Kur'âni'l-Kerîm ve Beyânühü*, s. 235.

الرُّؤْيَا : صدَقَ fiilinin ikinci mef'ûlün bihidir. Sonunda elif harfi olduğu için takdîrî bir fetha ile mansuptur.

بِالْحَقِّ : Hâldir. Mahallen mansuptur.

المَسْجِدِ الْحَرَامِ : Mef'ûlün fihtir. Zarf-ı mekanı muayyendir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

أَمِينٍ : Hâldir. Mansuptur. Cem-i müzekker sâlim olduğu için nasb alâmeti yâ'dır.

مُخَلِّقِينَ : Aynı şekilde hâldir. Mansuptur. Cem-i müzekker sâlim olduğu için nasb alâmeti yâ'dır.

رُؤُوسِكُمْ : رُؤُوسِكُمْ kelimesinin mef'ûlün bihidir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

وَمُقَصِّرِينَ : Vâv atıf harfidir. مُقَصِّرِينَ kelimesi hâldir, mansuptur. Cem-i müzekker sâlim olduğu için nasb alâmeti yâ'dır.

لَا تَخَافُونَ : Bunun i'râbı noktasında ihtilaf vardır. Bir görüşe göre hâldir. Mahallen mansuptur.

مَا لَمْ تَعْلَمُوا : İsmi mevsûl عَلِمَ 'nin mef'ûlün bihidir. Mahallen mansuptur. Sükûn üzere mebnidir.

فَقْنًا : جَعَلَ fiilinin mef'ûlün bihidir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

قَرِيبًا : قَرِيبًا kelimesinin sıfatıdır. Zâhirî fetha ile mansuptur.⁵⁰²

⁵⁰² el-Hemedâni, *el-Kitâbü'l-Ferîd fi İ'râbi'l-Kur'âni'l-Mecîd*, c.5, ss. 652-653.

28. Âyet

هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ ۗ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا (28)

رَسُولُهُ : Rasûl kelimesi mef'ûlün bihtir. Nasb alâmeti sonundaki zahiri fethadır.

رَسُولُهُ: بِالْهُدَىٰ kelimesinden hâldir. Câr-mecrûr mahallen mansuptur.

وَدِينِ الْحَقِّ : Vâv atıf harfidir. Öncesindeki الْهُدَىٰ kelimesine atıftır. Aynı şekilde دِين ifâdesi hâldir.

لِيُظْهِرَهُ : Lâm sebep manasındadır. Kendisinden sonra gelen gizli أَنْ fiili muzariyi nasb eder. Nasb alâmeti fethadır. هُ gaib zamiridir. Mef'ûlun bihtir. Damme üzere mebni olup mahallen mansuptur.

شَهِيدًا : Temyizdir. Mansuptur. Nasb alâmeti sonundaki fethadır.⁵⁰³

29. Âyet

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ ۗ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ ۖ تَرَاهُمْ رُكَّعًا سُجَّدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا ۖ سِيمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ ۗ ذَلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَةِ ۗ وَمَثَلُهُمْ فِي الْإِنْجِيلِ كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شَطْأَهُ فَآزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوَىٰ عَلَىٰ سُوقِهِ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيُغَيِّظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ ۗ وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا (29)

مَعَهُ : Zarf-1 mekândır.

بَيْنَهُمْ : Zarf-1 mekândır. رُحَمَاءُ kelimesine müteallıktır.

تَرَاهُمْ : هُ zamiri mef'ûlün bihtir. Damme üzere mebni olup mahallen mansuptur. Sondaki mim harfî ise cemî alâmetidir. تَرَاهُمْ cümlesi hâl olarak da i' râblanmıştır.

⁵⁰³ Muhammed el-Emin el-Hereri, *Tefsîru Hadâiki'r-Ravhi ve'r-Reyhâni fî Revâbi Ulûmi'l-Kur'ân*, c.27, s. 319.

رُكَّعًا : Az önce zikrettiğimiz mansûb zamirden hâldir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

سُجَّدًا : Aynı şekilde hâldir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

فَضْلًا : Öncesindeki يَبْتَغُونَ fiilinin mef'ûlün bihtir. Nasb alâmeti fethadır.

مِنَ اللَّهِ : Câr mecrûr, mahallen mansûp, mef'ûlün bih gayr-1 sarihtir.

و : و atıf harfidir. رَضُونَا kelimesi فَضْلًا kelimesine atıftır. Mef'ûlün bihtir.
Nasb alâmeti fethadır.

مِنَ أَنْرِ السُّجُودِ : Hâldir. Mahallen mansuptur.

كَزَّرِع : Hâldir. Hâl sahibi ise مَثَلُهُمْ kelimesindeki هُمْ zamiridir. Eğer böyle olursa mahallen mansuptur.

شَطَأَهُ : Mef'ûlün bihtir. Nasb alâmeti fethadır.

فَأَزَرَهُ : ف atıf harfidir. هُ zamiri mef'ûlün bihtir. Damme üzere mebni olup mahallen mansuptur.

عَلَى سَوْفِهِ : Hâldir. Mahallen mansuptur. Hâl sahibi اسْتَوَى fiilinin fâilidir.

يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ : Cümle hâl cümlesidir. Mahallen mansuptur. الزُّرَّاعَ kelimesi Mef'ûlün bihtir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

لِيَغِيظَ : Lâm'dan sonra gizli gelen أَنْ ile Zâhirî fetha ile mansuptur.

بِهِمْ : Öncesindeki fiile taalluk eder. Câr mecrûr mahallen mansûb mef'ûlün bih gayr-1 sarihtir.

الْكُفَّارَ : Mef'ûlün bihtir. Zâhirî fetha ile mansuptur.

الَّذِينَ آمَنُوا : المذبنّ mef'ûlün bihtir. İsmi mevsûldür. Fetha üzere mebnidir. Mahallen mansuptur. آمَنُوا sıla cümlesidir. İ'râbdan mahalli yoktur.

وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ : وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ mef'ûlün bihtir. Nasb alâmeti fethanın yerine gelmiş olan kesradır.

مَغْفِرَةً : Mef'ûlün bihtir. Mansûb olup nasb alâmeti fethadır.

وَأَجْرًا : Öncesindeki مَغْفِرَةً kelimesine atıftır. Mef'ûlün bih olup zâhirî fetha ile mansuptur.

عَظِيمًا : Öncesindeki أَجْرًا kelimesinin sıfatıdır. Zâhirî fetha ile mansuptur.⁵⁰⁴

⁵⁰⁴ Muhammed Tahâ Dürre, *Tefsîru Hadâiki 'r-Ravhi ve 'r-Reyhâni fî Revâbî Ulûmi 'l-Kur'ân*, c. 9, ss. 167-169.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada, “Fetih Sûresi Bağlamında Arap Dilindeki Mansûbâtın İncelenmesi” konusu ele alınmış, cümle içerisinde nasp konumunda bulunan kelime ve cümlelerin tanım ve i’râb özellikleri, nahivcilerin bunlarla alakalı görüşleri akademik olarak detaylı bir şekilde incelenip değerlendirilmiştir.

Anlattığımız konuları kısaca özetleyecek olursak;

Nahiv âlimleri, mansûbâtın aslının mef’ûller olduğunu söylemiştir. Mef’ûller; mef’ûlün bih, mef’ûlü mutlak, mef’ûlün fih, mef’ûlün leh ve mef’ûlün me’ah olmak üzere 5 kısma ayrılır. Fâilin yaptığı işten etkilenene mef’ûlün bih denir. Arapça’da fâilden sonra en çok kullanılan ögedir.

Fiilin lafzından türemiş fiilden sonra zikredilen, fiilin manasını te’kid etmek, adedini beyan etmek, nevisini açıklamak kullanılan masdardır. Mef’ûlü Mutlak’a mutlak denilmesinin sebebi diğer mef’ûllerde olduğu gibi harfi cer almakla kayıtlanmamasıdır. Mef’ûlün leh kendisinden önceki fiilin yapılma sebebini açıklayan ögedir.

Zarf; zamana ya da mekana delalet eden isimlerdir. Münâda, çağrılan, nida edilen manasına gelen, ismi mef’ûl kalıbında bir kelimedir. أي, أ, يا gibi harflerle kullanılır.

Fiil işlenirken fâilin, mef’ûlün ya da her ikisinin durumunu açıklayan mansûb isme hâl denir. Nahivcilerin çoğunluğu hâlin ancak nekra gelebileceğini ve marife gelen hâlin nekraya tevîl edilmesi gerektiğini söylemiştir. Bağdatlılar ise hâlin tevîl edilmeksizin marife gelebileceğini söylemiştir. Nahivcilerin çoğu zü’l-hâlin mecrur gelmesi durumunda hâlin öne geçemeyeceğini söylemiştir. Ebu Ali el-Fârisî ve İbn Keysân bunun caiz olduğunu söylemiştir. Temyiz kelimelerdeki kapalılığı açıklayandır.

Müstesnâ; İlla ve benzerlerinden sonra zikredilendir. Bu kelimeler de لا, ليس, عدا gibi edatlardır. يكون, غير, خلا, سوى gibi edatlardır.

Nevâsıh (mübteda ve haberin hükmünü nesh edenler) üç kısma ayrılır: كان ve benzerleri, إِنَّ ve benzerleri, ظَنَّ ve benzerleri. Bunların üçü de mübteda ve haberin hükmünü ortadan kaldırır. كَانْ ve benzerleri de aslında كَانْ ve benzerleri gibidir.

Tâbiler; sıfat, te’kîd, atfî beyan, bedel ve atıf olmak üzere 5 kısımdır. Bütün tâbiler tâbi oldukları kelimeye i’râb açısından uyarlar. Dolayısıyla mansûbâta tâbi olanlar da tâbi olmaları sebebiyle mansûb kabul edilmektedir.

Fiili muzariye en çok gelen nasb edicidir. أَنْ diğer naspedicilerin aksine açık olarak da gizli olarak da gelebilir. Nasbedici olan أَنْ masdariyyedir.

Fetih Sûresi'ndeki mansûbât ile alakalı çalışmamız neticesinde aşağıdaki tabloda bulunan veriler elde edilmiştir:

Mansûb Öge	Fetih Sûresindeki Sayısı
Mef'ûlün Bih	122
Atıf	31
Hâl	28
Sıfat	26
Kâne ve Benzerlerinin Haberi	18
Mef'ûlün Fih	15
Talil Lâm'ından Sonra Gelen En İle Mansûb Olan Fiili Muzari	12
Mef'ûlü Mutlak	6
İnne ve Benzerlerinin İsmi	4
Mâ ve Lâ'nın Haberi	3
En İle Mansûb Olan Fiili Muzari	3
Temyiz	2
Bedel	1
Mef'ûlün Leh	0
Mef'ûlü Meah	0
Münâdâ	0
Müstesnâ	0
Kâde ve Benzerlerinin Haberi	0
Zanne ve Benzerlerinin Mef'ûlleri	0
Cinsini Nefyeden Lâ'nın İsmi	0
Te'kid	0
Atf-ı Beyan	0
Len İle Mansûb Olan Fiili Muzari	0
Key İle Mansûb Olan Fiili Muzari	0
İzen İle Mansûb Olan Fiili Muzari	0

Bu çalışmanın Arap grameri alanında, özellikle mansûbât konusunda araştırmacılara yararlı olacağı ümidini taşımaktayız.

KAYNAKÇA

- Abdulhamid, Muhammed Muhyiddin, *et-Tuhfetü's-Seniyye bi Şerhi'l-Mukaddimeti'l-Âcrûmiyye*, Müessesetu'r-Risâle Naşirun, Beyrut 2009.
- el-Askerî, Ebu Hilal, *Kitabu Cemhereti'l-Emsâl*, El-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 2012.
- Aslan, Ahmet, *Arapça Dilbilgisi Nahiv İlmi*, Cantaş Yayınları, İstanbul 2012.
- el-Birgivî, Muhyiddîn Muhammed b. Bîr Ali, *İzhâr*, Yasin Yayınevi, İstanbul 2014.
- Bolelli, Nusrettin, *Arapça Dilbilgisi Nahiv Ve Sarf Terimleri*, Yasin Yayınevi, İstanbul 2006.
- el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm El-Cu'Fî, *Sahihu'l-Buhâri*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 5. Baskı, Beyrut 2007.
- Bulut, Ali, "el-Ferrâ'nın, Meâni'l-Kur'ân'ında Kullandığı Kûfe Dil Okulu'na Ait Terimler", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2003.
- el-Cârim, Ali, Emin, Mustafâ, *el-Belâğâtü'l-Vâdiha*, Müessesetü'r-Risâle Naşirun, 2016 Beyrut.
- _____, Ali, *en-Nahvu'l-Vâdih*, Beyrut 2012.
- Cerîr, *Dîvânu Cerîr*, Daru Beyrut, Beyrut 1986.
- el-Cürcânî, Ebû Bekr Abdulkâhir b. Abdirrahman b. Muhammed, *Şerhu'l-Cümel fi'n-Nahvi*, Daru İbn Hazm, 10. Baskı, Beyrut 2011.
- _____, *Delâilü'l-İ'câz*, Mektebetü'l-Hâneci, 5. Baskı, Medine 2004.
- _____, *Avâmilü'l-Cürcânî*, Daru's-Şefkat, 3. Baskı, İstanbul 2014.
- el-Cürcânî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî Es-Seyyid Eş-Şerîf, *Kitabü't-Ta'rifât*, Daru'n-Nefâis, 2. Baskı, Beyrut 2007.
- Çöğenli, M.Sadi, *Âyet ve Hadis Örneklî Arapça Dilbilgisi Nahiv*, Cantaş Yayınları, İstanbul 2014.
- Çörtü, Mustafa Meral, *Arapça Dilbilgisi Nahiv*, İFAV Yayınları, İstanbul 2015.
- Da'as, Ahmed Ubeyd; Kasım, İsmail Mahmud; Humeydan, Ahmed Muhammed, *İ'râbü'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Dâru'l-Fârâbi, Dimesşk 2004.
- Dahlân, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Zeynî El-Mekkî, *Şerhu Metni'l-Âcrûmî Fi'l-Luğati'l-Arabiyyeti*, Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyyeti, Beyrut 1995.
- Derviş, Muhyiddin, *İ'râbü'l-Kur'âni'l-Kerîm Ve Beyânühü*, Dâru İbn Kesîr, 10. Baskı, Beyrut 2009.
- Diyânet İşleri Başkanlığı Meâli.

- ed-Dürre, Muhammed Ali Tâhâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm ve İ'râbuhû ve Beyânuhû*, Dâru İbn Kesîr, Beyrut 2009.
- Ebû Ca'fer, Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl el-Murâdî el-Mısırî, *İ'râbü'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2009.
- Ebü'l-Feth Osmân b. Cinnî el-Mevsilî el-Bağdâdî, *el-Hasâis*, Daru'l-Hadis, Kahire, 2007.
- el-Enbârî, Ebü'l-Berekât Kemâlüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ubeydillâh, *El-İnsaf fi Mesâili'l-Hilâf Beyne'n-Nahviyyin*, Mektebetü'l-Asriyye, b.y. 2003.
- el-Esterâbâdî, Radiyyüddîn Muhammed b. El-Hasen, *Şerhur'-Radî Ale'l-Kâfiye*, Müessetu's-Sâdik, 2. Baskı, Tahran 1965.
- el-Galâyînî, Mustafâ b. Muhammed Selîm b. Muhyiddîn b. Mustafâ, *Camîu'd-Durûsu'l-'Arabiyye*, Müessetu'r-Risâle Naşirun, Beyrut 2012.
- Eren, Cüneyt, *Kolaylaştırılmış Arapça Grameri Nahiv*, Rağbet Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2016.
- Ergüven, Şahabettin, Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2007/1.
- el-Fârisî, Ebû Alî Hasen b. Ahmed b. Abdilgaffâr, *Kitâbu'l-İzâh*, Âlemu'l-Kütüb, Beyrut 2011.
- el-Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed b. Ali, *El-Misbahu'l-Münir*, Dâru'l-Hadis, Kahire 2008.
- Hassan Bin Sabit, *Divânu Hassan Bin Sabit*, Dar Sader, Thk. Dr. Velid Arafat, Beyrut 2006.
- el-Hemedânî, Ebû Yûsuf Müntecebüddîn Hüseyin b. Ebi'l-İz . Reşîd, *El-Kitâbü'l-Ferîd Fi İ'râbi'l-Kur'âni'l-Mecîd*, Daru'z-Zaman, Medine 2006.
- el-Hererî, Muhammed el-Emin, *Tefsîru Hadâiki'r-Ravhi Ve'r-Reyhâni Fi Revâbi Ulûmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Minhâc, Beyrut 2013.
- İbn Akîl, Ebü'l-Vefâ Alî b. Akîl b. Muhammed b. Akîl el-Bağdâdî, *Şerhu İbn Akîl*, Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 2010.
- İbn Cinnî, *el-Hasâis*, Daru'l-Hadis, Kahire 2007.
- _____, *Kitâbü'l-Beyân fî Şerhi'l-Lüma'*, Daru'l-Ammar, Amman 2002.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh b. Hişâm el-Ensârî el-Mısırî, *Kavâidü'l-İ'râb*, Şifa Yayınevi, İstanbul 2013.
- _____, *Evdahu'l-Mesalik*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 2011.

- _____, *Katru'n-Neda Ve Bellü's-Sada Sebilü'l-Hüdâ Şerhiyle Birlikte*, Thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid, Mektebetü Dari'l-Fecr, 3.Baskı, Dimeşk 2001.
- _____, *Muğni'l-Lebîb*, Daru'l-Fikr, Beyrut 2010.
- _____, *Şerhu Şuzûri'z-Zeheb*, Dâru İbn Kesir, Beyrut 2013.
- _____, *Şerhu't-Tasrih Ala't-Tavdih*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan 2011.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ İsmâil b. Ömer, *Muhtasarü Tefsiri İbn Kesîr*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 2010.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *eş-Şi'r ve 'ş-Şuarâ*, el-Mektebetü't-Tevfikıyye, Kahire, 2013.
- İbn Mâlik, Ebû Abdillâh Cemâlüddîn Muhammed b. Abdillâh b. Mâlik Et-Tâî El-Endelüsî, *el-Kâfiyetü 'ş-Şâfiye*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Baskı, Beyrut 2010.
- İbn Malik, *Şerhu't-Teshil*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Baskı, Beyrut 2009.
- İbn Manzûr, Cemâlüddîn Ebü'l-Fazl Muhammed b. Mükerrerem b. Manzûr El-Ensârî, *Lisânü'l-'Arab*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Baskı, Lübnan 2009.
- İbn Nehhâs, Ebû Abdillâh Bahâüddîn Muhammed b. İbrâhîm b. Muhammed El-Halebî, *Şerhu'l-Mukarrib*, Daru'z-Zaman, Medine 2005.
- İbn Usfûr, Ebü'l-Hasen Alî b. Mü'min b. Muhammed b. Alî El-Hadramî El-İşbilî, *Şerhu Cümeli'z-Zeccâci*, Yy. Ty..
- İbnü'l-Hâcib, Ebû Amr Cemâlüddîn Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr b. Yûnus, *Kâfiye*, Mektebetü Yâsin, İstanbul 2014.
- el-İmâdî, Muhammed Ebussuud, *İrşâdü Akli's-Selîm İlâ Mezâye'l-Kitâbi'l-Kerîm*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Lübnan 2010.
- Karadavut, Ahmet, *Arap Dilinde Lahn'ın Doğuşu*, Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Konya 1997.
- Maruf, Muhammed, *İhtilâfu'l-Ârâi'n-Nahviyye*, (Yüksek Lisans Tezi), Mevlana Malik İbrahim Üniversitesi, Malang 2010.
- Mekrem, Abdul'âl Sâlim, *el-Halkatu'l-Mefkûde fî Târihi'n-Nahvi'l-'Arabî*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1993.
- el-Meylânî, Muhammed b. Abdürrahim, *Şerhu'l-Muğni*, Daru'ş-Şefkat, İstanbul 2014.
- el-Mutarrizî, Ebü'l-Feth Burhânüddîn Nâsır b. Abdisseyyid b. Alî, *el-Muğrib fî Tertîbi'l-Mu'rib*, Mektebetü Lübnan Naşirun, Beyrut 1999.

- el-Müberred, Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr, *el-Muktadab*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 2010.
- er-Râcihi, Abduh, *et-Tatbîku'n-Nahvi*, Mektebetü'l-Meârif, Riyad 1999.
- es-Sâbûni, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsîr*, Ensar Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2012.
- es-Sâiğ, Muhammed b. Hasen, *Kitâbü'l-Lemahât fi Şerhi'l-Mulhati*, El-Camiatü'l-İslâmiyye, Medine 2010.
- Sâfi, Mahmud, *El-Cedvel Fi İ'râbi'l-Kur'ân Ve Sarfîhi Ve Beyânihi*, Dâru'r-Raşid, Beyrut 1995.
- Sâlih, Behçet Abdulvâhid, *el-İ'râbü'l-Mufasssal Li Kitabillahi'l-Münezzel*, Dâru'l-Fikr, Amman 2010.
- es-Semîn, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Yûsuf b. İbrâhîm El-Halebî, *ed-Dürü'l-Mes'ûn*, Dâru'l-Kalem, Dimeşk 2011.
- Sibeveyh, Ebu Bişr Amr b. Osman b. Kanber, *Kitabu Sibeveyh*, Mektebetü Hancî, 4.Baskı, Kahire 2004.
- es-Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed El-Hudayrî, *el-Eşbah ve'n-Nezâir fi'n-Nahvi*, Âlemü'l-Kütüb, 3. Baskı, Kahire 2003.
- _____, *el-Behçetü'l-Merdiyye*, Mektebetü Nuri's-Sabah, Yy. 2008.
- _____, *Hemu'l-Hevâmi*, Dâru'l-Hadis, Kahire 2013.
- Talu, Mehmet, *Sarf Nahiv İlmi*, Fatih Enes Kitabevi, İstanbul, 1986.
- TDV İslâm Ansiklopedisi, İSAM, İstanbul 2000.
- et-Tehânevî, Muhammed A'lâ b. Alî b. Muhammed Hâmid, *Keşşafu Istilâhâtü'l-Funûn ve'l-Ulûm*, Mektebetu Lübnân, Lübnan 1996.
- Tebrizî, Hatip, *Şerhu Dîvâni Antere*, Darul Kitap 'Arabi, Beyrut 1996.
- el-Ukberî, Ebü'l-Bekâ Muhibbüddîn Abdullâh b. El-Hüseyn b. Abdillâh, *et-Tibyan Fi İ'râbi'l-Kur'ân*, Beytu'l-Efkâri'd-Devliyye, Riyad 1999.
- el-Vâhidî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed En-Nîsâbûrî, *el-Câmi' Fi Esbâbi'l-Nüzûl*, Müessesetu'r-Risâle Naşirun, Dimeşk 2011.
- el-Velîdî, Mansur Salih Muhammed Ali, *el-İhtilâfun-Nahvî fi'l-Mansûbât*, Ilmu Mektebeti'l-Hadis, Amman 2006.
- Yakut, Mahmud Süleyman, *İ'râbü'l-Kur'ân-i'l-Kerîm*, Dâr'ul-Marifeti'l-Camiyye, b.y t.y.

ez-Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. Es-Serî b. Sehl El-Bağdâdî, *Meâni'l-Kur'ân ve I'râbuhû*, Âlemü'l-Kütüb, Beyrut 1988.



